

Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών

Σύγχρονες Τάσεις στη Γλωσσολογία για Εκπαιδευτικούς

Διπλωματική Εργασία

Ο δανεισμός στην Ελληνική

Τα τουρκικά δάνεια και η αξιοποίησή τους στη διδακτική πράξη

Ναταλία Ευθυμιάδου

Επιβλέπων καθηγητής: Συμεών Τσολακίδης

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο τον χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέως/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών της δικαιωμάτων.

Ο δανεισμός στην Ελληνική
Τα τουρκικά δάνεια και η αξιοποίησή τους στη διδακτική πράξη

Ναταλία Ευθυμιάδου

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:
Συμεών Τσολακίδης
Ερευνητής Ακαδημίας Αθηνών
Μέλος ΣΕΠ στο ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:
Αθανάσιος Γεωργακόπουλος
Επίκουρος Καθηγητής ΑΠΘ
Μέλος ΣΕΠ στο ΕΑΠ

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2025

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Συμεών Τσολακίδη για την επιστημονική καθοδήγηση, την υποστήριξη και την πολύτιμη βοήθειά του κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της διπλωματικής μου εργασίας. Θα ήθελα να ευχαριστήσω, επίσης, τον συνεπιβλέποντα καθηγητή κ. Αθανάσιο Γεωργακόπουλο για τη συμβολή του στην ολοκλήρωση της εργασίας μου. Τέλος, ευχαριστώ από καρδιάς τον σύζυγο και τα παιδιά μου για την υπομονή τους καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

«Στη μάνα μου και τη γιαγιά μου γιατί ο τρόπος ζωής τους είναι η έμπνευσή μου»

Περίληψη

Η γλωσσική επαφή καθώς και τα αποτελέσματά της, όπως ο δανεισμός, αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία της γλωσσικής αλλαγής, ενός φαινομένου τόσο αναπόφευκτου όσο και διαχρονικού στην ιστορία των γλωσσών. Παρά τη μακραίωνη προφορική και γραπτή παράδοση της ελληνικής γλώσσας, και αυτή, όπως όλες οι γλώσσες, υπήρξε – πάντα – ανοιχτή σε επιρροές, προσαρμογές και δανεισμούς. Ο δανεισμός, κυρίως ο λεξιλογικός, συνιστά βασικό αποτέλεσμα της επαφής μεταξύ διαφορετικών γλωσσικών κοινοτήτων, ιδίως σε περιοχές στις οποίες οι λαοί συνορεύουν ή συνυπάρχουν. Σημαντική περίπτωση αποτελεί η γλωσσική επαφή της Ελληνικής με την Τουρκική, η οποία οδήγησε σε εκτεταμένο δανεισμό της ελληνικής γλώσσας από την τουρκική, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας. Σε αυτό το πλαίσιο η εργασία εξετάζει τη γλωσσική αλλαγή, τα αίτια, τους τρόπους εκδήλωσής της, καθώς και τον ρόλο που έπαιξε ο δανεισμός στη διαμόρφωση και την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας. Επίσης, μελετά τα τουρκικά δάνεια στη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο και διερευνά τη διδακτική τους αξιοποίηση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μέσα από διδακτικά σενάρια που προάγουν τη διαγλωσσικότητα.

Λέξεις – Κλειδιά

δανεισμός, Ελληνική, Τουρκική, διδακτική πράξη, Β/θμια Εκπαίδευση, διαγλωσσικότητα

Lexical borrowing in Greek language

Turkish loanwords and their utilisation in teaching praxis

Natalia Efthymiadou

Abstract

Language contact and its outcomes – notably borrowing – are fundamental drivers of language change, a process that is both inevitable and continuous across the history of languages. Despite its long-standing oral and written tradition, Greek, like all natural languages, has been shaped by external influences and adaptations. Borrowing – primarily lexical – often results from contact between neighboring and coexisting linguistic communities. A notable example is the contact between Greek and Turkish, especially during the Ottoman period, which led to extensive borrowing. In this context, the present study examines the mechanisms and causes of language change, focusing on the role of borrowing in the evolution of Greek. It offers a linguistic analysis of Turkish loanwords at the levels of morphology, syntax, and vocabulary, and explores their pedagogical potential in Secondary Education through teaching scenarios that incorporate translanguaging practices.

Keywords

Teaching praxis, Greek language, Turkish language, Secondary Education, borrowing, translanguaging

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract	vi
Περιεχόμενα	vii
Συντομογραφίες	viii
Εισαγωγή.....	1
1. Γλωσσική αλλαγή και γλωσσική επαφή	4
1.1 Σχέση μεταξύ γλωσσικής επαφής και γλωσσικής αλλαγής	4
1.2 Ο γλωσσικός δανεισμός ως αποτέλεσμα της γλωσσικής επαφής	6
2. Γλωσσικές επαφές της Ελληνικής.....	8
2.1 Γλωσσικές επαφές στην αρχαιοελληνική περίοδο	8
2.2 Γλωσσικές επαφές κατά την ελληνιστική περίοδο	9
2.3 Γλωσσικές επαφές στη μεσαιωνική περίοδο.....	10
2.4 Γλωσσικές επαφές κατά τη νεοελληνική περίοδο.....	11
3. Γλωσσικές επαφές Ελληνικής και Τουρκικής	13
3.1 Οι ιστορικές συνθήκες που επέβαλαν τη γλωσσική επαφή μεταξύ Ελληνικής και Τουρκικής.....	13
3.2 Τουρκικά δάνεια στην Ελληνική	15
3.2.2 Σύνταξη	17
3.2.3 Λεξιλόγιο.....	18
4. Η αξιοποίηση του γλωσσικού δανεισμού στη διδακτική πράξη.....	32
4.1 Διαγλωσσικότητα στην Εκπαίδευση	33
4.2 Η διδασκαλία του μαθήματος της Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στο Λύκειο	37
4.2.1 Αναλυτικό πρόγραμμα	37
4.2.2 Διδακτικό υλικό	40
5. Μεθοδολογία.....	43
5.1 Σκοποί και στόχοι.....	43
5.2 Ερευνητικά ζητήματα.....	43
6. Διδακτικές προτάσεις.....	44
6.1	44
6.2.....	47
7. Συζήτηση-συμπεράσματα	50
Βιβλιογραφία.....	54
Παραρτήματα	60

Συντομογραφίες

αραβ.: αραβικά.

ΑΕ: Αρχαία Ελληνική.

ΑΠΛ: Αναλυτικό Πρόγραμμα Λυκείου.

ΑΠΣ: Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών.

αραβ.: αραβικός, ή, ό.

αρχ.: αρχαίος, α, ο.

αρχ. περσ.: αρχαία περσική.

βεν.: βενετικός, ή, ό.

βλ.: βλέπε.

γαλλ.: γαλλικός, ή, ό.

ΕΚ: Ελληνική Κοινή.

ελνστ.: ελληνιστικός, ή, ό.

επίδρ.: επίδραση.

Καππ.: Καππαδοκικά.

ΚΝΕ: Κοινή Νέα Ελληνική.

λ.: λέξη.

λατ.: λατινικός, ή, ό.

Λεξ.: Λεξικό.

μσν.: μεσαιωνικός, ή, ό.

ΝΕ: Νέα Ελληνική.

παλ.: παλαιός, α, ο.

ΟΕΝΓ: Οδηγός Εκπαιδευτικού Νέας Ελληνικής Γλώσσας.

ΠΣΝΓ: Πρόγραμμα Σπουδών Νέας Ελληνικής.

ΠΣΛ: Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας.

ρώσ.: ρωσικός, ή, ό.

σλαβ.: σλάβικα.

τουρκ.: τουρκικός, ή, ό.

τουρκ. διαλεκτ.: τουρκικός, ή, ό, διαλεκτικός, ή, ό.

ΥΠΕΠΘ: Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού.

Εισαγωγή

Η συνύπαρξη των γλωσσών σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα γνωρίσματα της συνέχειας της ζωής σε αυτόν τον πλανήτη και, επίσης, διατρέχει την ανθρώπινη ιστορία. Σε κάθε προσπάθεια συνεργασίας, ανταλλαγών, εγκατάστασης σε μια νέα περιοχή είτε αυτή συμβαίνει με ειρηνικό είτε με βίαιο τρόπο ανθρώπινες κοινότητες που μιλούν διαφορετικές γλώσσες είναι αναγκασμένες να βρουν τρόπους να επικοινωνούν μεταξύ τους (Χατζηδάκη, 2022, σελ. 397).

Παρά το αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι η ελληνική γλώσσα διαθέτει προφορική παράδοση 4000 ετών και 3000 χρόνια γραπτής παράδοσης, ενώ διατηρείται ζωντανή εδώ και πάνω από 40 αιώνες, (Μπαμπινιώτης, 1998, σελ. 10), δεν αποτελεί εξαίρεση, καθώς και αυτή όπως και όλες οι φυσικές γλώσσες είναι αναγκασμένη να εξελίσσεται και να προσαρμόζεται προκειμένου να διατηρηθεί σε τόσο μήκος χρόνου (Μπαμπινιώτης, 1998, σελ. 9). Οι αλλαγές τις οποίες υπέστη και συμβαίνουν σε όλες τις γλώσσες αποτελούν έναν σημαντικό τομέα μελέτης ανάμεσα στην επιστημονική κοινότητα αλλά και θέμα συζήτησης ανάμεσα στους φυσικούς ομιλητές της. Δεν είναι λίγες, άλλωστε, οι φορές που η γλωσσική αλλαγή είναι συνδεδεμένη με αρνητικές αξιολογήσεις εξαιτίας των υποτιθεμένων κινδύνων στους οποίους τη βάζει.

Από τον 19^ο αιώνα και έπειτα οι γλωσσικές και οι φωνολογικές αλλαγές συνδέθηκαν με την ανατομία των λαών πράγμα το οποίο αποτέλεσε το έναυσμα να υποστηριχθούν θεωρίες περί ανώτερων και κατώτερων γλωσσών και λαών (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 191 – 192). Άλλοι ερευνητές θεώρησαν ότι οι αλλαγές οφείλονται στο κλίμα ή στο φυσικό περιβάλλον (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 193), ενώ κατά τη δεκαετία του 1970 δόθηκε έμφαση στους τρόπους μεταβολής μίας γλώσσας και όχι στις αιτίες αυτής της μεταβολής (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 189). Ωστόσο, κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών γίνεται προσπάθεια του εντοπισμού των αιτιών της γλωσσικής αλλαγής (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 189).

Μία από τις πολυσυζητημένες αιτίες είναι και η γλωσσική επαφή ή αλλιώς η ξένη επίδραση που δέχεται μία γλώσσα. Στο πλαίσιο αυτό συζητείται ο δανεισμός ο οποίος αφορά, καταρχάς το λεξιλόγιο (Aitchison, 2012, σελ. 150). Σύμφωνα με την Aitchison (2012), μία από τις αιτίες των γλωσσικών αλλαγών που ανήκει στην κατηγορία της ξένης επίδρασης είναι και η περίπτωση της μείξης των στοιχείων δύο ή περισσότερων γλωσσών η οποία συμβαίνει συχνά ειδικά όταν πρόκειται για λαούς που συνορεύουν (Aitchison,

2012, σελ. 146). Οι κάτοικοι των περιοχών αυτών, μάλιστα πολλές φορές είναι υποχρεωμένοι να χειρίζονται ή γνωρίζουν και άλλες γλώσσες εκτός από τη μητρική τους (Aitchison, 2012, σελ. 146). Στην παραπάνω περίπτωση φαίνεται να ανήκει και η περίπτωση του γλωσσικού δανεισμού της ελληνικής από την τουρκική γλώσσα, καθώς οι δύο λαοί συνορεύουν αλλά και αλληλεπιδρούν ήδη από τον 5^ο αιώνα π. Χ. Η εμφάνιση του Γλωσσικού Ζητήματος από το 1821 και έπειτα γίνεται η αιτία της αμφισβήτησης της παραδοσιακής διγλωσσίας. Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος είναι αποφασισμένο να κατασκευάσει μία σύγχρονη ελληνική εθνική γλώσσα και ένα εκπαιδευτικό σύστημα το οποίο να βασίζεται σε αυτήν με έντονες πολιτικές προεκτάσεις. Έτσι, η ελληνική διγλωσσία που θεωρείται κάτι απόλυτα φυσιολογικό για πάνω από δύο χιλιετίες αμφισβητείται έντονα και μεγάλος αριθμός τουρκικών δανείων που ήταν παλιότερα σε χρήση αποβάλλεται, ενώ ταυτόχρονα η ελληνική γλώσσα εμπλουτίζεται με στόχο αυτή να αποτελεί όργανο έκφρασης της φιλοσοφίας, της πολιτικής και της λογοτεχνίας με τη σκόπιμη υιοθέτηση δανείων από άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες όπως τα Γαλλικά ή τα Αγγλικά (Browning, 2014, σελ. 26).

Η εργασία αυτή στοχεύει στην ανάδειξη του γλωσσικού δανεισμού της Ελληνικής από την Τουρκική ως αποτέλεσμα της γλωσσικής επαφής. Στόχος αυτής της εργασίας είναι η μελέτη και η παρουσίαση των γλωσσικών δανείων της τουρκικής γλώσσας από την Ελληνική στα γλωσσικά πεδία της μορφολογίας, της σύνταξης και του λεξιλογίου. Στη συνέχεια, γίνεται προσπάθεια χρήσης των γλωσσικών αυτών δανείων στην εκπαιδευτική πράξη μέσω διδακτικών δοκιμών στο πλαίσιο της ανάγκης της ύπαρξης διαγλωσσικότητας στην εκπαίδευση.

Βάσει του παραπάνω σκοπού και στόχων η εργασία αυτή χωρίστηκε σε επιμέρους ενότητες προκειμένου να παρουσιαστούν όσο γίνεται πιο αναλυτικά τα πεδία μελέτης. Έτσι, στην πρώτη ενότητα παρουσιάζεται η σχέση της γλωσσικής αλλαγής με τη γλωσσική επαφή, ενώ, στη συνέχεια, μελετάται ο γλωσσικός δανεισμός ως αποτέλεσμα της γλωσσικής επαφής. Στη δεύτερη ενότητα, παρουσιάζονται οι γλωσσικές επαφές της ελληνικής γλώσσας από την αρχαιοελληνική περίοδο έως σήμερα, ενώ, έπειτα, στην τρίτη ενότητα αυτής της εργασίας παρουσιάζονται οι ιστορικές συνθήκες που επέβαλαν τη γλωσσική επαφή μεταξύ Ελληνικής και Τουρκικής.

Στην τέταρτη ενότητα παρουσιάζονται όσο το δυνατόν αναλυτικότερα τα τουρκικά δάνεια στη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο (εδώ λήφθηκαν εν μέρει υπόψη και τα δεδομένα από τη διαλεκτική ποικιλία της Ελληνικής). Στο ερευνητικό μέρος αυτής της

εργασίας παρουσιάζονται δύο διδακτικά σενάρια που αφορούν τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αφού προηγήθηκε η μελέτη του ΑΠΛ για το Λύκειο όσον αφορά τα μαθήματα της Νέας Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας τα οποία συνεξετάζονται. Τέλος, στη συζήτηση παρατίθενται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τη μελέτη των τουρκικών δανείων και τη θεωρητική εφαρμογή τους στην εκπαιδευτική πράξη.

1. Γλωσσική αλλαγή και γλωσσική επαφή

1.1 Σχέση μεταξύ γλωσσικής επαφής και γλωσσικής αλλαγής

Οι γλώσσες βρίσκονται σε επαφή για χιλιάδες χρόνια και πιθανόν από την αρχή της ανθρώπινης ύπαρξης πάνω σε αυτόν τον πλανήτη (Thomason, 2001, σελ. 6). Η γλωσσική επαφή βρίσκεται παντού καθώς δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι κάποιες γλώσσες έχουν αναπτυχθεί σε απομόνωση (Thomason, 2001, σελ. 8). Φυσικά σε ορισμένες περιοχές η επαφή αυτή είναι εντονότερη σε ορισμένες περιόδους από ότι σε άλλες σε διαφορετικές περιόδους, ενώ ορισμένες από αυτές τις γλώσσες παραμένουν σταθερές κατά τη διάρκεια της επαφής έστω για ένα σύντομο χρονικό διάστημα (Thomason, 2001, σελ. 9). Το πιο κοινό αποτέλεσμα της γλωσσικής επαφής είναι η αλλαγή (Thomason, 2001, σελ. 10).

Όπως όλες οι πτυχές της ζωής και του κόσμου αλλάζουν, έτσι δεν πρέπει να προκαλεί ιδιαίτερη έκπληξη το γεγονός ότι το σύνολο των φυσικών γλωσσών αλλάζει, καθώς ο χρόνος περνά. Αν και η γλωσσική αλλαγή θεωρείται ένα αναπόφευκτο γεγονός το οποίο μπορεί να περνά απαρατήρητο κατά τη διάρκεια της καθημερινότητας, παρ' όλα αυτά συμβαίνει. Ο λόγος για τον οποίο η εκάστοτε αλλαγή είναι αδύνατον να παρατηρηθεί στον χρόνο που γίνεται είναι το γεγονός ότι συμβαίνει αργά και σταδιακά ώστε τις περισσότερες αν όχι όλες τις φορές να μένει ανεπαίσθητη. Γίνεται, ωστόσο, αντιληπτή συνήθως από την επόμενη γενιά και σε διάφορα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης όπως το φωνολογικό, το μορφολογικό, το σημασιολογικό και η σύνταξη (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 16).

Οι αλλαγές που συμβαίνουν σε κάθε ένα από αυτά τα επίπεδα ακολουθούν τους δικούς τους ρυθμούς, και η ταχύτητα με την οποία πραγματοποιούνται εξαρτάται άμεσα από την εκάστοτε γλώσσα. Ενώ αυτές γίνονται διαδοχικά, αποτελούν ταυτόχρονα ένα συνεχές, καθώς η κάθε γενιά μπορεί να αντιλαμβάνεται καλύτερα και ευκολότερα τον τρόπο που μιλούσε η αμέσως προηγούμενη ή η επόμενη. Ωστόσο, επειδή η γλωσσική αλλαγή συμβαίνει συνήθως συσσωρευτικά είναι σχετικά δύσκολο να γίνουν αντιληπτά τα πιο απομακρυσμένα χρονικά στάδια (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 17–18). Οι γλώσσες, δε μεταβάλλονται ούτε μαζικά ούτε εξ ολοκλήρου, αφού, εάν συνέβαινε κάτι τέτοιο, θα έπαυαν να επιτυγχάνουν τον κύριο σκοπό τους, που είναι η επικοινωνία (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 18).

Μπορεί το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής να είναι καθολικό, καθολικές, όμως, φαίνεται και να είναι οι αντιδράσεις των φυσικών ομιλητών απέναντί του. Όπως σωστά επισημαίνει ο Labov (2001, όπ. αναφ. στο Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 18), οι παλαιότεροι είναι πιο εύκολο και συχνό να αντιδράσουν θετικά απέναντι σε ένα καινούργιο είδος μουσικής παρά σε μια αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο μιλούν οι νεότεροι. Τόσο στην Ευρώπη αλλά και στην Ελλάδα πιο συγκεκριμένα, η γλωσσική αλλαγή θεωρείται πολύ συχνά δείγμα παρακμής, ευτελισμού ή/και καταστροφής της γλώσσας. Πέρα από τις λαϊκές αντιλήψεις για τη γλώσσα και την ανάγκη αυτή να διατηρηθεί, αίτημα που τίθεται συνήθως από την προηγούμενη γενιά, οι ίδιοι οι γλωσσολόγοι μέχρι τουλάχιστον την εμφάνιση των Νεογραμματικών αλλά και αργότερα δεν επεδείκνυν καμία ανοχή απέναντι στο φαινόμενο, θεωρώντας, μάλιστα, τις περισσότερες φορές την αλλαγή καταστρεπτική για την καθαρότητα και την ορθότητα της γλώσσας (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 19).

Η κατανόηση του φαινομένου της γλωσσικής αλλαγής είναι ένα δύσκολο εγχείρημα, καθώς το ίδιο χαρακτηρίζεται ως πολύπλοκο και πολυπαραγοντικό. Δεν είναι λίγες οι φορές όπου η αλλαγή έχει συνδεθεί με αρνητικές πτυχές και αιτίες, ενώ παραμένει έως σήμερα ένα συχνά σημαντικό ζήτημα συζήτησης τόσο για την επιστημονική κοινότητα όσο και για τους πολίτες. Αυτή ξεκινά ήδη από τον 19^ο αιώνα, όταν και έγινε προσπάθεια να συνδεθεί η όποια γλωσσική και ειδικά φωνολογική μεταβολή με την ανατομία του εκάστοτε λαού. Η θέση αυτή αποτέλεσε το εφιαλτήριο για τους Νεογραμματικούς, ώστε να υποστηρίξουν τη θεωρία της ύπαρξης ανώτερων και κατώτερων λαών (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 191–192). Την ίδια περίοδο υπήρξαν και άλλες θεωρίες οι οποίες υποστήριξαν ότι οι αλλαγές οφείλονταν στο κλίμα ή στο φυσικό περιβάλλον, ενώ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1970 η προσοχή στράφηκε στον τρόπο και όχι στις αιτίες για την οποία συμβαίνει η γλωσσική μεταβολή (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 189–193).

Οι αιτίες της γλωσσικής αλλαγής διακρίνονται σε εξωγλωσσικές ή κοινωνιογλωσσικές (Aitchison, 2012, σελ. 143) και εσωτερικές (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 193). Στους εξωγλωσσικούς αιτιακούς παράγοντες περιλαμβάνονται οι ανάγκες που μπορεί να προκύψουν κάθε φορά για τη γλώσσα, καθώς οι κοινωνικές καταστάσεις κατά τις οποίες αυτή χρησιμοποιείται αλλάζουν (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 199). Αυτές οι νέες ανάγκες επηρεάζουν πιο συχνά και πιο πολύ το λεξιλόγιο, καθώς νέες λέξεις εισάγονται, ενώ αποσύρονται όσες δε χρησιμοποιούνται στις νέες κοινωνικές συνθήκες

(Aitchison, 2012, σελ. 154). Άλλοι παράγοντες που θεωρούνται υπεύθυνοι για τη γλωσσική μεταβολή, είναι οι εσωτερικοί ή ενδογλωσσικοί, οι οποίοι σχετίζονται με την ανθρώπινη ομιλία, και πιο συγκεκριμένα τις δυνατότητες και τους περιορισμούς αυτής, αφού σχετίζονται με τα φωνητικά όργανα, την πρόσληψη, την επεξεργασία ή και την εκμάθηση μιας γλώσσας (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 193). Η απλοποίηση των φθόγγων ήταν από τους πρώτους παράγοντες που θεωρήθηκαν υπεύθυνοι. Η θέση αυτή, όμως, στη συνέχεια δέχθηκε αρκετές επικρίσεις καθώς η απλοποίηση ευθύνεται για ορισμένες απλές μορφές αλλά περιπλέκει άλλες (Καραντζόλα & Φλιάτουρας, 2004, σελ. 195). Η Aitchison (2012, σελ. 162-170) αναφέρει και ορισμένες ακόμη αιτίες, όπως είναι η τάση για ακαταστασία, η αποβολή συμφώνων, η συμπροφορά, η τάση για διόρθωση και οι συντακτικές αλλαγές.

1.2 Ο γλωσσικός δανεισμός ως αποτέλεσμα της γλωσσικής επαφής

Από τις σημαντικότερες αιτίες της γλωσσικής αλλαγής θεωρείται ο γλωσσικός δανεισμός, ο οποίος αποτελεί μια πηγή καινούργιων λέξεων, όταν μια γλώσσα προχωρά στην προσθήκη ενός μορφήματος ή μιας νέας λέξης στο δικό της λεξιλόγιο. Το δάνειο συχνά μεταβάλλεται όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο προφέρεται, προκειμένου να ταιριάζει με τους φωνολογικούς κανόνες της γλώσσας που το δανείζεται. Η δάνεια λέξη συνεχίζει να χρησιμοποιείται στη δανειοδότρια γλώσσα, ενώ κάθε γλώσσα είναι δυνατόν και να δανείζεται και να δανείζει σε άλλες. Οι περισσότερες, ωστόσο, δανείζονται, και έτσι το λεξιλόγιο τους μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σε ενδογενές και μη ενδογενές ή δάνεια. Όταν μια λέξη θεωρείται ενδογενής η ετυμολογία της είναι δυνατόν να εντοπιστεί στα πρώιμα στάδια της γλώσσας. Ο δανεισμός μιας γλώσσας μπορεί να είναι άμεσος ή έμμεσος. Στην πρώτη περίπτωση το δάνειο είναι μια ενδογενής λέξη της δανειοδότριας γλώσσας. Από την άλλη, στον έμμεσο δανεισμό η δανειοδότρια γλώσσα έχει ήδη δανειστεί τη λέξη που στη συνέχεια δανείζει (Fromkin, Rodman & Hyams, 2010, σελ. 659-660).

Το λεξιλόγιο μιας γλώσσας είναι ο τομέας όπου το ζήτημα δανεισμός γίνεται πιο εύκολα αντιληπτό. Έτσι, μπορούμε να διακρίνουμε δύο κατηγορίες δανείων: βάσει της ετυμολογίας τους και βάσει της προέλευσής τους. Ειδικότερα, πρόκειται για τις λέξεις που η γλώσσα έχει κληρονομήσει από παλαιότερες μορφές της, και λέξεις – δάνεια από άλλες γλώσσες ή διαλέκτους (Παπαναστασίου, 2001). Αρκετές είναι οι λέξεις που έχουν κληρονομηθεί από την ίδια την εξέλιξη της γλώσσας κατά τη διάρκεια της ιστορίας της.

Τέτοια παραδείγματα για τη Νέα Ελληνική (ΝΕ) είναι οι λέξεις *πατέρας, μητέρα, θυγατέρα* που είναι κληρονομημένες από τα Αρχαία Ελληνικά (ΑΕ) και πρόκειται για συγκοπτόμενα ουσιαστικά της γ' κλίσης *πατήρ, μήτηρ, θυγάτηρ* με μεταπλασμό βάσει της αιτιατικής του ενικού. Αντίθετα, για τις δάνειες λέξεις από άλλες γλώσσες ή/και διαλέκτους, που εισέρχονται σε κάποια χρονική στιγμή στη γλώσσα, είναι πιο δύσκολο η εμφάνισή τους να εντοπιστεί χρονικά με ακρίβεια, ειδικά αν ο δανεισμός τους συνέβη σε παλαιότερες περιόδους. Όσον αφορά τις πιο πρόσφατες, είναι ευκολότερος, καθώς περισσότερες είναι οι πηγές και οι μαρτυρίες που προσφέρονται. Δεν είναι, όμως, μόνο οι λέξεις προϊόντα δανεισμού. Ο δανεισμός, δηλαδή, δεν περιορίζεται μόνο σε λεξιλογικά στοιχεία οποιοδήποτε γλωσσικό υλικό - ήχοι, φωνολογικοί κανόνες, μορφήματα, συντακτικά μοτίβα, σημασιολογικές συσχετίσεις, στρατηγικές λόγου ή οτιδήποτε άλλο - που έχει την προέλευσή του από μία άλλη γλώσσα μπορεί να αποτελέσει προϊόν δανεισμού με αποτέλεσμα να γίνει μέρος της δανειολήπτριας γλώσσας (Campbell, 1998, σελ. 57). Ο δανεισμός, συνήθως, συνεπάγεται έναν ορισμένο βαθμό διγλωσσίας για τουλάχιστον ορισμένους ανθρώπους τόσο στη γλώσσα που δανείζεται όσο και στη γλώσσα που δανείζει (Campbell, 1998, σελ. 57). Τα προθήματα και τα επιθήματα αποτελούν ένα παράδειγμα μορφολογικών στοιχείων προϊόντων δανεισμού, ενώ και τα συντακτικά στοιχεία, όπως είναι για παράδειγμα οι σημειτισμοί της Καινής Διαθήκης, μπορούν να αποτελέσουν δάνεια γλωσσών (Παπαναστασίου, 2001).

2. Γλωσσικές επαφές της Ελληνικής

2.1 Γλωσσικές επαφές στην αρχαιοελληνική περίοδο

Η ελληνική γλώσσα παρουσιάζει μία αδιάσπαστη συνέχεια από τον 14^ο αι. π. Χ. έως και σήμερα, προσφέροντας την ευκαιρία στους μελετητές να ερευνήσουν τη γλωσσική αλλαγή και ειδικότερα το φαινόμενο του δανεισμού (Παπαναστασίου, 2007). Ο δανεισμός της Ελληνικής από άλλες γλώσσες ξεκινά από πολύ νωρίς, καθώς οι ερευνητές συμφωνούν ότι η πηγή από την οποία προήλθε το σύστημα γραφής των Μυκηναίων, η Γραμμική Β, ήταν το σύστημα που χρησιμοποιήθηκε από τον μινωικό πολιτισμό κατά τη διάρκεια της δεύτερης χιλιετίας π. Χ. (Χριστίδης, 2010, σελ. 72). Ένα τμήμα του λεξιλογίου έχει κληρονομηθεί από την Πρωτοϊνδοευρωπαϊκή. Εκτός, όμως, από τον ινδοευρωπαϊκό πολιτισμό, οι Έλληνες έρχονται σε επαφή και με άλλους λαούς από τους οποίους η ελληνική γλώσσα μέσω δανείων διαμορφώνει το λεξιλόγιό της. Σημαντικές επαφές κρίνονται αυτές με τις σημιτικές γλώσσες (Παπαναστασίου, 2015).

Μετά την καταστροφή του μυκηναϊκού πολιτισμού χρειάστηκαν περίπου τέσσερις αιώνες για να εμφανιστούν ξανά γραπτά κείμενα της Ελληνικής – περίπου το 750 π. Χ. – σε επιγραφές στις οποίες χρησιμοποιούνταν πλέον το αλφαβητικό σύστημα. Το ελληνικό αλφάβητο αποτελεί και αυτό με τη σειρά του προϊόν δανεισμού από τους Φοίνικες, με τους οποίους οι Έλληνες διατηρούσαν εμπορικές σχέσεις. Μάλιστα, οι αρχαίοι Έλληνες είχαν πλήρη επίγνωση ότι το αλφάβητό τους ήταν ένα δάνειο και για αυτό, άλλωστε, ονόμαζαν τα γράμματα *φοινικικά* (Χριστίδης, 2010, σελ. 92-102).

Αποφασιστικό γεγονός για την πορεία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας αποτέλεσαν σε κάθε σημείο της πορείας της οι κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις. Κατά τη διάρκεια του 6^{ου} και του 5^{ου} αιώνα π. Χ. γνωρίζουν ιδιαίτερη επίδοση διάφορες πόλεις-κράτη, που αποτελούν ξεχωριστές γλωσσικές κοινότητες οι οποίες συνεργάζονται και, έτσι, συνδιαλέγονται μεταξύ τους, και σε συνδυασμό και με την επίδραση που ασκεί η Αθήνα και η Α' Αθηναϊκή Συμμαχία, κυριαρχεί τελικά η Αττικοϊωνική Κοινή. Σε αυτήν παρατηρούνται ορισμένες μεταβολές που οφείλονται στην επαφή μεταξύ των εκάστοτε διαλέκτων, όπως είναι η υποχώρηση κάποιων μορφολογικών και φωνητικών ιδιαιτεροτήτων της Αττικής, και από την άλλη πλευρά η αποβολή ορισμένων ακραίων ιωνικών χαρακτηριστικών (Bubenik, 2014, σελ. 305). Η Ελληνική δανείζεται κατά την περίοδο αυτήν, όπως είναι αναμενόμενο, αρκετές λέξεις από την περσική γλώσσα, όπως

μάγος, παράδεισος, παρασάγγης, σατράπης, ενώ έντονη είναι και η επίδραση των σημειτικών γλωσσών, π.χ. *μνᾶ* (Παπαναστασίου, 2007).

2.2 Γλωσσικές επαφές κατά την ελληνιστική περίοδο

Κατά τη διάρκεια του δεύτερου μισού του 4^{ου} αι. π. Χ. το βασίλειο της Μακεδονίας, αφού πρώτα απέκτησε τον απόλυτο έλεγχο της ελλαδικής γεωγραφικής περιοχής, προχώρησε στην κατάκτηση της Περσικής Αυτοκρατορίας, φτάνοντας έως και τα σύνορά της στην Ινδία. Οι εντυπωσιακές κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου προκάλεσαν ένα ντόμινο πολιτισμικών, κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών μεταβολών που είχαν ως αποτέλεσμα τόσο την εξάπλωση της ελληνικής κουλτούρας όσο και τη μεταβολή της ελληνικής γλώσσας (Horrocks, 2010, σελ. 79). Γενικά, οι κατακτήσεις του Αλεξάνδρου σηματοδοτούν την ελληνιστική περίοδο, η οποία συμβατικά ξεκινά από τον θάνατό του το 323 π. Χ. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου χρησιμοποιείται η Ελληνιστική Κοινή (ΕΚ) που αποτέλεσε μία κρεολή μορφή της Αττικής του 5^{ου} αι. π. Χ. (Horrocks, 2010, σελ. 80).

Η ελληνική γλώσσα κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου υπόκειται σε μεταβολές, όπως για παράδειγμα είναι ο περιορισμός των διαλέκτων, με αποτέλεσμα τη σταδιακή υποχώρηση πολλών τοπικών γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων. Κυριότερη, ωστόσο, θεωρείται η γλωσσική αλλαγή που προέκυψε λόγω των επαφών της με διάφορες γλώσσες που ομιλούνταν στη Μικρά Ασία, την Εγγύς και Μέση Ανατολή, την Κεντρική Ασία, δηλαδή, πιο αναλυτικά με τα Περσικά, τα Εβραϊκά, τα Αραμαϊκά, τα Κοπτικά, τα Αρμένικα, τα Ινδικά (Παπαναστασίου 2015). Αρκετά γρήγορα η πορεία της ΕΚ μεταβάλλεται και άλλο, καθώς η κυριαρχία των Ελλήνων στην Ανατολική Μεσόγειο περνά στα χέρια των Ρωμαίων που κατακτούν όχι μόνο τον ελλαδικό χώρο (Παπαγγελής, 1999, σελ. 104) αλλά και τις περιοχές της Μικράς Ασίας, της Μέσης Ανατολής και της Αιγύπτου (Παπαναστασίου, 2015).

Τα λατινικά δάνεια στην Ελληνική κατά τη διάρκεια της ύστερης ελληνιστικής και της ρωμαϊκής περιόδου αποτέλεσαν ένα αξιοσημείωτο φαινόμενο που οδήγησε σε σημαντικό εμπλουτισμό του λεξιλογίου και περιελάμβανε νεολογισμούς και παραγωγικά επιθήματα τα οποία αφομοιώθηκαν και διατηρήθηκαν έως σήμερα (Filos, 2014). Είναι εξαιρετικά δύσκολο να υπολογιστούν ακριβώς οι λατινικές δάνειες λέξεις που εισήχθησαν στα Ελληνικά αναμφίβολα, όμως, πρόκειται για χιλιάδες (Filos, 2014), ανάμεσά τους λέξεις

που αφορούν στρατιωτικά ζητήματα, τα ονόματα των μηνών και ορισμένα κύρια ονόματα (Παπαναστασίου, 2015).

Επιπλέον, η επαφή της ΕΚ με την Εβραϊκή ήταν ιδιαίτερα σημαντική, με κυριότερο δείγμα της επαφής αυτής τη μετάφραση της Παλαιάς Διαθήκης από τους Εβδομήκοντα, όπου εμφανίζονται αυτούσιες λέξεις της Εβραϊκής (*αμήν*, *Πάσχα*) αλλά και ελληνικές λέξεις με διαφορετικές σημασίες, π.χ. το *δόξα*¹ (Παπουτσάκης, 1999, σελ. 108).

2.3 Γλωσσικές επαφές στη μεσαιωνική περίοδο

Το 330, έτος ίδρυσης της Κωνσταντινούπολης και μεταφοράς της πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε αυτήν θεωρείται μία βαθιά τομή για την ιστορία του ελληνικού πολιτισμού με κρίσιμες συνέπειες για τη μετέπειτα ιστορική του πορεία. Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, κατά τη διάρκεια των πρώτων μεσαιωνικών αιώνων, μεταβάλλεται και εκχριστιανίζεται με αποτέλεσμα τη δημιουργία και την άνθηση ενός νέου πολιτισμού, του Βυζαντινού πολιτισμού. Από τον 6^ο αι. μ. Χ. και έπειτα η Ελληνική κυριαρχεί έναντι της λατινικής γλώσσας και έτσι από γλωσσικής πλευράς δημιουργείται ένα εξελληνισμένο κράτος. Ωστόσο, μέσα σε αυτό κατοικούν εθνοτικές ομάδες όπως οι Βλάχοι, που συνεχίζουν να χρησιμοποιούν μια νεολατινική γλώσσα, στοιχεία της οποίας δανείζεται η Ελληνική, π.χ. *στρούγκα* (Παπαναστασίου, 2015).

Τα Λατινικά, άλλωστε, είναι η κύρια πηγή άντλησης δάνειων λέξεων, ωστόσο ο αριθμός των λατινικών λέξεων μειώνεται δραστικά, ειδικά όσον αφορά τη γλώσσα της διοίκησης του Βυζαντινού κράτους, όταν τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και οι αυλικοί του αυτοκράτορα σταματούν να είναι δίγλωσσοι και χρησιμοποιούν τα Ελληνικά. Μία ακόμη πηγή δάνειων λέξεων είναι η ιταλική γλώσσα. Κατά την πρώιμη μεσαιωνική περίοδο αυτή είναι δύσκολο να διαχωριστεί από τη Λατινική, ενώ φαίνεται ότι αρχικά η εισροή ιταλικών λέξεων αφορά περισσότερο τη κάλυψη εκφραστικών αναγκών που σχετίζονται με τη θάλασσα και το εμπόριο (Browning, 2014, σελ. 94). Σημαντική πηγή, επίσης, θεωρούνται τα Περσικά και τα Αραβικά με λέξεις που αφορούν χαρακτηριστικά της Ανατολής (Browning, 2014, σελ. 95).

¹ «δόξα: αρχική σημασία «αυτό που αναμένει κανείς, προσμονή», «γνώμη, παραδοχή –άποψη, φήμη, υπόληψη», γενικεύθηκε στην αττική πεζογραφία η σημασία «καλή φήμη, καλό όνομα». Ελληνιστική σημασία: «για τον Θεό, μεγαλοπρέπεια» (βλ. Λεξ. Μπαμπινιώτης, 2009, λήμμα δόξα).

Οι τελευταίοι αιώνες του Μεσαίωνα λόγω των πολλών και πολύπλοκων ιστορικών γεγονότων που συνέβησαν παρουσιάζουν ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ελληνική γλώσσα. Σημαντικό είναι και το γεγονός, βέβαια, ότι σε σχέση με την πρώιμη περίοδο (Browning, 2014, σελ. 92), κάνουν την εμφάνισή τους πολύ περισσότερα λογοτεχνικά έργα σε προφορική γλώσσα (Lassithiotakis, 2007). Εξαιτίας της έλλειψης λογοτεχνικών κειμένων στους πρώιμους αιώνες του Μεσαίωνα, οι δάνειες λέξεις που εμφανίζονται στους όψιμους είναι δύσκολο να χρονολογηθούν ακριβώς (Browning, 2014, σελ. 78 & Lassithiotakis, 2007). Σε κάθε περίπτωση, σημαντικές πηγές δάνειων λέξεων είναι οι ρομανικές γλώσσες, η Τουρκική και η Γαλλική (Lassithiotakis, 2007).

2.4 Γλωσσικές επαφές κατά τη νεοελληνική περίοδο

Η τουρκική κατάκτηση σηματοδοτεί την έναρξη της νεοελληνικής περιόδου. Οι Τούρκοι συμβιώνουν με τους Έλληνες για περισσότερο από 400 χρόνια στον νοτιοβαλκανικό χώρο. Η επίδραση της Τουρκικής στην ελληνική γλώσσα είναι ιδιαίτερα σημαντική αν κανείς αναλογιστεί τη μακρά επαφή ελληνόφωνων και τουρκόφωνων στο πλαίσιο της πολυεθνικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, μέσα στην οποία εκτός από Έλληνες και Τούρκους ζουν και δραστηριοποιούνται Αρμένιοι, Εβραίοι, Αρβανίτες κ.ά. Σε αυτές τις συνθήκες ο δανεισμός ευνοείται και ταυτόχρονα ενισχύεται, με αποτέλεσμα η ελληνική γλώσσα να διανθιστεί με πληθώρα δάνειων λέξεων (Παπαναστασίου, 2015).

Η ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους το 1830 αποτελεί την έναρξη της σύγχρονης νεοελληνικής φάσης της ελληνικής γλώσσας, η οποία φτάνει έως και το σήμερα. Στη φάση αυτή η νέα ελληνική γλώσσα καλείται να καλύψει νέες ανάγκες, καθώς ήταν απαραίτητο να λειτουργήσει και ως επίσημη γλώσσα του νέου ελληνικού κράτους, δηλαδή, να αποτελέσει εργαλείο της εκπαίδευσης, της νομοθετικής εξουσίας, της διοίκησης, του στρατού και των επιστημών καθώς και να βρίσκεται σε σχέση ισοτιμίας με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές γλώσσες (Παπαναστασίου, 2015). Οι παραπάνω λόγοι επέβαλαν εκ νέου τον δανεισμό, ο οποίος, μάλιστα είναι πλέον δύο ειδών: λαϊκός και λόγιος.

Ξεκινώντας από τον λαϊκό δανεισμό, που προκύπτει από την επαφή των Ελλήνων με ομιλητές άλλων γλωσσών, αυτός αφορά το λεξιλόγιο που η Ελληνική δανείζεται κυρίως από τη Γαλλική, την Αγγλική και την Ιταλική. Τα Αγγλικά παίζουν ιδιαίτερο ρόλο, ειδικά μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, με πλήθος δανείων σε πολλούς τομείς, π.χ. *μπαρ*,

μπίζνες, μπάσκετ, ματς, παρκινγκ, τικάρω, γκουγκλάρω, ιντερνέτ, κλικ. Στον τομέα του λόγιου δανεισμού οι λέξεις σε αυτήν τη φάση προέρχονται είτε από παλαιότερες περιόδους της Ελληνικής είτε από άλλες γλώσσες και εισήχθησαν με σκοπό να εκφράσουν έννοιες της τέχνης και της επιστήμης για τις οποίες έως τότε δεν υπήρχε διαθέσιμο λεξιλόγιο (Ξυδόπουλος, 2021, σελ. 105). Μάλιστα, ο Πετρούνιας (2002, όπ. αναφ. στο Ξυδόπουλος, 2021, σελ. 105 κ. εξ.) αναφέρει έξι κατηγορίες δανείων τις οποίες διακρίνει ανάλογα με την προέλευσή τους ως εξής: α) λόγιες λέξεις εξωτερικού δανεισμού που έχουν εισαχθεί από άλλες, β) λέξεις διαχρονικού δανεισμού οι οποίες προέρχονται από παλαιότερες φάσεις της Ελληνικής, γ) διεθνισμοί, που κυρίως αφορούν τεχνικούς και επιστημονικούς όρους, δ) μεταφραστικά δάνεια και λόγια αντιδάνεια, ε) νεολογισμούς, και στ) νεοδημοτικούς τύπους, δηλαδή λόγιες λέξεις που προσαρμόστηκαν στη ΝΕ.

3. Γλωσσικές επαφές Ελληνικής και Τουρκικής

3.1 Οι ιστορικές συνθήκες που επέβαλαν τη γλωσσική επαφή μεταξύ Ελληνικής και Τουρκικής

Η πρώτη επαφή μεταξύ τουρκικών φύλων και ελληνόφωνων πληθυσμών μπορεί να τοποθετηθεί περίπου τον 5^ο αι. όταν τα πρώτα εγκαταστάθηκαν σε περιοχές κοντά στη Μαύρη Θάλασσα. Οι επαφές γίνονται περισσότερες και με σαφέστερα χαρακτηριστικά τον 6^ο αι. στη Θεσσαλία και τη Μακεδονία. Από τον 6^ο έως τον 9^ο αι. οι τουρκοί πληθυσμοί ήρθαν σε επαφή με τον βυζαντινό πολιτισμό, αποκτώντας στενότερες σχέσεις με αυτόν κατά τον 11^ο και τον 12^ο αι. (Kappler, 2011, σελ. 101).

Με τη μόνιμη εγκατάσταση τουρκικών φύλων στη Μικρά Ασία τον 11^ο αι. και τη δημιουργία της αυτοκρατορίας των Σελτζούκων εντείνεται η άμεση επαφή μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων. Γεωγραφικοί, θρησκευτικοί και πολιτιστικοί παράγοντες οδηγούν σε μαζικούς εξισλαμισμούς και προκαλούν γλωσσικές αλλαγές διαφορετικής κατά τύπους έντασης, π.χ. σε μεγάλες πόλεις των νησιών του Αιγαίου και της Μαύρης Θάλασσας οι ελληνόφωνοι πληθυσμοί επηρεάζονται πολύ αργότερα (Kappler, 2011, σελ. 102). Όσον αφορά την ευρύτερη περιοχή της Καππαδοκίας, ειδικότερα, αυτή αποτελεί μία αρκετά ενδιαφέρουσα περίπτωση, καθώς κατά τους πρώτους πέντε αιώνες της τουρκικής κατάκτησης παρατηρείται μία διαρκής συρρίκνωση του χριστιανικού πληθυσμού με συνεχείς εξισλαμισμούς και φορολογικές επιβαρύνσεις, χωρίς όμως αυτό να οδηγήσει στην πλήρη εξαφάνιση της Ελληνικής (ΙΛΙΚ).

Γενικά, η γλωσσική μετατόπιση προς την Τουρκική συμβαίνει περισσότερο από τον 11^ο έως τον 15^ο αι., με αποτέλεσμα κατά τον 16^ο αι. ο χριστιανικός-ελληνόφωνος πληθυσμός να αποτελεί, πλέον, το 1/3 του συνολικού πληθυσμού (ΙΛΙΚ). Καθώς το μεγαλύτερο τμήμα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας είχε ήδη κατακτηθεί από τους Οθωμανούς, η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1453 είχε κυρίως συμβολικό χαρακτήρα. Οι εναπομείνουσες περιοχές που χρησιμοποιούσαν την ελληνική γλώσσα στις οποίες συμπεριλαμβάνονταν και αυτές που βρίσκονταν υπό δυτικό ζυγό, ενσωματώθηκαν σχεδόν όλες τους σταδιακά στην Οθωμανική αυτοκρατορία (Horrocks, 2010, σελ. 373).

Οι υπήκοοι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας χωρίστηκαν σε μιλέτια, δηλαδή σε κοινότητες βάσει της θρησκείας τους και όχι της γλώσσας τους. Ταυτόχρονα, δόθηκαν στον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως διευρυμένα δικαιώματα ελέγχου της δικαιοσύνης, της φορολογίας και της εκπαιδευτικής οργάνωσης, αν και οι Χριστιανοί της

αυτοκρατορίας παρέμεναν σε μειονεκτική θέση. Επιπλέον, ο θεσμός του παιδομαζώματος παρείχε σημαντικό αριθμό στρατεύσιμων στο Οθωμανικό κράτος, ενώ ταυτόχρονα έδινε την ευκαιρία της επαγγελματικής εξέλιξης σε παιδιά φτωχών οικογενειών. Παρ' όλα αυτά κυριαρχούσε για αυτόν το έντονο συναίσθημα της αποστροφής, καθώς πολλά από αυτά τα παιδιά γρήγορα εξισλαμίστηκαν ειδικά στις περιοχές της Μικράς Ασίας και αργότερα και στην Κρήτη. Κάποια από αυτά αφομοιώθηκαν και γλωσσικά, ενώ άλλα παρέμειναν ελληνόφωνα (Hogrocks, 2010, σελ. 374).

Ο ρόλος του Πατριαρχείου, επίσης, ήταν ιδιαίτερα σημαντικός όχι μόνο όσον αφορά τη διατήρηση της Ορθόδοξης πίστης αλλά και των αξιών και της ελληνικής κουλτούρας και γλώσσας. Έτσι, η πολιτική του Πατριαρχείου αποτέλεσε βασικό πυλώνα στήριξης των αξιών, των ηθών και των εθίμων και της ελληνικής γλώσσας, καθώς μέσω αυτής συνεχίστηκε η ελληνική γραπτή παράδοση και περιορίστηκε έως έναν βαθμό η έντονη διαφοροποίηση της ελληνικής (τουλάχιστον λόγιας) γλώσσας, στις απομακρυσμένες περιοχές (Hogrocks, 2010, σελ. 374).

Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας άρχισε να συμβαίνει γρήγορα στα ευρωπαϊκά εδάφη. Πέρα από το γεγονός ότι οι περισσότερες επαναστατικές κινήσεις προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν παροδικά τις δυσκολίες της τουρκικής στρατιωτικής διοίκησης, υπήρξε και μία συνεχής προσπάθεια αντίστασης στη τουρκική εξουσία από την πλευρά των ένοπλων ομάδων που βρίσκονταν στα βουνά προκειμένου να αποφύγουν τη φορολογία. Οι κλέφτες, όπως έμειναν γνωστοί στην ιστορία, λήστευαν οποιονδήποτε είχε χρήματα, παρ' όλα αυτά οι επιθέσεις τους σε Τούρκους αύξησαν κατακόρυφα τη δημοτικότητά τους. Σε απάντηση το επίσημο κράτος στρατολόγησε ντόπιους, δημιουργώντας το σώμα των αρματολών, πολύ συχνά, όμως, πολλοί ήταν αυτοί που αυτομολούσαν από το ένα σώμα στο άλλο. Οι ομάδες αυτές αποτέλεσαν το βασικό στρατιωτικό σώμα των Ελλήνων κατά τη διάρκεια του επαναστατικού τους αγώνα. Στο τέλος του 18^{ου} αιώνα σε πολλές περιοχές της αυτοκρατορίας κυριαρχούσαν πασάδες που αυτονομούνταν ολοένα και περισσότερο. Οι Οθωμανοί άρχισαν ταυτόχρονα να αντιμετωπίζουν εξωτερικές απειλές κυρίως από την πλευρά της Ρωσίας. Τα γεγονότα οδήγησαν σε αλλαγές στα υψηλότερα επίπεδα της ελληνόφωνης ορθόδοξης κοινότητας. Καθώς, δηλαδή, η οθωμανική εξουσία και διοίκηση παρήκμαζε αναπτύχθηκε το σώμα των Φαναριωτών, άκμασε η αστική ελληνόφωνη τάξη της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και της Θεσσαλονίκης και τέλος, το 1814, ιδρυμένη στην Οδησσό η Φιλική Εταιρεία πρωτοστάτησε στον ελληνικό απελευθερωτικό αγώνα. Ο αγώνας αυτός, παρά τις

δυσοίωνες αρχικές προβλέψεις, στέφθηκε με επιτυχία, καθώς μέρος του κυρίως ελλαδικού χώρου ανεξαρτητοποιήθηκε, και μετά τη δολοφονία του Ι. Καποδίστρια ένας νεαρός Βαυαρός πρίγκιπας, ο Όθωνας, τοποθετήθηκε ως βασιλιάς του νεόκοπου ελληνικού κράτους, το 1832 (Horrocks, 2010, σελ. 375–378).

3.2 Τουρκικά δάνεια στην Ελληνική

3.2.1 Μορφολογία

Η μορφολογική δομή της Τουρκικής είναι πολύ διαφορετική από αυτήν της Ελληνικής, καθώς η Τουρκική ανήκει στις συγκολλητικές γλώσσες αφού χρησιμοποιεί με άριστο τρόπο την προσφυματοποίηση δηλαδή την προσθήκη προσφυμάτων στο τέλος της λέξης προκειμένου να δημιουργηθεί μία καινούργια. (Lieber 2009, σελ. 120).² Έτσι, οι δύο γλώσσες διαφέρουν ως προς τη σχέση των κλιτικών μορφημάτων με το θέμα στο οποίο προστίθενται, το είδος των αλλομορφών του κάθε μορφήματος και, τέλος, στο πόσο εύκολο είναι να χωριστεί μία λέξη σε μορφήματα (Κυρανούδης, 2001, σελ. 64-68).

Τα ουσιαστικά και τα επίθετα της τουρκικής γλώσσας σε γενικές γραμμές προσαρμόστηκαν, στην Ελληνική, μορφολογικά ως εξής: στην περίπτωση των ουσιαστικών που τελειώνουν σε φωνήεν και δηλώνουν άψυχα αντικείμενα σε -α, όπως *boğa* αυτά άλλοτε παρέμειναν θηλυκά και άλλοτε, όπως το *yaka* και το *teneke*, εξελίχθηκαν σε αρσενικά, με την προσθήκη του αρσενικού επιθήματος -ς (*γιακάς*, *τενεκές*). Σε αυτήν την περίπτωση μπορούν να προστεθούν και ορισμένα τουρκικά δάνεια τα οποία εμφανίζονται να τελειώνουν σε -α απευθείας στον πληθυντικό αριθμό όπως είναι *τα κέφια*, *τα ζόρια* και *τα ντέρτια* και με τα οποία, μάλιστα, σχηματίζονται αντίστοιχες φράσεις, όπως *έχω κέφια*, *έχω ζόρια*, *έχω ντέρτια* (Κυριαζής, 2009, σελ. 366). Διαφορετική περίπτωση αποτελούν εδώ διάλεκτοι στις οποίες έχουν υποχωρήσει σημαντικά οι διακρίσεις γένους λόγω της έντονης επίδρασης της τουρκικής γλώσσας, π.χ. στα μικρασιατικά ιδιώματα της Καππαδοκίας και της Σίλλης, το *λαγός* «ο λαγός» (Καππ.), το *ντόπουν* «η θέση, δηλαδή ο τόπος» (Σίλλη) (ΙΛΙΚ).

Στην περίπτωση ουσιαστικών που λήγουν σε -ι, όπως είναι το *camî* και *rakî*, αυτά εμφανίζονται στην ελληνική γλώσσα ως ουδέτερα σε -ι (*τζαμί*, *ρακί*). Τα δε ουσιαστικά

² Η Lieber (2009) παρουσιάζει ένα ενδιαφέρον παράδειγμα συγκόλλησης προσφυμάτων: *were you one of those whom we are not going to be able to turn into Czechoslovakians: çekoslovakayahlastıramayac aklarımızdanmıydınız.*

που λήγουν σε σύμφωνο και δηλώνουν άψυχα, όπως είναι το *sokak*, εμφανίζονται γενικά ως ουδέτερα με την προσθήκη ενός *-i* (σοκάκι) κατ' αναλογία προς τα ελληνικά ουδέτερα σε *-i* (π.χ. χέρι), παρόλο που υπάρχουν αρκετές εξαιρέσεις, όπως είναι το *τσέπη* από το τουρκικό *cerp* ή το *μπακάλης* από το *bakkal*. Λέξεις που λήγουν σε *-ci* στην Τουρκική, στην Ελληνική εμφανίζονται με το επίθημα *-τζής*, π.χ. *boyaci* > *μπογιατζής*, *tenekici* > *τενεκετζής*. Σε αυτήν την περίπτωση, το επίθημα *-τζής* αποτέλεσε τελικά δάνειο επίθημα, που συνδυάστηκε και με βάσεις της Ελληνικής, π.χ. *βιολιτζής* (Horrocks, 2010, σελ. 380). Το συγκεκριμένο παραγωγικό επίθημα δηλώνει το επάγγελμα, δραστηριότητα ή συνήθεια, για παράδειγμα *γκαφατζής*. Σημαντικό παραγωγικό επίθημα είναι και το *-λίκι*, ιδιαίτερα ενεργό στη ΝΕ, όπως και το *-τζής*, που χρησιμοποιείται για τη δημιουργία αφηρημένων ουσιαστικών με αρνητική, συνήθως, φόρτιση, για παράδειγμα: *βουλευτιλίκι*, *διευθυντιλίκι* ή σε ορισμένες περιπτώσεις για να δηλώσει σύνολο, όπως στη λέξη *καπετανλίκι* «το σύνολο των καπετάνιων» (Κυριαζής, 2009, σελ. 365-366).

Όσα επίθετα της Τουρκικής δηλώνουν ιδιότητες που δεν σχετίζονται με πρόσωπα προσαρμόστηκαν με την προσθήκη της κατάληξης *-ικός* αν λήγουν σε σύμφωνο, όπως *μπαγιάτικός* από το *bagat*, και *-δικός* αν λήγουν σε φωνήεν, όπως *καμπάδικος* από το *kaba* «τραχύς» (Κυρανούδης, 2001, σελ. 221-222).

Σε άλλες περιπτώσεις σε τουρκικά προσωπικά επίθετα που λήγουν σε σύμφωνο προστέθηκε το επίθημα *-ης*, π.χ. *tembel* > *τεμπέλης*, *ahmak* > *αχμάκης*. Σε αυτήν την κατηγορία είναι απαραίτητο να προστεθούν τουρκικά ονόματα που λήγουν σε *-ci* και *-li* και δηλώνουν ιδιότητα, όπως τα *αεριτζής*, *μπαταχτσής*, *παρालής* (Κυρανούδης, 2001, σελ. 226). Από την άλλη, στα επίθετα που λήγουν σε *-i*, και δεν δηλώνουν πρόσωπο (Κυρανούδης, 2001, σελ. 223) προστίθεται το αρσενικό επίθημα *-ής*, π.χ. *ουρανής*, *ατζαμής* (Horrocks, 2010, σελ. 380).

Τέλος, όσα από τα ρήματα της ελληνικής γλώσσας προέκυψαν από αντίστοιχα της Τουρκικής σε αυτά προστέθηκε η παραγωγική κατάληξη *-ίζω*, π.χ. *kavurmak* (αόρ. *kavurdu*) > *καβουρντίζω*. Ενδιαφέρουσα είναι η περίπτωση εδώ των Καππαδόκικων, όπου παρατηρείται το φαινόμενο της αρμονίας των φωνηέντων με την επιλογή παραγωγικών μορφημάτων ανάλογα με το φωνήεν του θέματος, δηλαδή *γιαπουδτουρντούζω* «αλείφω με κολλώδη ουσία» αλλά *ατλαντίζω* «πηδώ, πετάγομαι» (ΙΛΙΚ).

3.2.2 Σύνταξη

Όσον αφορά τη σύνταξη ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι επιπτώσεις των τουρκικών δανείων στις καππαδοκικές και μικρασιατικές διαλέκτους και την ποντιακή διάλεκτο. Πιο αναλυτικά, παρατηρείται ότι:

- προτάσσονται οι αναφορικές προτάσεις του όρου στον οποίο αναφέρονται, για παράδειγμα στα Φάρασα: *του 'γαπάγω το κορ'τσόκκο* «η κοπέλα που αγαπώ» (ΙΛΙΚ). Ειδικότερα, ενώ στην Ελληνική η σειρά των όρων που γενικά επικρατεί είναι Y-P-A, στην τουρκική είναι Y-A-P, δηλαδή η κεφαλή της πρότασης τοποθετείται μετά, ενώ προηγείται το συμπλήρωμα, π.χ. *Ahmet yumurta – yi yedi* «Ο Αχμέτ το αυγό έφαγε» αντί «Ο Αχμέτ έφαγε το αυγό» (Λασκαράτου & Γεωργιαφέντης, 2006, σελ. 34).
- η γενική κτητική τοποθετείται πριν το ουσιαστικό που αποτελεί την κεφαλή της πρότασης κατ' αναλογία του προηγούμενου κανόνα: *Mehmet – in arabasi* «Μεχμέτ αυτοκίνητο» και όχι *το αυτοκίνητο του Μεχμέτ*, όπως στη ΝΕ. Για παράδειγμα: *του πατισάχου την κόρη* «την κόρη του βασιλιά» (Φάρασα) (ΙΛΙΚ).
- οι προθέσεις, όταν αυτές είναι σύνθετες, ενώ κανονικά προηγούνται των στοιχείων με τα οποία σχηματίζουν εμπρόθετους προσδιορισμούς, σε ορισμένες περιπτώσεις επιτάσσονται αυτών κατ' επίδραση της Τουρκικής, π.χ. *σα έξις μήνις 'πεσου* «Μέσα σε έξι μήνες» (Φάρασα) (ΙΛΙΚ).

Ενδιαφέρον είναι και το ζήτημα των συντελικών χρόνων που εκφράζονται με περιφραστικές δομές στις διαλέκτους της Μικράς Ασίας (Καππαδοκία, Σίλλη) καθώς και του Πόντου. Πιο συγκεκριμένα, ο Υπερσυντέλικος στις καππαδοκικές διαλέκτους και στην Ποντιακή σχηματίζεται από τον Αόριστο και τον άκλιτο τύπο του Παρατατικού του *είμαι*, ως αποτέλεσμα δανεισμού από την Τουρκική, εφόσον προέκυψε από τον συνδυασμό του Αορίστου με το γ' ενικό του Αορίστου του *είμαι*, π.χ. *geldim idi* «είχα έρθει» > *ήρτα τον* (Καππαδ.), *ήρτα ήτου* (Σίλλη), *ήρθα ήτον* (Πόντος) (Τσολακίδης, Μελισσαροπούλου & Ράλλη, 2016, σελ. 201).

Στο πλαίσιο αυτό είναι απαραίτητο να αναφερθούν και τα πραγματολογικά μόρια ως γλωσσικά στοιχεία και προϊόντα δανεισμού από την τουρκική γλώσσα και ο ρόλος τους στη σύνταξη. Τα τελευταία, εμφανίζονται και στη ΝΕ αλλά πολύ συχνότερα σε μικρασιατικές διαλέκτους περιοχών που σχετίζονταν περισσότερο με τη Τουρκική καθώς και σε ορισμένες διαλέκτους της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας. Στις πρώτες

χρησιμοποιούνται, μάλιστα, και σε διαφορετικές συντακτικές θέσεις που δεν αντιστοιχούν υποχρεωτικά με αυτές που έχουν και στη Τουρκική (Βραχιονίδου, 2023, σελ. 70). Στην αργκό της ΝΕ οι δείκτες διαθέτουν και μία κοινωνιογλωσσική διάσταση αφού έχουν διαφορετικές σημασίες και λειτουργίες (Βραχιονίδου, 2023, σελ. 71).

Από τα μόρια αυτά σημαντικότερα είναι, καταρχάς το *ντεμέκ*, που σημαίνει *τάχα*, *δήθεν* και πρόκειται για τουρκικό δάνειο από το *demek*: *λέω*. Η λέξη απέκτησε διευρυμένη κοινωνιογλωσσική διάσταση, χρησιμοποιείται και στην αργκό στην περίπτωση της ΝΕ, ενώ στις διαλέκτους φαίνεται ότι δεν απομακρύνθηκε από την αρχική σημασία της. Ενδεικτικά είναι τα παραδείγματα που παραθέτει η Βραχιονίδου (2023, σελ. 72–74): *Τέλος πάντων, από έρωτα ντεμέκ, δε μας κάναν προζενιό* (ΚΝΕ), *Ααα! ντεμέκ (= πάει να πει) ίσαμε τα μένα λίρες δεν έχεις!* (Κουβουκλιά Βιθυνίας), *Αφού με τόση επανάσταση μας είπε ότι δε θα περάσει, φαντάζομαι ότι προτίθεται να πληρώσει και το λογαριασμό. Αλλιώς ντεμεκιά και τζάμπα μάγκας* (ΚΝΕ, αργκό).

Το *ντε*, είναι ένα μόριο με επιτατική ή προτρεπτική λειτουργία το οποίο στον προφορικό λόγο χρησιμοποιείται και σε ιδιωματικές φράσεις. Για παράδειγμα στη ΝΕ: *έλα (μου) ντε...*, *ντε και καλά*, *ντε και σώνει*, *σώνει και ντε*. Επίσης, παρατηρείται η χρήση των συνώνυμων μορίων *ντιπ* από το τουρκικό *dip* «πάτος» και *μπιτ* από το β' εν. της προστακτικής του ρήματος *bitmek* «τελειώνω» με επιρρηματική ποσοτική σημασία, π.χ. *ντιπ χαζός*. Συχνή είναι και η χρήση του *ταμάμ* από το τουρκικό *tamam* «εντάξει, ακριβώς στην ώρα ή στα μέτρα». Η λέξη εμφανίζεται σε διαλέκτους και χρησιμοποιείται και ως σύνδεσμος, π.χ. *Ταμάμ (= μόλις) πλησιάζει να βαρέσει η καμπάνα για 'σπερινό, αφήνω τη δουλειά, Ταμάμ σουρουπώσει, δε γνέθω να ξημερώνει Τετράδη και Παρασκευή* (Μανιάκι Μεσσηνίας), ή χρησιμοποιείται σε αυτούσιες φράσεις από την Τουρκική πράγμα που δεν παρατηρείται στην ΚΝΕ. Ενδεικτικά, *τας ταμάμ / μπιρ ταμάμ «ίσα ίσα, ακριβώς»* (Κοζάνη) (Βραχιονίδου, 2023, σελ. 76). Οι συμπλεκτικοί σύνδεσμοι *νε ... νε < ne ... ne* «ούτε ... ούτε» και *εμ ... εμ < hem ... hem(de)* «και ... και» εμφανίζονται στις διαλέκτους ο πρώτος και στην ΚΝΕ ο δεύτερος (Βραχιονίδου, 2023, σελ. 76).

3.2.3 Λεξιλόγιο

Οι τουρκικές δάνειες λέξεις εισέρχονται σε σημαντικό βαθμό στο ελληνικό λεξιλόγιο από τον 12^ο αιώνα και έπειτα, ενώ εντοπίζονται – κυρίως – στα έργα των Ελλήνων ιστορικών

κατά την περίοδο της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης (Συμεωνίδης, 1999, σελ. 176 – 177). Πρόκειται για λέξεις που αφορούν όχι μόνο τη διοίκηση και τη θρησκεία αλλά και διάφορους άλλους τομείς της κοινωνικής ζωής καθώς και κύρια ονόματα (ανθρώπων και τόπων) (Συμεωνίδης, 1999, σελ. 176 – 177). Στη Δημοτική οι τουρκικές δάνειες λέξεις είναι κυρίως ουσιαστικά που εμφανίζονται είτε σε *-ι/-ες* είτε ως αρσενικά σε *-ας/-ης* ανάλογα με το αν δηλώνουν άψυχα ή έμψυχα αντικείμενα, αντίστοιχα. Ακολουθούν με μικρότερη συχνότητα τα επίθετα, τα ρήματα και, τέλος, τα επιρρήματα (Κυριαζής, 2009, σελ. 364). Στην περίπτωση των μικρασιατικών διαλέκτων που βρίσκονταν σε πιο στενή αλλά και μακροβιότερη επαφή με την τουρκική γλώσσα παρατηρείται ο δανεισμός περισσότερων ρημάτων (Lassithiotakis, 2007). Λόγω της έντονης τουρκικής επίδρασης στην Ποντιακή και την Καππαδοκική διάλεκτο οι τουρκισμοί παρατηρούνται σε περισσότερα γλωσσικά και θεματικά πεδία (Συμεωνίδης, 1999, σελ. 176 – 177). Κατά τη διάρκεια της νεοελληνικής περιόδου και κυρίως ύστερα από την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, δηλαδή μετά το 1830, επιχειρήθηκε η «κάθαρση» του ελληνικού λεξιλογίου από τις δάνειες τουρκικές λέξεις, με αποτέλεσμα σήμερα αυτές να περιορίζονται σε σημασιολογικά πεδία όπως είναι η μαγειρική ή ο πολιτισμός της καθ' ημάς Ανατολής (Συμεωνίδης, 1999, σελ. 176 – 177).³

Ο ακριβής καθορισμός της μεσαιωνικής και της νέας ελληνικής περιόδου είναι σχετικά δύσκολο να γίνει ακριβώς. Σύμφωνα με τον Browning (1972) οι πρώιμοι αιώνες τους Μεσαίωνα χρονολογούνται από τον 6^ο αιώνα έως και το 1100 και ακολουθούν οι όψιμοι αιώνες από το 1100 ως την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, το 1453, ενώ από το 1500 και έπειτα ξεκινά η νεοελληνική περίοδος σύμφωνα με τον Horrocks (2010).

Παρακάτω παρουσιάζονται (με βάση τα δεδομένα της ηλεκτρονικής έκδοσης του *Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής* του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη και της Επιτομής του *Λεξικού για τη Μεσαιωνική Ελληνική* του Εμμανουήλ Κριαρά) ενδεικτικά ορισμένα από τα λεξιλογικά τουρκικά δάνεια κατηγοριοποιημένα ανά χρονικές περιόδους και σημασιολογικά πεδία:

³ Το ζήτημα αυτό συνδέεται στενά με τις έννοιες ισχυρές και ασθενείς γλώσσες και το ποιος αποφασίζει ποιες και γιατί είναι αυτές. (Σκοπετέα, 1999, σελ. 656 - 659).

Μεσαιωνική περίοδος:

Στρατιωτικά/Διοικητικά ζητήματα:

αγάς: τοπάρχης, διοικητικός αξιωματούχος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, < *ağā* -ς (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα *αγάς*).

ασκέρι: στρατιώτης, στρατός, < *asker* (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα *ασκέρι*).

βεζίρης: αχθοφόρος, αξιωματούχος επιφορτισμένος με κρατικές υποθέσεις, < *vezir* (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα *βεζίρης*).

γενίτσαρος: *γιανίτσαρος* ή *γιανίτσαρης*, νέος στρατός, στρατιώτης που υπηρετεί σε αυτόν < *yeniçer*, *yaniçar*.

γκιαούρης: ο όρος συναντάται ήδη στα μεσαιωνικά κείμενα ως υβριστικός χαρακτηρισμός για τους Χριστιανούς, μη μουσουλμάνους, άπιστος < *gânur*.

δερβίσης: μουσουλμάνος μοναχός < *derviş* (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα *δερβίσης*).

διαγουμίζω: λεηλατώ, αρπάζω, < *yağma*: λάφυρα, διαρπαγή από την περσική.

καδής/κατής: Τούρκος δικαστής που δικάζε με βάση το μουσουλμανικό δίκαιο < αραβ. *qadī* -ς· *kadī*.

κεχαγιάς: τιτλούχος της σουλτανικής αυλής, < *kehaya*, διαχειριστής, αρχηγός των άλλων υπηρετών από την περσική (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα *κεχαγιάς*).

κουμπούρι: το όπλο, και κυρίως το πιστόλι, θηκάρι < *kubur* «πιστόλι του ιππικού».

ντελάλης/τελάλης: αυτός που ανακοίνωνε φωναχτά στους δρόμους αποφάσεις ή διαταγές της διοίκησης ή άλλα γεγονότα που αφορούσαν τους κατοίκους ενός τόπου, < *tellal*.

πασαλίκι: διοικητική υποδιαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το αξίωμα, η ιδιότητα του πασά < *paşalık*.

πασάς: ανώτατος τίτλος Οθωμανού αξιωματούχου, πολιτικού ή στρατιωτικού, προσφώνηση σε αγαπημένο πρόσωπο, < *paşa*: τίτλος αξιωματούχων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα *πασάς*).

σαράι/σεράι: επίσημη διαμονή του Οθωμανού σουλτάνου ή του διοικητή οθωμανικής επαρχίας < *saray*: ανάκτορο, παλάτι (από τα περσικά με τροπή [a > e]).

σπαχής/σπαής: ονομασία Τούρκων φεουδαρχών, ονομασία ιππέων πολεμιστών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, < *sirahi*: σώμα ιππέων (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα σπαχής).

τουφέκι /ντουφέκι ατομικό πυροβόλο όπλο που αποτελείται βασικά από την κάννη και από το σύστημα εκτόξευσης του βλήματος, που στερεώνονται σε ένα ξύλινο στέλεχος, το κοντάκι, < *tüfek*.

τσαούσης: βαθμός υπαξιωματικού του οθωμανικού στρατού, πεισματάρης, απαιτητικός, δυναμικός, < *zanus*.

Νεοελληνική περίοδος:

Στρατιωτικά/Διοικητικά ζητήματα:

βαλής: διοικητής τουρκικής επαρχίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αντίστοιχος του νομάρχη, < *vāli*, από την αραβική *walīy*.

βιλαέτι: μεγάλη διοικητική περιφέρεια, κυρίως στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, < *vilâyet*.

γιαταγάνι: πλατύ και καμπυλωτό σπαθί που το χρησιμοποιούσαν κυρίως οι Άραβες και οι Τούρκοι, < *yatağan*.

γιουρούσι: επίθεση, έφοδος, < *yürüyüş*: επίθεση.

δοβλέτι: η κρατική εξουσία, στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, το κράτος, < *devlet*.

ζαϊμης: ο ιδιοκτήτης ή επικαρπωτής γαιών που είχε την υποχρέωση, σε περίοδο πολέμου κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, να δίνει στο σουλτάνο ορισμένο αριθμό ιππέων, < *zaîm*.

ζαπιές: χωροφύλακας ή αστυνομικός του παλαιού τουρκικού κράτους, < *zaptiye*.

ζεϊμπέκης/ζεϊμπέκος, ζεϊμπέκι: για πληθυσμό της επαρχίας του Αϊδινίου της Μικράς Ασίας, κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο οποίος προερχόταν από εξισλαμισμένους Έλληνες και διατηρούσε ήθη εντελώς ιδιαίτερα και αντίθετα προς τη μουσουλμανική ορθοδοξία, < *zeybek*.

ζορμπάς: μέλος ομάδας οπλοφόρων που βιαιοπραγούσε, αυταρχικός, καταπιεστικός, < *zorba*.

καρακόλι: χωροφύλακας, < *karakol*.

καραούλι: σκοπιά, φρουρά, παρατηρητήριο, ενέδρα, < karavul ή <σλαβ. *karaoul* (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα *καραούλι*).

κοτζαμπάσης: αιρετός τοπικός άρχοντας στις αυτοδιοικούμενες χριστιανικές κοινότητες κατά την Τουρκοκρατία, δημογέροντας, < *kocabaşı*.

λουφές: η αμοιβή, ο μισθός των αρματολών κατά την Τουρκοκρατία, των αγωνιστών της επανάστασης του '21 και των στρατιωτών του τακτικού ελληνικού στρατού, χρήμα που αποκτιέται με τρόπο που τον χαρακτηρίζει η έλλειψη ήθους, < *ulûfe* «στρατιωτικός μισθός».

μπαϊράκι: σημαία, ιδίως πολεμική, < *bayrak*. <παλ. *badruk* και < *bayraktar* (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα *μπαϊράκι*).

μπασκίνας: ο αστυνομικός, μπάτσος, < *baskın* «ξαφνική επιδρομή της αστυνομίας».

ραγιάς: ο μη μουσουλμάνος υπόδουλος υπήκοος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, < *raya/teaya* από τα αραβικά *ra' ayā*: κοπάδι, αγέλη, σωρός, τσούρμο (μειωτικός χαρακτηρισμός) (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα *ραγιάς*).

ρουσφέτι: χαριστική παροχή ή εξυπηρέτηση, που προσφέρει πολιτικός σε κάποιους με αντάλλαγμα την εύνοιά τους, την υποστήριξή τους ή πολιτικό, οικονομικό όφελος, < *rüşvet* από την αραβική.

σαντζάκι: διοικητική υποδιαίρεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, < *sancak*.

σεΐχης: ονομασία αρχηγού αραβικής φυλής, < *seyh* < αραβ. *shaykh*.

τσιφλίκι: μεγάλη αγροτική περιοχή ή και ολόκληρο χωριό που ανήκε σε ιδιώτη στην Τουρκοκρατία και όπου δούλευαν υποχρεωτικά οι κολίγοι, χαρακτηρισμός μεγάλου αγροκτήματος, αυθαίρετος τρόπος διοίκησης ή διαχείρισης σε μια δημόσια υπηρεσία, < *çiftlik, ziftlik*.

φιρμάνι: σουλτανικό διάταγμα, χαρακτηρισμός εγγράφου, και γενικότερα μηνύματος, που κοινοποιεί στον παραλήπτη απόφαση που πρέπει να εκτελεστεί υποχρεωτικά, < *ferman* από την περσική.

χαντζάρι: μακρύ και πλατύ μαχαίρι, με ελαφρά κυρτωμένη ράχη, που το χρησιμοποιούσαν ως αγχέμαχο όπλο οι Τούρκοι και οι Αλβανοί, κυρτό μαχαίρι. χαντζάρα, < *hançer, hançar* από την αραβική.

Επαγγελματικά και τεχνικά ζητήματα

Μεσαιωνική περίοδος

αλισβερίσι: δοσοληψία κυρίως εμπορική, < *alısveris* «δοσοληψία» (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα αλισβερίσι).

αμανάτι: ενέχυρο, αποθήκη, < τουρκ,διαλεκτ. *amanat*, *emanet* (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα αμανάτι).

ατζαμή: για πρόσωπο που δεν ξέρει ή που δεν κάνει καλά την τέχνη του, το επάγγελμά του ή άλλη ασχολία· αδέξιος, < *acemi* από την αραβική *adjamī*, αρχικά η λέξη αναφερόταν στον έφηβο στρατιώτη του οθωμανικού στρατεύματος που ήταν ανεπαρκώς προετοιμασμένος (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα ατζαμής).

δράμι: πρόκειται για αντιδάνειο, < μσν. *δράμι*(ον) < αραβ. *dirhem* / αρχ. περσ. *diram* < αρχ. *δραχμή* «μονάδα βάρους» (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα δράμι).

καζάζης: αυτός που κατεργάζεται το μετάξι, < *kazaz*.

καφετζής: ιδιοκτήτης καφενείου ο οποίος εργάζεται σε αυτό, ετοιμάζει τους καφέδες, τους σερβίρει, < *kahveci* < *kahve*.

κεσάτι: αναδουλειά, < *kesat* «εμπορική απραξία, αναδουλειά» (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα κεσάτι).

λουφές: φιλοδώρημα, δωροδοκία, πρόκειται για αντιδάνειο < *ulufe* «μισθός γενίτσαρων ή αρματολών» < μσν. (ά)λοφάς/λο(υ)φές «μισθός» (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα λουφές).

μπεζεστένι: γενική ονομασία για στεγασμένη αγορά σε τουρκικές ή αραβικές πόλεις, < *bezesten* «αγορά υφασμάτων», από την περσική.

οκά: παλαιά μονάδα βάρους που αντιστοιχεί με χίλια διακόσια ογδόντα δύο γραμμάρια, < *okka* < αραβ. *uqiyaḥ* ίσως < αρχ. ούγγια.

παζάρι: υπαίθριος χώρος όπου κατά τακτά χρονικά διαστήματα συγκεντρώνονται έμποροι και παραγωγοί για να πουλήσουν τα προϊόντα τους, εμποροπανήγυρη, συζήτηση, διαπραγμάτευση της τιμής και των όρων για την αγορά ή πώληση ενός αγαθού, < *pazar*.

παζαρίλκι: το παζάρεμα, τα παζάρια, < *pazarlık*.

χαράτσι: κεφαλικός φόρος που πλήρωναν οι χριστιανοί κατά την τουρκοκρατία, φόρος ή εισφορά συνήθως προς το δημόσιο, που τη θεωρούμε βαριά και άδικη, < *haraç*.

Επαγγελματικά και τεχνικά ζητήματα

Νεοελληνική περίοδος

αβτζής: κυνηγός, καλός σκοπευτής, < *avci*.

αραμπάς: άμαξα μεταφοράς αντικειμένων ή προϊόντων με τέσσερις τροχούς, που την έσερναν βόδια ή άλογα, και με επέκταση κάθε είδος κάρου, χλευαστικά για κάθε χειρσαίο μεταφορικό μέσο υπερβολικά αργό, < *araba*.

γιαπί: οικοδομή που βρίσκεται στο στάδιο του σκελετού και με επέκταση στην οποία δεν έχουν τελειώσει οι εργασίες ανέγερσης ή επισκευής, < *yapi* «κτίριο».

κιτάπι: τα κατάστιχα, τα εμπορικά ή λογιστικά βιβλία, τα βιβλία λογαριασμών και συχνά ειρωνικά οι σημειώσεις, τα χαρτιά, τα χειρόγραφα ή και τα οργανωμένα στοιχεία πληροφοριών ενός οργανισμού, μιας υπηρεσίας ή και ενός ατόμου, < *kitap* «βιβλίο».

κουρμπέτι: ο εκτός του σπιτιού χώρος, η πιάτσα, ως χώρος άσκησης επαγγελματικών ή κοινωνικών δραστηριοτήτων, < *kurbet, gurbet* «μακριά από το σπίτι, η ξενιτιά».

λαγούμι: υπόγειος οχετός για την αποχέτευση ακάθαρτων νερών, υπόνομος, υπόγεια στοά ορυχείων, γαλαρία ή στοά που ανοίγεται για τοποθέτηση και ανάφλεξη εκρηκτικών υλών, < *lâgım*.

λαγουμιτζής: αυτός που κατασκευάζει, διανοίγει υπονόμους, υπόγειες στοές, < *lâgım(cı)*, με την προσθήκη του -ιτζής στη λ. *λαγούμι*.

μανάβης: αυτός που ασχολείται επαγγελματικά με την πώληση, ιδίως τη λιανική, φρούτων και λαχανικών, < *manav*.

μπακάλης: επαγγελματίας που πουλάει λιανικώς είδη καθημερινής χρήσης και ιδίως τρόφιμα· παντοπώλης, < *bakkal*.

μπαξές: κήπος, περιβόλι, < *bahçe*.

μπαζίσι: φιλοδώρημα που δίνει κάποιος για εξυπηρέτηση, < *bahşis*.

μπατακτής: αυτός που συστηματικά αποφεύγει να πληρώσει τα χρέη του, < *batakçı*.

μπερεκέτι: αφθονία υλικών αγαθών και ιδίως καλή σοδειά, < *bereket*.

σαράφης: αυτός που αγοράζει και πουλά νομίσματα· αργυραμοιβός, < *sarraḥ* από τα αραβικά.

σεφτές: στην έκφραση κάνω σεφτέ, για την πρώτη αγοραπωλησία της ημέρας, < *sift*, από τα αραβικά με τροπή [si > se] ή ίσως από τουρκική διάλεκτο των Βαλκανίων.

σκιτζής: μειωτικός χαρακτηρισμός επαγγελματία που αγνοεί βασικά πράγματα πάνω στο επάγγελμά του, < *eskici* «παλιατζής, μπαλωματής παπουτσιών».

τσιφούτης: φιλάργυρος, συμφεροντολόγος, < *çifit*, *çifud* «Εβραίος» στα Παλαιά Τουρκικά (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα τσιφούτης).

χαμάλης/χαμαλίκι: αχθοφόρος, άνθρωπος χυδαίος, πρόστυχος, < *hamal* από την αραβική, χαμαλίκι: η δουλειά του χαμάλη, κάθε βαριά χειρωνακτική εργασία που θεωρείται υποτιμητική, < *hamallik*.

χασάπης: κρεοπώλης, κοινός εγκληματίας ή εγκληματίας πολέμου που σκότωσε πολλούς ανθρώπους ή έγινε αιτία να σκοτωθούν, αδέξιος χειρουργός, < *hasap/kasap*.

Φαγητά και Ποτά

Μεσαιωνική περίοδος

αψέντι: αντιδάνειο, < μσν. *άψέντι*, < *absent/apsent*, < αρχ. *ἀψίθιον*: υποκοριστικό του *ἄψινθος* (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, 2009, λήμμα αψέντι).

κατσίκι: η κατσικά, το μικρό της κατσίκας, < μσν. *κατσίκι* < *keç(i)*.

λακέρδα: κρέας παλαμίδας αλατισμένο και διατηρημένο σε λάδι, < μσν. *λακέρτα* «σκουμπρί, λακέρδα», < *lâkerda*, < λατ. *lacerta* «σαύρα, σκουμπρί».

τσίπουρο: . δυνατό οينوπνευματώδες ποτό που το παρασκευάζουν από στέμφυλα, τα οποία έχουν υποστεί ζύμωση και απόσταξη, ό,τι μένει ύστερα από το πάτημα των σταφυλιών και από την αφαίρεση του μούστου. < μσν. *τσίπουρον*, < ίσως από το *cibre*, έχει υποστηριχτεί ότι η λέξη ανάγεται στο τουρκικό *sapre* ή στο ελληνιστικό σίκερα «είδος οينوπνευματώδους ποτού» (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, 2009, λήμμα τσίπουρο).

χουρμάς: ο καρπός της χουρμαδιάς, που έχει μικρό μέγεθος, ξανθό χρώμα και πολύ γλυκιά γεύση, < μσν. *χουρμά*, < *hurma* από τα περσικά.

Φαγητά και Ποτά

Νεοελληνική περίοδος

αριάνι: ξινόγαλο, γιαούρτι αραιωμένο με νερό. αραιή διάλυση τσιμέντου, < *ayran*

ασουρές: είδος ανατολίτικου γλυκίσματος από βρασμένο σιτάρι, που σχηματίζει μια πολτώδη μάζα και όπου προσθέτουν σταφίδες και καρύδια, < *asure*.

ατζέμ πιλάφι: πιλάφι μαγειρεμένο με τον τρόπο των Περσών και συνήθως με κρέας, < *acet* «περσικός», από τα αραβικά + *πιλάφι*.

γιαλαντζί: για ντολμαδάκια με αμπελόφυλλα και ρύζι, μη αυθεντικό, όχι γνήσιο, < *yalanci* (*dolma*) «ψεύτικος ντολμάς».

γιαούρτι: γάλα που έχει πήξει με ειδική ζύμωση, έχει ελαφρά υπόξινη ευχάριστη γεύση και θεωρείται τροφή εύπεπτη και με μεγάλη θρεπτική αξία, < *yoğurt*.

γιαπράκι: ντολμαδάκια με κιμά και αυγολέμονο. < *yaprak* «αμπελόφυλλο»

γιαρμάς: ποικιλία ροδάκινου, < *yarma*.

γιαχνί: τρόπος μαγειρέματος, κυρίως των λαχανικών, με τσιγαριστό κρεμμύδι και ντομάτα, < *yahni*, από τα περσικά.

γιουβαρλάκι: μείγμα από κιμά και ρύζι που το πλάθουν σε μικρά μπαλάκια, < *yunvarlak*: στρογγυλός, σφαιρικός.

ζαρζαβάτι: ζαρζαβατικό, < *zerzevat*.

ιμάμ μπαιλντί: είδος φαγητού από μελιτζάνες γεμισμένες με κρεμμύδια, ντομάτες που τις ψήνουν με πολύ λάδι, < *imambayldi*.

καβουρμάς: καβουρντισμένο κρέας που διατηρείται μέσα σε λίπος, κρέας τηγανισμένο με βούτυρο και κρεμμύδι, < *kavurma*.

καϊμάκι: πηχτό, λιπαρό και αφρώδες στρώμα που σχηματίζεται στην επιφάνεια του γάλακτος, όταν βράσει· αφρόγαλα, κορφή, αφρώδες και πυκνό στρώμα που σχηματίζεται στον καφέ, όταν βράσει, < *kaymak*.

καπαμάς: τρόπος παρασκευής αρνίσιου ή μοσχαρίσιου κρέατος, με ντομάτα και με καρυκεύματα, φαγητό μαγειρεμένο με τον παραπάνω τρόπο, < *karama*.

κασέρι: είδος σκληρού κίτρινου τυριού από πρόβειο γάλα, λιγότερο σκληρό και αλμυρό από το κεφαλοτύρι, < *kaser*.

κεφτές: είδος φαγητού που παρασκευάζεται από κιμά, ο οποίος ζυμώνεται με διάφορα καρυκεύματα και πλάθεται σε μικρές μπαλίτσες που τηγανίζονται σε καυτό λάδι, < *köfte*.

κιμάς: κρέας αλεσμένο σε ειδική μηχανή, < *kıma*.

κουραμπιές: είδος μικρού γλυκίσματος πασπαλισμένου με άχνη ζάχαρη, < *kurabiye*.

μαριά: κάθε υλικό που χρησιμοποιείται ως ένζυμο, που προκαλεί ζύμωση (για ψωμί, προζύμι), < *may*.

μπακλαβάς: γλυκό ταψιού καμωμένο από φύλλα ζύμης και καρύδια και περιχυμένο με σιρόπι, < *baklava*.

μπριάμ: λαδερό φαγητό που γίνεται με λαχανικά, ιδίως πατάτες και κολοκυθάκια, και ψήνεται στο φούρνο, < *biryam* «ψητό φαΐ».

ντολμάς: καθεμιά από τις μικρές μπάλες από κιμά, ρύζι και διάφορα μυρωδικά που είναι τυλιγμένες με αμπελόφυλλα ή με λάχανο, < *dolma*.

παντζάρι: ποώδες κηπευτικό φυτό, ποικιλία τεύτλου, < *pancar*.

πατσάς: ονομασία της κοιλιάς, του στομάχου και των ποδιών σφαγμένων ζώων, το φαγητό που γίνεται με βράσιμο της κοιλιάς, του στομάχου και των ποδιών σφαγμένων ζώων, < *paça*.

πεινιρλί: είδος πίτας, < *peynirli (pogaza)* «(μπουγάτσα) με τυρί».

ρεβανί: είδος σιροπιαστού γλυκίσματος από αλεύρι, βούτυρο, αυγά και ζάχαρη, < *revani*.

σάμαλι: είδος σιροπιαστού γλυκίσματος, < *şamali* «από κερί».

σαραγλί: είδος σιροπιαστού γλυκού, < *sarağlı*.

σουσάμι: τα μικρά ωοειδή σπέρματα της σουσαμιάς, < *susam* , < αραβ. *sisam* κοινής προέλευσης με το αρχ. *σήσαμον*, < ελνστ. *σησάμιον*.

τζατζίκι: ορεκτικό που γίνεται με γιαούρτι, σκόρδο και αγγούρι, < *cacik*.

τσάι: τα αποξηραμένα φύλλα του ομώνυμου αρωματικού φυτού που καλλιεργείται στην Ανατολική και Νότια Ασία, αρωματικό ρόφημα από βρασμένα φύλλα τσαγιού, < *çay* < ρωσ. *чай*, από τα κινέζικα.

τσουρέκι: είδος αφράτου, γλυκού ψωμιού που το ζυμώνουν με γάλα, βούτυρο και αυγά, < *öğrek*.

χαρούπι: μακρόστενος, καστανόμαυρος ξυλώδης καρπός, που η σάρκα του είναι μια πυκνή αλευρώδης μάζα με γλυκιά γεύση, < *harur*, από την αραβική.

Οικιακός εξοπλισμός, ρούχα, ατομικά είδη

Μεσαιωνική περίοδος

αχούρι: στάβλος, εξαιρετικά ακατάστατος και βρώμικος χώρος, < μσν. *αχούρι*, < *ahur*.

γαϊτάνι: λεπτό, συνήθ. μεταξωτό, κορδόνι που σε παλαιότερες εποχές στόλιζε τα τελειώματα των ρούχων, < μσν. *γαϊτάνιν* < *gaytan* < αραβ. *hītan*.

καφάσι: μικρό κιβώτιο για την τοποθέτηση και τη μεταφορά φρούτων και λαχανικών, ξύλινο δικτυωτό πλέγμα που το τοποθετούσαν στα παράθυρα των μουσουλμανικών σπιτιών ή στους γυναικωνίτες των χριστιανικών εκκλησιών για να προφυλάξουν τις γυναίκες από τα βλέμματα των ανδρών, < μσν. *καφάσι* < *kafes/kafas*.

κουβάς: μεταλλικό ή πλαστικό κυλινδρικό δοχείο συνήθ. πλατύτερο στα χείλη απ' ό,τι στη βάση, με χερούλι, για την άντληση ή τη μεταφορά νερού, περιστρεφόμενο δοχείο της μπετονιέρας, όπου ανακατεύονται τα υλικά για την παρασκευή κονιαμάτων, < μσν. τουρκ. *kona*.

μασούρι: ποσότητα νήματος ή κλωστής μαζεμένη έτσι ώστε να σχηματίζει κύλινδρο, για αντικείμενα ή προϊόντα τοποθετημένα ή συσκευασμένα σε σχήμα που μοιάζει με μασούρι, μσν. *μασούριον* υποκοριστικό του τουρκ. *masura*.

μαστραπάς: μικρό φορητό δοχείο για τοποθέτηση υγρών, ιδίως πόσιμου νερού ή κρασιού. < μσν. *μαστραπάς*, < *maşrapa* «μεταλλικό ποτήρι με λαβή».

ντιβάνι: είδος χαμηλού κρεβατιού, χωρίς στηρίγματα στο μέρος του κεφαλιού και των ποδιών, που το χρησιμοποιούν και σαν καναπέ, < μσν. *διβάνη* «κυβερνητικό συμβούλιο», < *divan* «αρχικά η κυβέρνηση και ο χώρος συνεδριάσεων με τέτοια έπιπλα και μετά το ίδιο το έπιπλο με επίδραση του γαλλικού δανείου *divan* (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, 2009, λήμμα *ντιβάνι*).

παπούτσι: υπόδημα κατασκευασμένο από δέρμα ή και άλλο υλικό, < μσν. *παπούτσι* < *rariç, rabuç* από την περσική.

ταφτάς: ύφασμα γυαλιστερό και σκληρό, σαν κολλαρισμένο, από φυσικό ή συνθετικό μετάξι, < μσν: ταφατά, < *tafta* (από τα περσικά).

τσαρούχι: παπούτσι χωρίς κορδόνια, με γυριστή μύτη όπου είναι στερεωμένη μία χρωματιστή συνήθ. φούντα, και με πρόκες στη σόλα, που το φορούν οι τσολιάδες, παπούτσι με σόλα από ακατέργαστο δέρμα, που το συγκρατούσαν με σκοινιά και που το φορούσαν οι άντρες των ορεινών περιοχών, < μσν. τσαρούχιν < *zarik*.

τσόχα: είδος μονόχρωμου μάλλινου υφάσματος με πυκνή ύφανση και κοντό πέλος, < μσν. τσόχα < *zuha*.

ταψί: άβαθο στρογγυλό ή τετράγωνο μαγειρικό σκεύος που το χρησιμοποιούν για να ψήνουν τα φαγητά ή τα γλυκά στο φούρνο, < μσν. ταψί < *tepsi*.

φιτίλι: βαμβακερό συνήθ. νήμα, που εμποτίζεται από μια καύσιμη ύλη και τη μεταφέρει ως το σημείο της καύσης, < μσν. φιτίλιν < *fitil*.

φερετζές: υφασμάτινη καλύπτρα του προσώπου των μουσουλμανίδων, < μσν. φερετζέ -ς < παλ. τουρκ. *ferace* «πανωφόρι που έπρεπε να φορούν οι γυναίκες στον δρόμο.

Οικιακός εξοπλισμός, ρούχα, ατομικά είδη

Νεοελληνική περίοδος

μπογιά: η χρωστική ουσία, στερεά ή υγρή, με την οποία βάφεται, το λεπτό στρώμα μπογιάς που καλύπτει μια βαμμένη επιφάνεια, χρωματιστό μολύβι που το χρησιμοποιούν τα παιδιά για να ζωγραφίσουν, < *boga*.

μπρίκι: μικρό μεταλλικό σκεύος με κυλινδρικό σχήμα και μακριά λαβή, στο οποίο βράζουν τον καφέ ή άλλα αφεψήματα, < *ibrik*.

ναργιλές: είδος ανατολίτικης συσκευής καπνίσματος, που αποτελείται από ένα δοχείο με νερό, μέσα από το οποίο περνάει ο καπνός πριν φτάσει σε έναν μακρύ και ευλύγιστο σωλήνα, στο μαρκούτσι, που καταλήγει στο στόμα του καπνιστή, < *nargile*.

ντουβάρι: τοίχος, συνήθως εξωτερικός, μεταφορικά για άνθρωπο που δεν ξέρει αλλά και δεν μπορεί να μάθει τίποτε, < *duvar*.

ντουλάπι: έπιπλο σε σχήμα τετραγώνου ή ορθογώνιου παραλληλογράμμου, συνήθ. εντοιχισμένο ή μόνιμα προσαρμοσμένο στον τοίχο, όπου τοποθετούν σκεύη ή άλλα αντικείμενα, < *dolap*.

παντζούρι: το εξωτερικό φύλλο παραθύρου, < *pancur*.

περβάζι: το κάτω τμήμα του πλαισίου ενός παραθύρου ή μιας πόρτας, < *pervaz*.

ράφι: πλάκα από ξύλο ή από άλλο υλικό, συνήθ. επιμήκης, που είναι οριζόντια προσαρμοσμένη σε τοίχο ή σε έπιπλο και χρησιμεύει για την τοποθέτηση διάφορων αντικειμένων, < *raf*.

σοβάς/σουβάς: αμμοκονίαμα για την επίχριση των τοίχων, < *sona/suna*.

σόμπα: συσκευή που λειτουργεί με στερεά ή υγρά καύσιμα ή με ηλεκτρισμό και που χρησιμοποιείται για τη θέρμανση εσωτερικών χώρων, < *soba*.

σοφράς: ανατολίτικου τύπου τραπέζι φαγητού, στρογγυλό, ξύλινο και πολύ χαμηλό, < *sofra*, από τα αραβικά.

ταβάνι/νταβάνι: η επάνω οριζόντια επιφάνεια που καλύπτει εσωτερικά ένα δωμάτιο και γενικά τους χώρους ενός κτιρίου, < *tavan*.

τζάμι: επιφάνεια από διαφανές συνήθ. γυαλί που την τοποθετούν σε ξύλινο ή μεταλλικό πλαίσιο παραθύρου, πόρτας, στο αμάξωμα ενός οχήματος, < *cam*.

τσάντα: αντικείμενο από δέρμα, από ύφασμα ή από άλλο υλικό, συνήθ. κλειστό από τις τρεις πλευρές και ανοιχτό από πάνω, που το κρατούν στο χέρι ή το κρεμούν στον ώμο για να μεταφέρουν διάφορα πράγματα, < *çanta*.

Ανθρώπινες σχέσεις

Μεσαιωνική και Πρώιμη Νεοελληνική περίοδος

αρσίζης: αισχρός < *arsiz*.

βái: αλίμονο, < μσν. βái, < *vay*.

βρε: επιφ. κλητικό: χαρά, ξάφνιασμα, ανησυχία, ήπια αγανάκτηση, έντονη αγανάκτηση, σε παράκληση, με κλητική πτώση σε προσφώνηση, < μσν. βρε < *bre, bire*.

γιαρένης: φίλος, σύντροφος, < *yaren*.

ζάφτι: υποτάσσω στη θέλησή μου ή στη δύναμή μου, < μσν. ζάφτι, < αραβ. *dabt* ή < *zapt*.

καβγάς: φιλονικία, συμπλοκή, < *kavga*.

κονάκι: το σπίτι, με την έννοια του καταλύματος, του καταφυγίου, του προσωπικού χώρου, ιστορικά η κατοικία τοπικού άρχοντα, τσιφλικά, < μσν. *κονάκι* < *konak*: αρχοντικό.

λεβέντης: πεζοναύτης του οθωμανικού στόλου, απείθαρχος νέος, < *levend*.

λέσι: το πτώμα ζώου, το ψοφίμι και η δυσάρεστη οσμή που αυτό αναδίδει, η δυσοσμία, η βρόμα, μεταφορικά για κάποιον υπερβολικά νωθρό, αδύναμο, κουρασμένο, βρόμικο, < μσν. *λέσι* < *leş* «ψοφίμι».

μαριόλης: άνθρωπος έξυπνος, χαριτωμένος και κατά συνέπεια θελκτικός, < μσν. *μαριόλης*, *μαριόλος*, < *maryol* ή < βεν. *mariol* «απατεώνας».

μασκαράς: προσωπιδοφόρος, γελοτοποιός,, < μσν. *μασκαράς*, < *maskara – mashara*, από την αραβική (βλ. και Λεξ. Μπαμπινιώτη, λήμμα *μασκαράς*).

μουντάρης/μουντάρης: βρόμικος, ακάθαρτος, διεφθαρμένος, < μσν. τουρκ. *murdar* από τα Περσικά.

Ανθρώπινες σχέσεις

Νεοελληνική περίοδος

αλάνι: αλητόπαιδο, χαμίνι, αλητάμπουρας, αλητάκος, < *alan* «ανοιχτός χώρος».

αναντάμ μπαμπαντάμ / αναντάμ παπαντάμ: για κάτι που διατηρείται ή που συνεχίζεται από πολύ παλιά, από γενιά σε γενιά, < *anadan babadan* «από τη μητέρα, από τον πατέρα».

αρκαντάσης: σύντροφος, φίλος, συμπαραστάτης, < *arkadas*.

γκαντέμης: γρουσουζής, < *kadem* «καλή τύχη (ειρωνικά)».

γουρλής: καλότυχος, < *uğur(lu)*.

γρουσουζής που φέρνει κακοτυχία, που είναι δύστροπος, κακότροπος, < *uğursuz* «κακοσήμαδος».

ζεβζέκης: άμυαλος, ανόητος, αχμάκης, < *zenzek*.

καρντάσης: αδερφός, αδελφικός φίλος, σύντροφος, < *kardas*.

κουσούρι: ελάττωμα στην κατασκευή, μειονέκτημα, < *kusur* από τα Αραβικά.

κουσουρλίδικος: που παρουσιάζει κουσούρια, κουσουρλής: ελαττωματικός, < *kusur(lu)*.

μουσαφίρης: φιλοξενούμενος, < *misâfir/musafir*.

μουστερής: αγοραστής ή πελάτης, < *müşteri*.

μουχαμπέτι: ψιλοκουβέντα, < *muhabbet*: κουβεντούλα, από την αραβική.

μπαμπάς: πατέρας, < *baba*.

μπατζανάκης: ο σύζυγος μιας γυναίκας σε σχέση με τον σύζυγο της αδελφής της, < *bacanak*.

μπελάς: κατάσταση που χαρακτηρίζεται ως ενοχλητική, δυσάρεστη ή επικίνδυνη, σκοτούρα, < *belâ*.

τεμπέλης: που δεν θέλει, που βαριέται να δουλέψει, < *tembel* (από τα περσικά).

φίρι φίρι: σκόπιμα και επίμονα, < *fırl fırl*.

χουβαρντάς/κουβαρντάς: άνθρωπος που ξοδεύει για τους άλλους χωρίς να τσιγκουνεύεται, < *hovarda*.

χουζούρι: η κατάσταση αυτού που χουζουρεύει, < *huzur*: πνευματική άνεση, ξεκούραση, από την αραβική.

χούι: συνήθεια, ιδιορρυθμία, < *huy*.

4. Η αξιοποίηση του γλωσσικού δανεισμού στη διδακτική πράξη

Όπως η γλωσσική πολυμορφία χαρακτηρίζει τις γλώσσες, η διγλωσσία χαρακτηρίζει τους φυσικούς ομιλητές, οι οποίοι υπό την πίεση ποικίλων εξωγλωσσικών κοινωνικών παραγόντων τις διαχειρίζονται εναλλακτικά ή/και συνθετικά κινούμενοι σε ένα ευρύ πεδίο διγλωσσικών δυνατοτήτων ή γλωσσών. Στην Ελλάδα, η ΚΝΕ παρά το γεγονός ότι κυριαρχεί είναι υποχρεωμένη να συνυπάρχει με άλλες, ενώ η ίδια παρουσιάζει υψηλή ανομοιογένεια αφού συναποτελείται από ιδιώματα, διαλέκτους, κοινωνιολέκτους και επίπεδα ύφους (Σκούρτου & Κούρτη-Καζούλλη, 2015, σελ. 14). Η τουρκική γλώσσα χρησιμοποιείται σήμερα ως μητρική από μεγάλο αριθμό τουρκόφωνων πληθυσμών της Θράκης οι οποίοι μαζί με τους Πομάκους και τους Αθίγγανους αποτελούν τη μουσουλμανική μειονότητα στην Ελλάδα. (Σελλά – Μάζη, 2015, σελ. 47). Παρά το

γεγονός ότι τα παιδιά αυτά χρησιμοποιούν τη μητρική τους γλώσσα στο σπίτι και το κοινωνικό τους περιβάλλον, στο πλαίσιο του σχολείου είναι υποχρεωμένα να χρησιμοποιούν την ΚΝΕ. Ωστόσο, η τελευταία διαθέτει αρκετά στοιχεία τουρκικής, μέσω του δανεισμού, τα οποία μπορούν και είναι απαραίτητο να αναδειχθούν και να αξιοποιηθούν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Με τον τρόπο αυτόν, οι δίγλωσσοι μαθητές είναι δυνατόν όχι μόνο να κατανοήσουν τη φύση της ελληνικής γλώσσας, να εκτιμήσουν την πολυμορφία και να ενισχύσουν τη γλωσσική τους αντίληψη αλλά, κυρίως, να συνδέσουν τα τουρκικά δάνεια με την προέλευσή τους από τη μητρική τους γλώσσα. Το σύνολο των μαθητών, από την άλλη πλευρά, μπορεί να εκτιμήσει τον γλωσσικό δανεισμό ως μίας μορφής διαγλωσσικής ιστορικής επαφή μεταξύ των δύο γλωσσών αφού τα δάνεια αποτελούν σημαντικές μαρτυρίες αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε διαφορετικά γλωσσικά και πολιτιστικά περιβάλλοντα. Για αυτόν τον λόγο κρίνεται απαραίτητο σε αυτό το σημείο να επεξηγηθεί σύντομα ο όρος *διαγλωσσικότητα* πριν από την παρουσίαση των διδακτικών σεναρίων.

4.1 Διαγλωσσικότητα στην Εκπαίδευση

Ο όρος *translanguaging* ή *διαγλωσσικότητα* εμφανίζεται για πρώτη φορά σύμφωνα με τον Baker (2011) (Τσοκαλίδου, 2015, σελ. 162) στη δεκαετία του 1980, όταν ο Ουαλός C. Williams χρησιμοποίησε κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του πρακτικές μάθησης μέσω της χρήσης δύο γλωσσών (Τσοκαλίδου, 2015, σελ. 162). Ο τελευταίος υποστήριξε ότι η *διαγλωσσικότητα* είναι μία διαδικασία με την οποία η χρήση μίας γλώσσας μπορεί να ενισχύσει άλλη γλώσσα.

Ο όρος *διαγλωσσικότητα*, αλλιώς *synaesthesia*, *heteroglossia*, *polyglot synthesis* στη διεθνή βιβλιογραφία, συνδέθηκε στενά με την O. Garcia, η οποία μελέτησε με λεπτομέρεια το ζήτημα. Συγκεκριμένα, αναφέρεται στη χρήση του συνόλου των γλωσσών των ομιλητών χωρίς να υπάρχει κανένας πολιτικός ή κοινωνικός περιορισμός από αυτούς σύμφωνα με τους οποίους προσδιορίζονται οι κυρίαρχες γλώσσες. Πρόκειται, δηλαδή, για μία ελεύθερη ανάπτυξη όλου του γλωσσικού ρεπερτορίου των ομιλητών, θεωρία η οποία σχετίζεται άμεσα με την υπόθεση της αλληλεξάρτησης των γλωσσών του Cummins⁴

⁴ Θεωρία της αλληλεξάρτησης των γλωσσών (*interdependence hypothesis*): Οι γλώσσες, ανεξάρτητα από τον τρόπο που έχουν κατακτηθεί και την ηλικία στην οποία έχουν κατακτηθεί, έχουν κοινή εννοιολογική βάση, ενώ κάθε επόμενη γλώσσα αναπτύσσεται τουλάχιστον σε ένα βαθμό ανάλογα με την ανάπτυξη της πρώτης γλώσσας (Σκούρτου, 2011, σελ. 132).

καθώς και με τη θεωρία των γλωσσικών συνεχών της Hornberger⁵. Στο πλαίσιο της μεταδομιστικής ιδεολογίας η διαγλωσσικότητα αποτελεί μια γλωσσική στρατηγική με την οποία οι δίγλωσσοι επικοινωνούν με σκοπό τη δημιουργία νόηματος και το μοίρασμα των εμπειριών τους. Παρά το γεγονός ότι στην ελληνική εκπαίδευση απουσιάζει κάθε άλλη γλώσσα εκτός της Ελληνικής, διεθνώς αυτή σχετίζεται με ποικίλες πρακτικές, για παράδειγμα της μετάφρασης, της εναλλαγής κωδίκων, της παράλληλης χρήσης της γλώσσας, της μεταφοράς στοιχείων. Ως εκπαιδευτική διαδικασία αυτή συμβάλλει στη γλωσσική δημιουργικότητα μέσω της σύνθεσης διαφόρων γλωσσικών και πολιτισμικών στοιχείων, ενώ χρησιμοποιείται όχι μόνο στον προφορικό αλλά και στον γραπτό λόγο κυρίως από τους συγγραφείς τόσο για την παραγωγή λόγου όσο και για την αποτελεσματική απόδοση του είδους του γραπτού που επιθυμούν κάθε φορά να αποδώσουν (Τσοκαλίδου, 2015, σελ. 163-164).

Τα γνωστικά και γλωσσικά οφέλη που αποκομίζουν οι μαθητές μέσω των εκπαιδευτικών πρακτικών που στηρίζονται στη *διαγλωσσικότητα* είναι σημαντικά. Αρχικά, οι τελευταίοι αποκτούν ένα ακόμη βοηθητικό στοιχείο με το οποίο δημιουργούν νόημα και χρησιμοποιούν, έτσι, όλες τους τις πηγές με στόχο την ανάπτυξη των μεταγνωστικών τους ικανοτήτων (Τσοκαλίδου, 2015, σελ. 164). Ακόμη, παρέχεται η δυνατότητα της εσωτερίκευσης των νέων εννοιών, της δόμησης της δικής τους κατανόησης και της χρήσης γνώσεων ταυτόχρονα σε όλες τις γλώσσες που μπορεί κάποιος να γνωρίζει. Στα παραπάνω είναι απαραίτητο να προστεθούν η συμπλήρωση, η αύξηση, η ανάπτυξη και τελικά η δόμηση και η νοηματοδότηση των γνώσεών του. Μέσω της υιοθέτησης της δικής τους οπτικής γωνίας προσφέρεται στους μαθητές η δυνατότητα της αυτούσιας περιγραφής των γραμματικών, συντακτικών και λεξιλογικών δομών τους (Τσοκαλίδου, 2015, σελ. 165).

Σήμερα, στις τάξεις του ελληνικού σχολείου κυριαρχεί η γλωσσική και η πολιτισμική ετερότητα, καθώς σε αυτές συνυπάρχουν μαθητές με πρώτη γλώσσα τη ΝΕ, διαλεκτόφωνοι και μαθητές με διαφορετική χώρα καταγωγής και υπόβαθρο κάποιοι από τους οποίους γεννήθηκαν στην Ελλάδα και κάποιοι οι οποίοι μετανάστευσαν στην Ελλάδα (Σκούρτου, 2011, σελ. 109). Ειδικότερα, στο ελληνικό σχολείο φοιτούν παιδιά που

⁵ Βάσει της θεωρίας της αλληλεξάρτησης, η Hornberger υποστήριξε ότι η κατάκτηση των γλωσσών πραγματοποιείται σε ένα συνεχές χωρίς χάσματα, καθώς αν τα τελευταία δημιουργηθούν κυρίως εξαιτίας αποφάσεων για τη χρήση της δεύτερης γλώσσας, μπορούν να λειτουργήσουν αρνητικά για την πρώτη (Σκούρτου, 2011, σελ. 133).

προέρχονται από διάφορες κοινότητες, όμως διαθέτουν την ελληνική υπηκοότητα, δηλαδή κοινότητες Ελλήνων Ρομά ή Μουσουλμάνων της Θράκης. Στις περιπτώσεις αυτών των παιδιών χρησιμοποιούνται στο πλαίσιο του οικογενειακού και κοινωνικού τους περιβάλλοντος εκτός από την Ελληνική, τα Ρομανί, τα Τούρκικα και τα Πομάκικα κατά περίπτωση. Σε αυτήν την κατηγορία μαθητών κατατάσσονται και οι σλαβόφωνοι, οι βλαχόφωνοι και, τέλος, οι αρβανιτόφωνοι. Στη δεύτερη κατηγορία εμπίπτουν μαθητές που για διάφορους λόγους μετανάστευσαν στη χώρα. Η πλειονότητα αυτών είναι τέκνα οικονομικών μεταναστών που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα με στόχο καλύτερες οικονομικές συνθήκες. Επίσης, σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν τα τέκνα των παλιννοστούντων που εγκαταστάθηκαν εδώ κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 τα οποία δε χρησιμοποιούσαν την Ελληνική. Οι πρόσφατες γεωπολιτικές εξελίξεις προκάλεσαν τη μαζική εισροή προσφύγων στη χώρα, τα παιδιά των οποίων ανήκουν, επίσης, στη δεύτερη κατηγορία. Στη παραπάνω κύρια διαφοροποίηση είναι αναγκαίο να προστεθούν τα παιδιά τα οποία προέρχονται από τη βορειοδυτική Ευρώπη αλλά και όσα προκύπτουν από γάμους Ελλήνων ή Ελληνίδων με αλλοδαπούς ή αλλοδαπές, τα οποία, εφόσον στο πλαίσιο της οικογένειάς τους γίνεται χρήση δύο γλωσσών, θεωρούνται δίγλωσσα (Χατζηδάκη, 2020, σελ. 185-186).

Σύμφωνα με τις επικαιροποιημένες πληροφορίες της Unesco (2025), η πολυγλωσσία είναι ένα θεμελιώδες κομμάτι της σημερινής κοινωνίας, που αντανακλά τη γλωσσική ποικιλότητα του σύγχρονου κόσμου. Σύμφωνα με τον παγκόσμιο γλωσσικό άτλαντα της UNESCO, οι γλώσσες που ομιλούνται σήμερα ανά τον κόσμο υπολογίζονται σε περίπου 7000 αλλά μόλις 351 από αυτές χρησιμοποιούνται στις εκπαιδευτικές διαδικασίες (<https://www.unesco.org/en/languages-education/need-know?hub=84624>). Παρ' όλα αυτά, θεωρείται ότι η πολυπολιτισμική εκπαίδευση μέρος της οποίας είναι και η διαπολιτισμική, που αποδίδει πιο ειδικά την αλληλεπίδραση ανάμεσα στους πολιτισμούς, προωθεί την καινοτομία, την απασχολησιμότητα και την αυξημένη ενασχόληση στην παγκόσμια οικονομία, ενώ ταυτόχρονα υποστηρίζει τη σταθερή εξέλιξη, καθώς, μεταξύ άλλων, συντηρεί τα γνωστικά συστήματα των αυτόχθονων κοινοτήτων (<https://www.unesco.org/en/languages-education/need-know?hub=84624>).

Βασικές αρχές της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης είναι, αρχικά, ο σεβασμός στην ταυτότητα του κάθε μαθητή καθώς και η έμφαση στην ανάπτυξη δεξιοτήτων που εξασφαλίζουν ίσες ευκαιρίες για το σύνολο. Τέλος, είναι απαραίτητο να παρέχονται τόσο οι πολιτισμικές γνώσεις όσο και οι κατάλληλες δεξιότητες ώστε να συνυπάρχουν

αρμονικά μαθητές με διαφορετικές εθνοτικές, πολιτιστικές, γλωσσικές και θρησκευτικές ταυτότητες. Το σημαντικό στην περίπτωση μιας μονογλωσσικής εκπαίδευσης είναι η έλλειψη αξιοποίησης ποικίλων γλωσσικών και πολιτιστικών κεφαλαίων κάτι που επιφέρει σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις όπως είναι η συρρίκνωση της γνωστικής ανάπτυξης αλλά και η αδυναμία επικοινωνίας με το περιβάλλον, πράγμα που τελικά επηρεάζει αρνητικά τη ψυχολογία (Τσοκαλίδου, 2012, σελ. 42-96).

Η κυριαρχία της μονογλωσσίας και η επιβολή, άμεσα ή έμμεσα της χρήσης μιας γλώσσας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα οδηγεί σε αποτυχία όσον αφορά την επένδυση στον πλούτο της γλώσσας και του πολιτισμού του κάθε μαθητή, καθώς αυτός παραμένει αφανής και αναξιοποίητος (Τσοκαλίδου, 2012, σελ. 45), ενώ, από την άλλη πλευρά, με τη διαμόρφωση ενός κατάλληλου υποστηρικτικού περιβάλλοντος στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας μπορούν να αξιοποιηθούν ποικίλες ικανότητες μέσα στην τάξη και ο εκπαιδευτικός, στη συνέχεια, μπορεί να τις χρησιμοποιήσει για το όφελος του συνόλου (Σκούρτου, 2011, σελ. 114).

Στο παραπάνω πλαίσιο το ζήτημα του γλωσσικού δανεισμού, το οποίο θίγεται σήμερα ελάχιστα και επιφανειακά στη σχολική τάξη, είναι απαραίτητο να συνδεθεί όχι μόνο με γλωσσολογικά ζητήματα αλλά να λάβει και ιδεολογικές διαστάσεις όπως επίσης όλα τα ζητήματα γλωσσικής παιδείας και πολιτικής καθώς θεωρείται ότι οι ποικίλες όψεις του είναι δυνατόν να συμβάλουν στην ανάδειξη των διαπολιτισμικών σχέσεων και συναλλαγών μεταξύ γλωσσών και ομιλητών (https://www.greek-language.gr/greekLang/files/document/cbt/9.1dan_intro.pdf). Η αξιοποίηση του γλωσσικού δανεισμού μέσα σε ένα πλαίσιο προώθησης της διαγλωσσικότητας στην εκπαίδευση θα μπορούσε να αξιοποιηθεί ως απόδειξη συναλλαγής γλωσσών και ομιλητών (https://www.greek-language.gr/greekLang/files/document/cbt/11.3dan_main.pdf, σελ. 8). Στόχος της ανάδειξης των δανείων είναι απαραίτητο να είναι όχι η μονόπλευρη επιρροή της μίας στην άλλη γλώσσα αλλά αντίθετα η δημιουργική μεταξύ τους σχέση η οποία συμβάλλει στον εμπλουτισμό τους (https://www.greek-language.gr/greekLang/files/document/cbt/11.3dan_main.pdf, 15).

4.2 Η διδασκαλία του μαθήματος της Νεοελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στο Λύκειο

4.2.1 Αναλυτικό πρόγραμμα

Το μάθημα της Νέας Ελληνικής Γλώσσας διαθέτει μια ιδιαίτερη φυσιογνωμία, καθώς σε αντίθεση με τα υπόλοιπα σχολικά αντικείμενα έχει, ήδη, κατακτηθεί αυθόρμητα και φυσικά για τους περισσότερους μαθητές με μητρική γλώσσα τη ΝΕ. Έτσι, αυτοί το παρακολουθούν, ήδη από τα νηπιακά τους χρόνια, όχι για να κατακτήσουν τη γλώσσα αλλά για «να διευρύνουν το γλωσσικό τους ρεπερτόριο με τροπικότητες, όπως ο γραπτός λόγος, ποικιλίες, όπως η πρότυπη γλώσσα και άλλες γεωγραφικές, κοινωνικές και λειτουργικές ποικιλίες καθώς και κειμενικά είδη με τα οποία μπορεί να μην έχουν ήδη εξοικειωθεί μέσω της κοινωνικοποίησής τους στις γλωσσικές κοινότητες στις οποίες ανήκουν» (ΠΣΝΓ, 2023, σελ. 1 – 2).

Η γλώσσα καλλιεργείται και ως δείκτης ατομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ταυτότητας (ΠΣΛ, 2023, σελ. 1), με απώτερο σκοπό οι μαθητές να μάθουν να εκφράζονται, συνυπολογίζοντας κατά την εκπαιδευτική διαδικασία τις προσωπικές τους ανάγκες και το σύνολο της βιογραφίας τους (ΠΣΝΓ, 2023, σελ. 3).

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο είναι κρίσιμο να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι το μάθημα της Νέας Ελληνικής Γλώσσας κατέχει αυτήν την τόσο κεντρική θέση σε όλα τα προγράμματα σπουδών όλων των βαθμίδων της Εκπαίδευσης, επειδή συνδέεται άρρηκτα με την παράδοση – προφορική και γραπτή – της ελληνικής γλώσσας, ενώ είναι απόλυτα συνυφασμένο με τις ελληνόφωνες κοινότητες και το ίδιο το ελληνικό κράτος, καθώς αποτέλεσε και αποτελεί σημείο αναφοράς για την ελληνική πολιτιστική κληρονομιά και δείκτη εθνικής ταυτότητας (ΠΣΝΓ, 2023, σελ. 1).

Οι γενικοί σκοποί της διδασκαλίας του μαθήματος εξυπηρετούν διαφορετικές πτυχές του: έτσι, την ανάγκη της διαγλωσσικότητας στην εκπαιδευτική διαδικασία αποτυπώνει η διεύρυνση της πραγματολογικής ικανότητας των μαθητών ώστε να είναι ικανοί να συνειδητοποιούν τη λειτουργία των γλωσσικών επιλογών καθώς και τον τρόπο του ρόλου και τη λειτουργία της γλώσσας ως μηχανισμού δημιουργίας νοήματος και ταυτότητας (ΠΣΝΓ, 2023, σελ. 3). Ακόμη, μέσω της διδασκαλίας του μαθήματος αναπτύσσεται η γλωσσική επίγνωση και συνειδητοποιείται ο ρόλος της γλώσσας ως μέσο ανάδειξης στάσεων, τοποθετήσεων και ταυτοτήτων. Ειδικά για το Λύκειο, στο αναλυτικό πρόγραμμα του 2023 αναφέρεται η ανάγκη οι μαθητές να αντιληφθούν τις αλλαγές και

την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας διαχρονικά (ΠΣΝΓ, 2023,σελ. 4). Στο πλαίσιο της γλωσσικής επίγνωσης ως ειδικός σκοπός του μαθήματος αναφέρεται ρητά ότι επιδιώκεται οι μαθητές: *«Να γνωρίζουν βασικά στοιχεία για τις διαχρονικές και συγχρονικές ποικιλίες της Ελληνικής και να μπορούν να αξιολογούν τον ρόλο και τη σημασία τους στην πρόσληψη και τη δημιουργία νοήματος»* (ΠΣΝΓ, 2023, σελ. 5)⁶.

Εξαιρετικό ενδιαφέρον προκαλεί η αναλυτική αναφορά των θεματικών πεδίων ένα από τα οποία αποτελεί και η ΝΕ και οι ποικιλίες της. Η πραγμάτευση αυτού του πεδίου εκκινά από την ανάγκη της ανάδειξης και της επίδειξης σεβασμού στη γλωσσική ετερότητα μέσω της ανάπτυξης της γλωσσικής επίγνωσης σχετικά με τη γλωσσική ποικιλότητα. Με τη μελέτη αυτού του θεματικού πεδίου δίνεται στους μαθητές η δυνατότητα να αντιληφθούν τη διαχρονική εξέλιξη της γλώσσας, όπως διαμορφώνεται από τις ανάγκες και την επικοινωνία σε ποικίλα ιστορικά, γεωγραφικά και κοινωνικά περιβάλλοντα. Με πυρήνα τη δραστηριοκεντρική προσέγγιση και ανάδειξη των γεωγραφικών, κοινωνικών, διαχρονικών αλλά και άλλων ποικιλιών της ελληνικής γλώσσας ο μαθητής μπορεί να διαπραγματευτεί τις στάσεις, τα στερεότυπα και την ορθότητα της γλώσσας ανάλογα με τις εκάστοτε γλωσσικές ταυτότητες. Σε αυτό το πλαίσιο, επίσης, εξετάζονται η μακροχρόνια πορεία της Ελληνικής και η σημερινή πρόσληψη και παραγωγή της με την οποία διαμορφώνονται οι ταυτότητες και εγγράφονται οι πολιτισμικές πρακτικές.

Το περιεχόμενο αναπτύσσεται και στις τρεις τάξεις του Λυκείου ως εξής: στην Α΄ Λυκείου οι μαθητές γνωρίζουν τις διαφορετικές ιδιολέκτους, ενώ έρχονται επίσης σε σύντομη επαφή με συστήματα γραφής τα οποία διαμορφώθηκαν κατά τη διάρκεια της μακραίωνης εξέλιξης της γλώσσας. Στη Β΄ Λυκείου επιδιώκεται η εξοικείωση με γλωσσικές ποικιλίες της Ελληνικής με λεπτομερειακή προσέγγιση στην πρότυπη ποικιλία, ώστε να κατανοηθούν οι ιστορικές συνθήκες της διαμόρφωσής της. Ταυτόχρονα, αναδεικνύεται η διαμόρφωση ελληνικών και παγκόσμιων γλωσσικών κοινοτήτων. Τέλος, στη Γ΄ Λυκείου τα κείμενα εστιάζουν σε παράγοντες που επηρέασαν την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας ανά τους αιώνες (ΠΣΝΓ, 2023, σελ. 9).

Εκτός από τη Νέα Ελληνική Γλώσσα είναι απαραίτητο να γίνει αναφορά και στο αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος της Λογοτεχνίας, καθώς τα δύο μαθήματα

⁶ Στα διδακτικά σενάρια που ακολουθούν χρήσιμοι είναι και οι εξής στόχοι: *«Να χειρίζονται με άνεση, κριτική ικανότητα και αποτελεσματικότητα παραδοσιακά και σύγχρονα εργαλεία αναζήτησης πληροφοριών και δημιουργίας κειμένων. – Να χρησιμοποιούν με ευχέρεια ένα ευρύ φάσμα αναλογικών και ψηφιακών τεχνολογιών, για να διευρύνουν τις γλωσσικές τους ικανότητες και να ανταποκρίνονται στις επικοινωνιακές τους ανάγκες»* (ΠΣΝΓ, 2023, σελ. 6).

συσχετίζονται και συνεξετάζονται ήδη από το 2020 (ΥΠΕΠΘ, 2019, σελ. 2–5). Η φυσιολογία της λογοτεχνίας και της λογοτεχνικής ανάγνωσης σύμφωνα με το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών για τις τρεις τάξεις του Γενικού Λυκείου περιγράφεται ως μια κοινωνική πρακτική, η οποία με τη βοήθεια των γλωσσικών μηχανισμών της παρουσιάζει ποικίλες οπτικές για τον ανθρώπινο πολιτισμό και τον κόσμο. Μέσω της ανάγνωσης λογοτεχνικών κειμένων δίνεται η δυνατότητα της γνωριμίας με την ανθρώπινη έκφραση – που μορφοποιείται λεκτικά – και της εποχής – που αναπαρίσταται κάθε φορά μέσα από τα μάτια του δημιουργού. Δίνεται, ακόμη, η ευκαιρία στους αναγνώστες να αλληλεπιδράσουν με το δικό τους ή άλλα πολιτισμικά περιβάλλοντα και να αμφισβητήσουν ή να μετασχηματίσουν τη διαμορφωμένη οπτική τους όσον αφορά θέσεις, αντιλήψεις, ταυτότητες. Το ΑΠΛ αναδεικνύει, ακόμη, τη δυνατότητα που δίνεται μέσω της λογοτεχνίας και της συνανάγνωσης στον μαθητή να αναζητήσει κοινά σημεία της δικής του ζωής με τις ζωές των άλλων, υπηρετώντας, έτσι, το αίτημα για αυτογνωσία και κοινωνική ανάπτυξη (ΑΠΛ, 2023, σελ. 1).

Η αξιοποίηση της λογοτεχνίας ως εργαλείου για μία διαπολιτισμική εκπαιδευτική πράξη αναδεικνύεται από τη βασική παραδοχή ότι αυτή αποτελεί πεδίο διερεύνησης της σχέσης ανάμεσα στην ανθρώπινη σκέψη και γραφή με την κοινωνία και την ιστορία (ΑΠΛ, 2023, σελ. 3). Πιο συγκεκριμένα, και όσον αφορά τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Λύκειο, ως γενικός σκοπός της είναι η πολυτροπική επικοινωνία, δηλαδή αυτή που εξυπηρετεί τόσο την ψυχοπνευματική όσο και την αισθητική καλλιέργεια των μαθητών. Από τους γενικούς στόχους της διδασκαλίας της λογοτεχνίας στο πλαίσιο της διαγλωσσικής εκπαίδευσης είναι απαραίτητο να αναφερθεί ότι με αυτήν οι μαθητές εξοικειώνονται με τα λογοτεχνικά κείμενα ως πολυφωνικά και πολύσημα δημιουργήματα με τα οποία προωθείται ο στοχασμός, η διαλογικότητα και το βίωμα. Ανάλογα, μάλιστα, με την ταυτότητα του κειμένου που μελετάται αλλά και τα ενδιαφέροντα του συνόλου των μαθητών της σχολικής τάξης με τη λογοτεχνία επιδιώκεται οι μαθητές: «*Να διακρίνουν τους γλωσσικούς μηχανισμούς με τους οποίους ο/η συγγραφέας δημιουργεί το έργο του/της και να αναγνωρίζουν τη λειτουργία τους. Να εξοικειώνονται με τις γλωσσικές αλλαγές που εγγράφονται με το πέρασμα του χρόνου στα λογοτεχνικά κείμενα και με την ιδιαίτερη χρήση της γλώσσας από τον/την κάθε συγγραφέα*» (ΑΠΛ, 2023, σελ. 4).

4.2.2 Διδακτικό υλικό

Το διδακτικό υλικό που χρησιμοποιήθηκε για τα διδακτικά σενάρια που προτείνονται παρακάτω επιλέχθηκε με το σκεπτικό να πληροί τα κριτήρια των αναλυτικών προγραμμάτων των μαθημάτων που συνεξετάζονται, αλλά και να αντιστοιχεί στο περιεχόμενο – θεματικά πεδία της Γλώσσας και Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο και το Λύκειο. Πιο συγκεκριμένα, η διδασκαλία της Γλώσσας στο Λύκειο οργανώνεται σε τρία θεματικά πεδία: την κειμενική ερμηνεία, την Ελληνική και τις ποικιλίες της και τέλος την πραγμάτευση εκτεταμένων κειμένων (ΠΣΝΓ, 2003, σελ. 7).

Όσον αφορά το 1^ο Θεματικό Πεδίο η εξέταση του περιεχομένου είναι διαβαθμισμένη ανάλογα με την τάξη ακολουθώντας μία πορεία που κινείται από το οικείο προς το ανοίκειο για να επιτευχθεί ο στόχος της εμβάθυνσης και οι δραστηριότητες που προτείνονται εντάσσονται σε επικοινωνιακά πλαίσια με στόχο την κατανόηση, την ερμηνεία, την ανάλυση και την παραγωγή λόγου (ΠΣΝΓ, 2003, σελ. 8). Αναφορικά με το 2^ο Θεματικό Πεδίο αυτό σχετίζεται περισσότερο με την Ελληνική και της ποικιλίες της· η μελέτη εκκινά από την ανάγκη σεβασμού για τη γλωσσική ετερότητα, σεβασμός ο οποίος αναπτύσσεται μέσω της γλωσσικής επίγνωσης για την ποικιλιότητα της γλώσσας. Τα κείμενα που επιλέγονται βοηθούν στην κατανόηση της εξέλιξης της ελληνικής γλώσσας διαχρονικά όπως αυτή διαμορφώνεται ανάλογα με τις ανάγκες των ομιλητών της και των συνθηκών της επικοινωνίας στα ποίκιλα γεωγραφικά, κοινωνικά και ιστορικά περιβάλλοντα (ΠΣΝΓ, 2003, σελ. 9). Τέλος, η πραγμάτευση εκτεταμένων κειμένων συμπληρώνει τη μελέτη των κειμενικών αποσπασμάτων που χρησιμοποιούνται στα προηγούμενα δύο Θεματικά Πεδία. Με τη χρήση αυτών των κειμένων προσφέρονται στους μαθητές αυθεντικά δείγματα γραφής, εξοικείωση με τα βιβλία και τις διαφορετικές επιλογές για τη μορφή της γλώσσας (ΠΣΝΓ, 2003, σελ. 10).

Στη συνέχεια και σχετικά με τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο και το Λύκειο η έμφαση στη διδασκαλία δίνεται σε κείμενα τα οποία σχετίζονται με άλλα κείμενα με σκοπό την καλλιέργεια θετικής στάσης από την πλευρά των μαθητών για τη Λογοτεχνία, ενώ αυτά οργανώνονται σε Συστάδες ανάλογα με την ηλικία των μαθητών και την ταυτότητα της τάξης (ΠΣΛ, 2003, σελ. 6). Το περιεχόμενο διαμορφώνεται ανάλογα με τις τάξεις, και έτσι στην Α' Λυκείου διδάσκονται κείμενα που εντάσσονται στις περιοχές: α) λογική ή συναίσθημα, β) διλήμματα, αποφάσεις, γ) ποιος από τους δύο μας είναι ο άλλος

και δ) λογοτεχνικά κείμενα για τη Λογοτεχνία, στη Β' Λυκείου διδάσκονται κείμενα που εντάσσονται στα εξής θέματα: α) Αγάπη και Έρωτας, β) Ήρωες και Αντιήρωες, γ) Όνειρα και όρια, ενώ στη Γ' Λυκείου τα κείμενα πραγματεύονται τα εξής ζητήματα: α) προσωπικοί και συλλογικοί αγώνες, β) επιτυχία ή αποτυχία, γ) αναζήτηση του εαυτού, δ) θαυμαστός καινούργιος κόσμος (ΠΣΛ, 2003, σελ. 7 – 8).

Το διδακτικό υλικό που επιλέχθηκε για τη δημιουργία των εκπαιδευτικών σεναρίων αφορά αποσπάσματα από δύο λογοτεχνικά έργα: το βιβλίο της Διδώς Σωτηρίου (Αϊδίνι 1909 – Αθήνα 2004) *Μέσα στις φλόγες* και το βιβλίο της Μαρίας Ιορδανίδου (Κωνσταντινούπολη 1897 – Αθήνα 1989) με τίτλο *Λωζάντρα*. Και οι δύο περιπτώσεις συγγραφέων μπορεί να ανήκουν τυπικά στη Γενιά του '30⁷ αλλά έγιναν γνωστές αρκετά αργότερα.

Το *Μέσα στις Φλόγες* δημοσιεύτηκε το 1978 και πρόκειται για μία διασκευή, από την ίδια τη συγγραφέα, του έργου της *Οι νεκροί περιμένουν* που προορίζεται για αναγνώστες – παιδιά από 12 ετών (Σωτηρίου, 2021, σελ. χ. χ.). Τόσο στο έργο της *Οι νεκροί περιμένουν* όσο και σε αυτό που επιλέχθηκε για το εκπαιδευτικό σενάριο περιγράφεται η ζωή μιας εύπορης αστικής οικογένειας στο Αϊδίνιο, στη συνέχεια στη Σμύρνη ενώ τέλος στην Αθήνα, όπου η οικογένεια Μάγη καταφεύγει εξαιτίας της Μικρασιατικής Καταστροφής και του ξεριζωμού της ελληνικής ομογένειας από τη Μικρά Ασία (Σωτηρίου, 2021). Η Διδώ Σωτηρίου αποτυπώνει γλαφυρά την καθημερινή ζωή και τις σχέσεις μεταξύ των Ελλήνων και Τούρκων στη Μικρά Ασία και ύστερα τη δύσκολη και γεμάτη κακουχίες ζωή των Ελλήνων προσφύγων στην Ελλάδα ούσα και η ίδια πρόσφυγας (Πρόσωπα και θέματα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, χ. χ.).

Η *Λωζάντρα* δημοσιεύεται για πρώτη φορά του 1963. Μέσα από το έργο της Ιορδανίδου ζωντανεύουν οι παιδικές της μνήμες από τον τόπο όπου γεννήθηκε, την Κωνσταντινούπολη (Πρόσωπα και Θέματα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, χ. χ.). Η ίδια η δημιουργός στο εισαγωγικό σημείωμα του βιβλίου της δηλώνει ότι δεν πρόκειται για μία πιστή βιογραφία, καθώς πολλοί από τους χαρακτήρες είναι φανταστικοί (Ιορδανίδου, 2019). Αυτό που προσπαθεί να αποδώσει, ωστόσο, μέσω της ευχάριστης και

⁷ Με τον όρο Γενιά του '30 αναφέρονται οι ποιητές και οι λογοτέχνες που παρουσιάστηκαν περίπου ή γύρω από αυτήν τη χρονολογία και ανανέωσαν τόσο την ποίηση όσο και την πεζογραφία, καθώς στράφηκαν σε διαφορετικά ζητήματα και πιο σύνθετες ψυχολογικές καταστάσεις. Προσπάθησαν, έτσι, να παρουσιάσουν και να εξηγήσουν σοβαρά κοινωνικά ζητήματα ενώ τη ματιά τους καθόρισε η Μικρασιατική καταστροφή και τα γεγονότα που ακολούθησαν (Πολίτης, 2003, σελ. 302).

παραστατικής της αφήγησης (Πρόσωπα και Θέματα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, χ. χ) είναι – κυρίως – το πνεύμα της εποχής καθώς και τα γεγονότα που το διαμόρφωσαν (Ιορδανίδου, 2019, σελ. χ. χ.). Στη *Λωζάντρα* αποτυπώνεται η καθημερινή ζωή στην Πόλη, όπου οι Έλληνες ομογενείς, που εκείνη την περίοδο κυριαρχούσαν, συμβιώνουν αρμονικά με τις μειονότητες, δημιουργώντας ένα μωσαϊκό γλώσσας και κουλτούρας. Οι εθνότητες ζουν ειρηνικά η μία δίπλα στην άλλη, διατηρώντας σχέσεις αλληλοκατανόησης και ανεκτικότητας (Πρόσωπα και Θέματα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, χ. χ.).

Η επιλογή τόσο των έργων όσο και των αποσπασμάτων που επιλέχθηκαν από αυτά έγινε με σκοπό αυτά να ακολουθούν όσο το δυνατόν περισσότερο τις κατευθύνσεις που δίνονται από τα ΑΠΣ για το Λύκειο αναφορικά με τα θεματικά πεδία. Στην περίπτωση του μαθήματος της Νέας Ελληνικής Γλώσσας και συγκεκριμένα στο θεματικό πεδίο Η Ελληνική και οι ποικιλίες της γίνεται προσπάθεια, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, να αναδειχθούν διάφορες ποικιλίες της ελληνικής γλώσσας αλλά και να ανατραπούν στερεοτυπικές αντιλήψεις που σχετίζονται με την ορθότητά της. Έτσι, η Ελληνική εξετάζεται διαχρονικά αλλά και συγχρονικά ως τρόπος διαμόρφωσης των ταυτοτήτων και εγγραφής πολιτισμικών πρακτικών (ΠΣΝΓ, 2003, σελ. 9). Πιο συγκεκριμένα, στην Α' Λυκείου μελετώνται κείμενα στα οποία γίνεται χρήση ιδιολέκτων καθώς και συστημάτων γραφής όπως αυτά διαμορφώθηκαν κατά την εξέλιξη της Νέας Ελληνικής, ενώ στη Β' Λυκείου δίνεται έμφαση στις γλωσσικές ποικιλίες της Ελληνικής όπως αυτές χρησιμοποιούνται σε διαφορετικές συνθήκες και περιβάλλοντα (ΠΣΝΓ, 2003, σελ. 9).

Όσον αφορά το μάθημα της Λογοτεχνίας, σε αυτήν την περίπτωση τα αποσπάσματα επιλέχθηκαν λαμβάνοντας υπόψη ότι στην Α Λυκείου διδάσκονται κείμενα που πραγματεύονται θέματα που καλύπτουν, μεταξύ άλλων, την περιοχή «Ποιος από τους δυο μας είναι ο άλλος;», ενώ στη Β' Λυκείου γίνεται πραγμάτευση ζητημάτων που εντάσσονται στη θεματική περιοχή «Ηρωες/Ηρωίδες, Αντιήρωες/Αντιηρωίδες» (ΠΣΛ, 2003, σελ. 7).

5. Μεθοδολογία

5.1 Σκοποί και στόχοι

Σκοπός των διδακτικών σεναρίων που παρουσιάζονται στις επόμενες ενότητες αυτής της εργασίας είναι η διατύπωση διδακτικών προτάσεων σε θεωρητικό επίπεδο, ώστε οι μαθητές να μπορούν να κατανοήσουν τον γλωσσικό δανεισμό ως ένα από τα αποτελέσματα της γλωσσικής επαφής. Επιπλέον, στόχοι αυτής της προσπάθειας είναι οι μαθητές: σε επίπεδο γνώσεων: να είναι ικανοί να αντιληφθούν και στη συνέχεια να κατανοήσουν την εξέλιξη και την αλλαγή της ελληνικής γλώσσας όπως αυτή προέκυψε και μέσω του δανεισμού της από την Τουρκική. Σε επίπεδο δεξιοτήτων: να αναγνωρίζουν, να αναλύουν και να επεξεργάζονται τα δάνεια στοιχεία από την τουρκική γλώσσα σε επίπεδο μορφολογίας, σύνταξης και λεξιλογίου. Τέλος, σε επίπεδο στάσεων και συμπεριφορών: να είναι ανοικτοί στη γλωσσική ποικιλοότητα και να αποδεχτούν την πολυγλωσσία ως ανάγκη στη σύγχρονη εκπαιδευτική πράξη (Εκπαιδευτικοί στόχοι, χ. χ.).

5.2 Ερευνητικά ζητήματα

Τα ερευνητικά ζητήματα που τίθενται βάσει του παραπάνω σκοπού και στόχων είναι:

- α. η μελέτη λογοτεχνικών κειμένων όπου η χρήση τουρκικών δανείων είναι ευρεία θα μπορούσε να βοηθήσει τους μαθητές να κατανοήσουν το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής μέσω του δανεισμού;
- β. δίνεται η δυνατότητα μέσω συγκεκριμένων διδακτικών προτάσεων να προσεγγίσουν οι μαθητές τις δάνειες λέξεις της Τουρκικής με στόχο να αντιληφθούν πώς αυτές συνέβαλαν στην εξέλιξη της νέας ελληνικής γλώσσας ή/και προσαρμόστηκαν σε αυτήν;
- γ. μπορεί η ανάγνωση κατάλληλων λογοτεχνικών έργων να ωθήσει στη συνειδητοποίηση της γλωσσικής επαφής ως αποτέλεσμα της στενής και μακροχρόνιας σχέσης των δύο λαών;

6. Διδακτικές προτάσεις

6.1

Τίτλος: *Η Αλίκη και η άλλη ...* Διδακτική πρόταση για το μάθημα της Νέας Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας.

Θεματικά πεδία: Η Ελληνική και οι ποικιλίες της / Ποιος από τους δυο μας είναι ο άλλος; Το διδακτικό σενάριο μπορεί να ενταχθεί στη διδακτική ενότητα «Γλώσσα και γλωσσικές ποικιλίες», και πιο συγκεκριμένα ως παράδειγμα της γεωγραφικής γλωσσικής ποικιλίας (Τσολάκης, Αδαλόγλου, Αυδή, Λόππα & Τάνης, 2019, σελ. 20–26) καθώς και της Αφήγησης (Τσολάκης, Αδαλόγλου, Αυδή, Λόππα & Τάνης, 2019, σελ. 202–251). Το έναυσμα για την πραγματοποίηση του σεναρίου μπορεί να δοθεί από το ερώτημα που τίθεται στο σχολικό βιβλίο της Νεοελληνικής Γλώσσας σχετικά με την ωφελιμότητα ή τη βλαπτικότητα των διαλέκτων/ιδιωμάτων για την ελληνική γλώσσα. Με αφορμή την ερώτηση η συζήτηση μπορεί να επεκταθεί στα γλωσσικά δάνεια.

Διδακτικό υλικό: απόσπασμα από το έργο της Διδώς Σωτηρίου *Μέσα στις φλόγες* (σελ. 63 – 67), (βλ. Παράρτημα).

Ταυτότητα: Το σενάριο αφορά την τάξη της Α' Λυκείου (ηλικίας 14 – 15 ετών) που αποτελείται από μαθητές/τριες τόσο Έλληνες όσο και παιδιά που προέρχονται από την κοινότητα των Μουσουλμάνων της Θράκης που μιλούν εκτός της Ελληνικής και άλλες γλώσσες, για παράδειγμα τούρκικα ή πομάκικα (Χατζηδάκη, 2020, σελ. 185).

Χρονική διάρκεια: 90', 2 διδακτικές ώρες.

Σκοπός και στόχοι: Το εκπαιδευτικό υλικό που δημιουργήθηκε σκοπεύει να αναφέρεται και να ενδιαφέρει το σύνολο των μαθητών, προσφέροντας δραστηριότητες που τους εξοικειώνουν με τα τουρκικά δάνεια στην Ελληνική. Σε ό,τι αφορά τους στόχους αυτοί διαμορφώθηκαν ώστε οι μαθητές:

σε επίπεδο γνώσεων: να αποκτήσουν γνώσεις σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική γλώσσα διαμορφώθηκε μέσω του γλωσσικού δανεισμού από την Τουρκική (Κουτσογιάννης & Αλεξίου, 2012: 22).

σε επίπεδο δεξιοτήτων: να βελτιωθεί η επίγνωση των μαθητών για τη γλωσσική ποικιλότητα και τη σχέση της με τη γλωσσική τους ταυτότητα.

σε επίπεδο στάσεων: να ευαισθητοποιηθούν απέναντι στη πολυγλωσσία με αποτέλεσμα να αποδεχτούν την ύπαρξη διαφορετικών γλωσσών και πολιτισμών ώστε να καταπολεμηθούν στερεοτυπικές αντιλήψεις και να προληφθεί η δημιουργία καινούργιων (OENΓ, 2023, σελ. 25).

Στάδια Διδασκαλίας:

Δραστηριότητα 1^η: Ο εκπαιδευτικός απευθύνει σύντομες προφορικές ερωτήσεις στους μαθητές που σχετίζονται με τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις τους για τις τουρκικές λέξεις που χρησιμοποιούνται στην Ελληνική. Στη συνέχεια, παρουσιάζει σύντομα τη ζωή και το έργο της Διδώς Σωτηρίου δίνοντας πληροφορίες για τη ζωή των Ελλήνων στη Μικρά Ασία πριν την καταστροφή.

Δραστηριότητα 2^η: Ο εκπαιδευτικός στο πλαίσιο των μαθημάτων της Νέας Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας διαβάζει στους μαθητές το απόσπασμα από το έργο της Διδώς Σωτηρίου *Μέσα στις φλόγες*. Σε αυτό η Αλίκη, παρακούοντας τις εντολές της οικογένειάς της, επισκέπτεται κρυφά τους χώρους όπου φιλοξενείται το χαρέμι του μπέη. Εκεί γνωρίζει μία μικρή χανούμισσα με την οποία συνομιλούν σύντομα για τη ζωή τους και τις απόψεις τους (Σωτηρίου, 2021, σελ. 63–67).

Δραστηριότητα 3^η: Οι μαθητές με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού αναζητούν λέξεις/φράσεις δάνεια της Τουρκικής που χρησιμοποιούνται στα Ελληνικά. Στο πλαίσιο αυτής της δραστηριότητας τα παιδιά απαντούν, το καθένα ξεχωριστά ή σε ομάδες, για το ποια είναι η σημασία αυτών των λέξεων, σε μία προσπάθεια να εντοπιστούν οι γνώσεις τους αναφορικά με τα γλωσσικά δάνεια αλλά και οι τυχόν γλωσσικές ποικιλίες, εκτός της ΚΝΕ, που χρησιμοποιούν στο οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον.

Δραστηριότητα 4^η: Ο εκπαιδευτικός παρέχει φύλλο εργασίας στο οποίο με τη βοήθεια λεξικών οι μαθητές τοποθετούν όσα περισσότερα τουρκικά δάνεια μπορούν να εντοπίσουν στο κείμενο στα αντίστοιχα θεματικά πεδία. Έπειτα, ο εκπαιδευτικός ζητά να εντοπίσουν στο κείμενο οι μαθητές όσες περισσότερες λέξεις/φράσεις μπορούν και να τις καταγράψουν προκειμένου στη συνέχεια να εντοπιστεί το γλωσσικό πεδίο στο οποίο ανήκουν (φωνητική, μορφολογία, σύνταξη, λεξιλόγιο).

Δραστηριότητα 5^η: Ακολουθεί συζήτηση με το σύνολο των μαθητών όσον αφορά την επίδραση των τουρκικών δανείων στην ελληνική γλώσσα και τη σύνδεση της γλώσσας με την ταυτότητα και τον πολιτισμό. Τέλος, συζητείται με τους μαθητές η λέξη *τουρκεύω* και

η σημασία της όπως αυτή παρουσιάζεται μέσα από τα μάτια των δύο κοριτσιών. Σε αυτό το σημείο μπορεί να γίνει εκτενέστερη μελέτη της διαφοράς της κοσμοθεωρίας ανάμεσα στα δύο κορίτσια, τα οποία, πρέπει να σημειωθεί, ότι ζουν στο ίδιο μέρος και στην ίδια εποχή, παρουσιάζουν αρκετές διαφορές αλλά μιλούν την ίδια γλώσσα και επικοινωνούν χωρίς δυσκολία.

Αξιολόγηση: Στην αξιολόγηση του σεναρίου κρίνεται απαραίτητο να ληφθούν υπόψη οι δυσκολίες που μπορεί να αντιμετωπιστούν, καθώς είναι απαραίτητο ο εκπαιδευτικός να είναι ήδη ενημερωμένος για τα είδη των τουρκικών δανείων που υπάρχουν στο κείμενο. Επίσης, είναι απαραίτητο να συνυπολογιστεί η πιθανότητα η πλειονότητα των μαθητών να μην έχει συνειδητοποιήσει την ύπαρξη τουρκικών δανείων στην ελληνική γλώσσα και να χρειάζονται περισσότερες υποδείξεις.

Η επιτυχία του σεναρίου μπορεί να αξιολογηθεί μέσω δημιουργικής δραστηριότητας με τη χρήση ενός άλλου κειμένου (βλ. Παράρτημα) στο οποίο γίνεται χρήση δανείων λέξεων ή/και φράσεων από την τουρκική σε σχέση με την καθημερινότητα.

Δημιουργική γραφή: Αφού η τάξη χωριστεί σε δύο ομάδες, η κάθε ομάδα αναλαμβάνει να γράψει τη συνέχεια της ιστορίας, η πρώτη ομάδα προσπαθώντας να μη χρησιμοποιήσει καθόλου τουρκικές δάνειες λέξεις και η δεύτερη κάνοντας ελεύθερη χρήση των δανείων. Μετά την ολοκλήρωση της άσκησης γίνεται η σύγκριση μεταξύ των δύο κειμένων και παρατηρούνται οι αλλαγές στο ύφος, ενώ αξιολογείται η δυσκολία των μαθητών να εκφραστούν μόνο με τον έναν ή τον άλλον τρόπο.

6.2

Τίτλος: *Λίγα λόγια για την Λωζάντρα ...* Διδακτική πρόταση για το μάθημα της Νέας Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας.

Θεματικά Πεδία: Η Ελληνική και οι ποικιλίες της και Ήρωες/Ηρωίδες, Αντήρωες/Αντηρωίδες. Το διδακτικό σενάριο μπορεί να ενταχθεί στη διδακτική ενότητα βιογραφικά είδη και πιο συγκεκριμένα ως παράδειγμα της μυθιστορηματικής βιογραφίας/αυτοβιογραφίας (Τσολάκης, Αδαλόγλου, Αυδή, Λόππα, & Τάνης, 2017, σελ. 85 κ. εξής).

Διδακτικό υλικό: απόσπασμα από το έργο της Μαρίας Ιορδανίδου *Λωζάντρα*, σελ. 15 – 16), (βλ. Παράρτημα).

Ταυτότητα: Το σενάριο αφορά την τάξη της Β' Λυκείου (ηλικίας 15 – 16 ετών) που αποτελείται από μαθητές/τριες τόσο Έλληνες όσο και παιδιά που προέρχονται από την κοινότητα των Μουσουλμάνων της Θράκης που μιλούν εκτός της Ελληνικής και άλλες γλώσσες, για παράδειγμα τούρκικα ή πομάκικα (Χατζηδάκη, 2020, σελ. 185).

Χρονική διάρκεια: 90', 2 διδακτικές ώρες.

Σκοπός και στόχοι: Το εκπαιδευτικό υλικό που δημιουργήθηκε σκοπεύει να αναφέρεται και να ενδιαφέρει το σύνολο των μαθητών προσφέροντας δραστηριότητες που τους εξοικειώνουν με τα τουρκικά δάνεια στην Ελληνική. Σε ό,τι αφορά τους στόχους αυτοί διαμορφώθηκαν ώστε οι μαθητές:

σε επίπεδο γνώσεων: να αποκτήσουν γνώσεις σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο η ελληνική γλώσσα διαμορφώθηκε μέσω του γλωσσικού δανεισμού από την Τουρκική (Κουτσογιάννης & Αλεξίου, 2012: 22).

σε επίπεδο δεξιοτήτων: να βελτιωθεί η επίγνωση των μαθητών για τη γλωσσική ποικιλότητα και τη σχέση της με τη γλωσσική τους ταυτότητα.

σε επίπεδο στάσεων: να ευαισθητοποιηθούν απέναντι στη πολυγλωσσία με αποτέλεσμα να αποδεχτούν την ύπαρξη διαφορετικών γλωσσών και πολιτισμών ώστε να καταπολεμηθούν στερεοτυπικές αντιλήψεις και να προληφθεί η δημιουργία καινούργιων (ΟΕΝΓ, 2023, σελ. 25).

Στάδια Διδασκαλίας:

Δραστηριότητα 1^η: Ο εκπαιδευτικός απευθύνει σύντομες προφορικές ερωτήσεις στους μαθητές που σχετίζονται με τις ήδη υπάρχουσες γνώσεις τους για τις τουρκικές λέξεις που χρησιμοποιούνται στην Ελληνική. Στη συνέχεια, εξηγεί σύντομα τη σημασία του γλωσσικού δανεισμού ως παράγοντα γλωσσικής αλλαγής και ως αποτέλεσμα γλωσσικής επαφής.

Δραστηριότητα 2^η: Ο εκπαιδευτικός στο πλαίσιο των μαθημάτων της Νέας Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας διαβάζει στους μαθητές το απόσπασμα από το έργο της Μαρίας Ιορδανίδου *Λωξάντρα*. Σε αυτό ο αφηγητής ξεκινά να παρουσιάζει ορισμένα χαρακτηριστικά της καθώς και βιογραφικά της στοιχεία, όπως είναι η καταγωγή της και η οικογενειακή της κατάσταση αλλά και οι σχέσεις της ηρωίδας με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς της (Ιορδανίδου, 2019, σελ. 15–16).

Δραστηριότητα 3^η: Οι μαθητές με τη βοήθεια του εκπαιδευτικού αναζητούν λέξεις/φράσεις δάνεια της Τουρκικής που χρησιμοποιούνται στα Ελληνικά. Στο πλαίσιο αυτής της δραστηριότητας, τα παιδιά απαντούν το κάθε ένα ξεχωριστά ή σε ομάδες για το ποια είναι η σημασία αυτών των λέξεων σε μία προσπάθεια να εντοπιστούν οι γνώσεις τους αναφορικά με τα γλωσσικά δάνεια αλλά και οι τυχόν γλωσσικές ποικιλίες, εκτός της ΚΝΕ, που χρησιμοποιούν στο οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον.

Δραστηριότητα 4^η: Ο εκπαιδευτικός παρέχει φύλλο εργασίας στο οποίο με τη βοήθεια Λεξικών οι μαθητές τοποθετούν όσα περισσότερα τουρκικά δάνεια μπορούν να εντοπίσουν στο κείμενο στα αντίστοιχα θεματικά πεδία. Έπειτα, ο εκπαιδευτικός ζητά να εντοπίσουν στο κείμενο οι μαθητές όσες περισσότερες λέξεις/φράσεις μπορούν και να τις καταγράψουν προκειμένου να εντοπιστεί στη συνέχεια το γλωσσικό πεδίο στο οποίο ανήκουν (φωνητική, μορφολογία, σύνταξη, λεξιλόγιο).

Δραστηριότητα 5^η: Ακολουθεί συζήτηση με το σύνολο των μαθητών όσον αφορά την επίδραση των τουρκικών δανείων στην ελληνική γλώσσα και τη σύνδεση της γλώσσας με την ταυτότητα και τον πολιτισμό. Τέλος, συζητείται με τους μαθητές η ανάγκη μίας πολύγλωσσης εκπαίδευσης.

Αξιολόγηση: Στην αξιολόγηση του σεναρίου κρίνεται απαραίτητο να ληφθούν υπόψη οι δυσκολίες που μπορεί να αντιμετωπιστούν, καθώς είναι απαραίτητο ο εκπαιδευτικός να είναι ήδη ενημερωμένος για τα είδη των τουρκικών δανείων που υπάρχουν στο κείμενο.

Επίσης, είναι απαραίτητο να συνυπολογιστεί η πιθανότητα η πλειονότητα των μαθητών να μην έχει συνειδητοποιήσει την ύπαρξη τουρκικών δανείων στην ελληνική γλώσσα και να χρειάζονται περισσότερες υποδείξεις.

Η επιτυχία του σεναρίου μπορεί να αξιολογηθεί με τη προβολή ενός σύντομου βίντεο από την ομώνυμη σειρά μετά το οποίο θα ζητηθεί από τους μαθητές να εντοπίσουν και σε αυτήν την περίπτωση τα τουρκικά δάνεια (βλ. <https://archive.ert.gr/7672/> Επεισόδιο 001, 13:53 – 17:05).

Δημιουργική Γραφή: Ζητείται από τους μαθητές να συνεχίσουν σύντομα τον διάλογο των που διαδραματίζεται στην κουζίνα του σπιτιού μεταξύ των γυναικών με τουρκικές λέξεις που να σχετίζονται με την κουζίνα, τον οικιακό εξοπλισμό ή/και τη μαγειρική.

7. Συζήτηση-συμπεράσματα

Η εργασία αυτή επιχείρησε να διερευνήσει τα γλωσσικά δάνεια της Ελληνικής από την τουρκική γλώσσα στο πλαίσιο του γλωσσικού δανεισμού και τη συσχέτιση των δανείων με τη διδακτική πράξη στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Σε αυτό το πλαίσιο παρουσιάστηκαν δύο διδακτικά σενάρια τα οποία θεωρείται ότι συμβάλλουν τόσο στην κατανόηση των γλωσσικών δανείων όσο και στην ανάγκη ανάδειξης ενός πολυγλωσσικού διδακτικού μοντέλου που θα συμμορφώνεται με τα χαρακτηριστικά των σημερινών τάξεων του ελληνικού σχολείου.

Συνοπτικά, σε αυτήν την προσπάθεια, αρχικά, σχολιάστηκε το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής σε συσχέτιση με τη γλωσσική επαφή το οποίο χαρακτηρίζεται από καθολικότητα. Παρά την καθολικότητά του φαίνεται ότι ακόμη και σήμερα δεν έχει γίνει πλήρως αποδεκτό. Ο γλωσσικός δανεισμός, ωστόσο, αποτελεί μία από τις ουσιαστικότερες αιτίες της γλωσσικής αλλαγής καθώς είναι πηγή καινούργιων λέξεων και για αυτό στη συνέχεια της εργασίας κρίθηκε αναγκαίο να παρουσιαστούν οι γλωσσικές επαφές της Ελληνικής από την αρχαιοελληνική έως και τη νεοελληνική περίοδο.

Έπειτα, κρίθηκε αναγκαίο να μελετηθούν οι ιστορικές συνθήκες που επέβαλαν τη γλωσσική επαφή μεταξύ της ελληνικής και της τουρκικής. Οι δύο λαοί φαίνεται ότι αλληλεπιδρούν ήδη από τον 5^ο αιώνα, όμως, η κυριότερη γλωσσική μετατόπιση των ελληνικών πληθυσμών προς την τουρκική γλώσσα συμβαίνει από τον 11^ο αιώνα και μετά. Η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης και η συνακόλουθη επέκταση και εδραίωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας έχει ως αποτέλεσμα την έντονη επιρροή της τουρκικής γλώσσας και κουλτούρας στους ελληνόφωνους υπηκόους της.

Τα τουρκικά δάνεια στην Ελληνική εξετάστηκαν αναλυτικά όσον αφορά τα γλωσσικά πεδία της μορφολογίας, της σύνταξης και – κυρίως – του λεξιλογίου. Από την μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε αυτήν την ενότητα αναδείχθηκε, κυρίως, ο λεξιλογικός πλούτος των δανείων που διανθίζουν την ελληνική γλώσσα της ηπειρωτικής Ελλάδας και της Μικράς Ασίας με κοινωνικούς, πολιτικούς και θρησκευτικούς όρους καθώς και με λέξεις που καλύπτουν μεγάλο εύρος σημασιολογικών περιοχών. Ιδιαίτερα στη Μικρά Ασία στην οποία – στις περισσότερες περιπτώσεις – οι ελληνόγλωσσοι πληθυσμοί είναι δίγλωσσοι το φαινόμενο είναι αρκετά έντονο, ενώ παρατηρήθηκε ότι οι περισσότερες από αυτές τις λέξεις είναι ουσιαστικά που έχουν προσαρμοστεί μορφολογικά στην Ελληνική.

Ταυτόχρονα, η μελέτη αυτή ανέδειξε και την ανάγκη αξιοποίησης των τουρκικών δανείων στην εκπαιδευτική πράξη ως μέθοδος προώθησης της διαγλωσσικότητας. Για αυτόν τον σκοπό, αρχικά, σε αυτό το πλαίσιο της πολυγλωσσικότητας της εκπαίδευσης και της ανάγκης ύπαρξης αποδοχής μέσα στη σχολική τάξη διαφορετικών γλωσσών και γλωσσικών ποικιλιών, μελετήθηκε το ΑΠΛ του μαθήματος της Νέας Ελληνικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στο Λύκειο με σκοπό την παρουσίαση δύο διδακτικών σεναρίων. Τα σεναρία αυτά δημιουργήθηκαν με σκοπό να διατυπωθούν – σε θεωρητικό επίπεδο – ορισμένες διδακτικές προτάσεις με σκοπό οι μαθητές να είναι ικανοί να κατανοούν τον γλωσσικό δανεισμό ως αποτέλεσμα της επαφής των γλωσσών και των πολιτισμών. Αναγκαίο κρίθηκε να τεθούν και επιμέρους στόχοι όπως η κατανόηση της αλλαγής της Ελληνικής, η αναγνώριση και η επεξεργασία των γλωσσικών δανείων καθώς και η αποδοχή της πολυγλωσσίας στο ελληνικό σχολείο. Ο σκοπός και οι στόχοι αποτελούν τη βάση των ερευνητικών ζητημάτων που τέθηκαν – στα οποία γίνεται προσπάθεια μέσω των διδακτικών σεναρίων – να δοθούν οι κατάλληλες απαντήσεις. Και οι δύο διδακτικές προτάσεις αφορούν τη διδασκαλία της Γλώσσας και της Λογοτεχνίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και πιο συγκεκριμένα στις τάξεις του Λυκείου.

Συμπερασματικά, όσον αφορά το πρώτο ερευνητικό ζήτημα δηλαδή κατά πόσο η μελέτη των λογοτεχνικών κειμένων μπορεί να βοηθήσει τους μαθητές στην κατανόηση του φαινομένου της γλωσσικής αλλαγής μέσω του δανεισμού θεωρείται ότι η εφαρμογή των εν λόγω διδακτικών σεναρίων θα ήταν δυνατόν να δώσει απαντήσεις στο μέλλον. Η μελέτη της γλωσσικής αλλαγής συμβαίνει μέσω της διαχρονικής μελέτης της γλώσσας. Τα γλωσσικά στοιχεία ή/και τα γλωσσικά συστήματα μπορούν να μελετηθούν μέσω των σχέσεων που διατηρούν με άλλα στοιχεία ή/και συστήματα του ίδιου χρονικού διαστήματος και μέσω των σταδίων που έχουν περάσει προκειμένου να φτάσουν στη σημερινή τους μορφή. Η πρώτη περίπτωση αφορά τη συγχρονική μελέτη της γλώσσας, ενώ η δεύτερη τη διαχρονική της μελέτη. Τα γραπτά κείμενα, στη συγκεκριμένη περίπτωση τα λογοτεχνικά έργα, προσφέρουν σημαντικά δεδομένα ιδιαίτερα στην περίπτωση των γλωσσών, όπως είναι η Ελληνική, με συνεχή γραπτή παράδοση (Νικηφορίδου, 2012). Μέσω της ανάπτυξης της φιλιαναγνωσίας και της μελέτης των λογοτεχνικών κειμένων μπορεί να γίνει κατανοητό στους μαθητές ότι η γλωσσική αλλαγή που προκύπτει και μέσω του δανεισμού δε φτωχαίνει ούτε φθείρει την ελληνική γλώσσα αλλά, αντίθετα, την έχει εμπλουτίσει. Άλλωστε, ο ίδιος ο εκπαιδευτικός επειδή δεν αποκρύπτει αλλά αναδεικνύει τα γλωσσικά δάνεια αποτελεί το παράδειγμα αφού

αποδέχεται την ποικιλία της γλώσσας και δεν τηρεί αρνητική στάση απέναντί της (Φλιάτουρας & Γαβριηλίδου, 2020, σελ. 733).

Όσον αφορά το δεύτερο ερευνητικό ζήτημα δηλαδή το αν δίνεται η δυνατότητα μέσω των συγκεκριμένων διδακτικών προτάσεων να προσεγγίσουν οι μαθητές με εύληπτο τρόπο τα τουρκικά δάνεια στην ελληνική γλώσσα και έπειτα να αντιληφθούν τον τρόπο με τον οποίο αυτά συνέβαλαν στην εξέλιξη της νέας ελληνικής γλώσσας ή/και προσαρμόστηκαν σε αυτήν, θεωρείται ότι η εφαρμογή των διδακτικών προτάσεων θα μπορούσε να δώσει απαντήσεις. Οι διδακτικές προτάσεις που παρατέθηκαν στην προηγούμενη ενότητα αυτής της εργασίας, όντως, θα ήταν δυνατόν να δώσουν την ευκαιρία μέσω των λογοτεχνικών κειμένων στους μαθητές να προσεγγίσουν τόσο το λεξιλόγιο όσο και άλλα προϊόντα δανεισμού που – ίσως – αρχικά να μη συνειδητοποιούν. Εφόσον, δηλαδή, οι λέξεις είναι φορείς γλωσσικών στοιχείων αυτά μπορούν να συμμετέχουν ενεργά και δημιουργικά στη διαδικασία του δανεισμού. Τέτοια στοιχεία που μπορούν να αναδειχθούν μέσω των δραστηριοτήτων είναι οι φθόγγοι, τα προθήματα και τα επιθήματα καθώς και από την άλλη μεριά ορισμένα συντακτικά φαινόμενα (Παπαναστασίου, 2001).

Το τρίτο ερευνητικό ζήτημα θέτει το θέμα της ανάγνωσης λογοτεχνικών κειμένων ως μεθόδου ώθησης της κατανόησης της γλωσσικής επαφής, αποτέλεσμα της σχέσης μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων. Η στάση απέναντι στους άλλους αλλά και στον εαυτό μας αποτελεί ένα καίριο ιδεολογικό ζήτημα και είναι απαραίτητο να είναι διαφορετική από αυτήν που προωθούνταν από την ελληνική εκπαίδευση τα προηγούμενα χρόνια. Αναλυτικότερα, σύμφωνα με παλαιότερες θέσεις για την ελληνική γλώσσα τα δάνεια συνήθως αποκρύπτονταν καθώς θεωρούνταν ότι οι Νεοέλληνες είναι προέκταση των αρχαίων Ελλήνων και τα δάνεια φτωχαίνουν ή μολύνουν την Ελληνική. Με αυτόν τον τρόπο φαινόταν ότι ο ελληνικός λαός είχε απολέσει αρκετά χρόνια ιστορίας και επαφών με άλλους λαούς. Αντίθετα, η ανάδειξη της μορφής που έχει η γλώσσα διαχρονικά αναδεικνύει τόσο την ιστορία ενός λαού αφού είναι απόλυτα συνυφασμένη με αυτόν όσο και τις ανάγκες, τις συνθήκες και τις καταστάσεις που ζει ο κάθε λαός σε κάθε χρονική περίοδο. Έτσι, η γλώσσα μεταβάλλεται και συνεχίζει να υπάρχει αφού έχει τη δυνατότητα της προσαρμογής σε νέα δεδομένα είτε αυτά είναι πολιτικές καταστάσεις, νέες θρησκείες, κατακτήσεις είτε συμβίωση με άλλους (Παπαναστασίου, 2001). Έτσι, οι διαγλωσσικές εκπαιδευτικές πρακτικές για τις οποίες έγινε λόγος στην παρούσα εργασία, θα ήταν δυνατόν να λειτουργήσουν βοηθητικά στην επίτευξη τόσο γλωσσικών και γνωστικών

στόχων όσο και ως μέθοδος επαναπροσδιορισμού των πολιτιστικών αξιών και όχημα συμπερίληψης μέσα στη σχολική τάξη. Στην εκπαιδευτική πράξη, αυτές, αποτελούν έναν τρόπο να διασφαλιστεί η κοινωνική δικαιοσύνη και η ισότιμη εκπαιδευτική πρόσβαση, εξισορροπώντας τις εκπαιδευτικές και τις κοινωνικές ανισορροπίες.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

ΑΠΛ = Αναλυτικό Πρόγραμμα Λυκείου, ΥΠΕΠΘ, Αθήνα, 2023. Ανακτήθηκε 24 Μαΐου 2025 από <https://iep.edu.gr/el/nea-ps-provoli>.

Βραχιονίδου, Μ. (2023). Ντε, ντεμέκ, μπάρεμ, εμ... εμ: Τουρκικά δάνεια ως πραγματολογικοί δείκτες στην κοινή νέα ελληνική και τις διαλέκτους. *Λεξικογραφικόν Δελτίον*, 27, 65-92.

Εκπαιδευτικοί στόχοι (χ. χ.). *Εκπαιδευτικοί στόχοι: ταξινόμια Bloom*. Ανακτήθηκε 22 Μαΐου 2025 από <https://economu.wordpress.com/%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%85%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CF%8C/%CE%B5%CE%BA%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B5%CF%85%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CF%83%CF%84%CF%8C%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%AF%CE%B1-bloom/>

ΕΛΚ = Επιτομή Λεξικού Κριαρά. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 3 Μαΐου 2025 από <https://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>.

ΙΛΙΚ = *Ιστορικό λεξικό των ιδιωμάτων της Καπαδοκίας*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών. Ανακτήθηκε 13 Απριλίου 2025 από <https://ilik.academyofathens.gr/information/intro2>

Ιορδανίδου, Μ. (2019). *Λωζάντρα*. Αθήνα: Εστία.

Καραντζόλα, Ε. & Φλιάτουρας, Α. (2004). *Γλωσσική αλλαγή*. Αθήνα: Νήσος.

Κουτσογιάννης, Δ. & Αλεξίου, Μ. (2012). Μελέτη για τον σχεδιασμό, την ανάπτυξη και την εφαρμογή σεναρίων και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση. *Μεθοδολογία και διαδικασίες ανάπτυξης εκπαιδευτικών σεναρίων στα Γλωσσικά μαθήματα*, Π. 3.13. Θεσσαλονίκη, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, ΥΠΕΠΘ.

Κυρανούδης, Π. (2001). *Μορφολογία των τουρκικών δανείων της ελληνικής: μέρος Α': προσαρμογή ονομάτων, μέρος Β': τουρκικά παραγωγικά μορφήματα* (Doctoral

- dissertation, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Φιλολογίας. Τομέας Γλωσσολογίας).
- Κυριαζής, Δ. (2009). Τουρκικά λεξιλογικά δάνεια στην κοινή νεοελληνική και την κοινή αλβανική. Μια συγκριτική προσέγγιση. ΜΕΓ.
- Λασκαράτου, Χ., & Γεωργιαφέντης, Μ. (2006). Βασικά χαρακτηριστικά της σειράς των προτασιακών όρων στην Ελληνική και στην Τουρκική. Στο: Σ. Μοσχονάς (Επιμ.) *Η Σύνταξη στη Μάθηση και στη Διδασκαλία της Ελληνικής ως Ξένης Γλώσσας* (σσ. 11 – 62). Εκδόσεις Πατάκης.
- Lassithiotakis, M. (2007). *Η Ελληνική γλώσσα από τον 12ο έως τον 17ο αιώνα: Πηγές και εξέλιξη*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 30 Μαρτίου 2025 από https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_19/index.html#toc004
- ΛΚΝ = Λεξικό της Κοινής Ελληνικής. Αθήνα: Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα. Ανακτήθηκε 3 Μαΐου 2025 από <https://www.greek-language.gr/greekLang/index.html>.
- Λεξ. Μπαμπινιώτη = Μπαμπινιώτης, Γ. (2009). *Ετυμολογικό λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας. Ιστορία των λέξεων*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998) *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: 1998.
- Νικηφορίδου, Κ. (2012). Γλωσσική Αλλαγή. Ανακτήθηκε στις 12 Ιουλίου 2025 από http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_a6/thema_pdf.
- Ευδόπουλος, Γ. Ι. (2021). *Λεξικολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- ΟΕΝΓ: Οδηγός Εκπαιδευτικού Νεοελληνικής Γλώσσας, ΥΠΕΠΘ, Αθήνα, 2023. Ανακτήθηκε 17 Ιουνίου 2025 από <https://iep.edu.gr/el/nea-ps-provoli>.
- Ο Καραγκιόζης χανούμισσα στο σεράι (2010). Νέες παραστάσεις Καραγκιόζη, αρ. τεύχους 6, Αθήνα, Εκδοτικός οίκος Άγκυρα.
- Παπαγγελής Θ. (1999). Ελληνική και Λατινική. Στο Μ. Κοπιδάκης (Επιμ.), *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας* (σσ. 104-105). Αθήνα: Ε.Λ.Ι.Α.
- Παπαναστασίου, Γ. (2001). Γλωσσικός δανεισμός. Στο Α.-Φ. Χριστίδης (Επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα* Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 31 Μαρτίου 2025 από https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/guide/thema_a7/index.html

- Παπαναστασίου, Γ. (2007). *Γλωσσική αλλαγή: η ιστορική εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 31 Μαρτίου 2025 από https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_13/index.html
- Παπαναστασίου, Γ. (2015). Το ελληνικό λεξιλόγιο από τον Όμηρο μέχρι σήμερα. *Ελμειακά*, 73. Ανακτήθηκε 31 Μαρτίου 2025 από https://www.lit.auth.gr/sites/default/files/documents/elliniko_leksilogio_.pdf
- Παπουτσάκης, Μ. (1999). Η Καινή Διαθήκη. Στο Μ. Κοπιδάκης (Επιμ.), *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας* (σσ. 108-109). Αθήνα: Ε.Λ.Ι.Α.
- Πολίτης, Λ. (2003). *Ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- Πρόσωπα και θέματα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. *Διδώ Σωτηρίου*. Ανακτήθηκε 24 Μαΐου 2025 από https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/literature_history/search.html?deta ils=80
- Πρόσωπα και θέματα της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (χ. χ.). *Μαρία Ιορδανίδου*. Ανακτήθηκε 24 Μαΐου 2025 από https://www.greek-language.gr/digitalResources/literature/education/literature_history/search.html?deta ils=34
- ΠΣΝΓ = Πρόγραμμα Σπουδών Νεοελληνικής Γλώσσας, ΥΠΕΠΘ, Αθήνα 2023, Ανακτήθηκε 24 Μαΐου 2025 από <https://iep.edu.gr/el/nea-ps-provoli>
- ΠΣΛ = Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας, ΥΠΕΠΘ, Αθήνα 2023. Ανακτήθηκε 24 Μαΐου 2025 από <https://iep.edu.gr/el/nea-ps-provoli>.
- Σελλά – Μαζή, Ε. (2015). Η διγλωσσία στην Ελλάδα. Στο Σκούρτου, Ε., & Κούρτη-Καζούλλη, Β. (Επιμ.), *Διγλωσσία και διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας*. (σσ. 20 – 67). Αθήνα: ΣΕΑΒ. Ανακτήθηκε στις 29 Ιουνίου 2025 από <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/6346?locale=el>.
- Σκοπετέα, Ε. (1999). «Ασθενείς» και «ασχυροί» των Βαλκανίων. Στο Α.-Φ. Χριστίδης(Επιμ.), *«Ισχυρές» και «ασθενείς» γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού.*(σσ 655-659). (Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη, 26-18 Μαρτίου 1997). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε στις 18 Ιουλίου 2025 από https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_19/49.html.
- Σκούρτου, Ε. (2011). *Η διγλωσσία στο σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg.

- Σκούρτου, Ε. & Κούρτη-Καζούλλη, Β. (2015). Εισαγωγή. Στο Σκούρτου, Ε., & Κούρτη-Καζούλλη, Β. (Επιμ.), *Διγλωσσία και διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας*. (σσ. 14- 18). Αθήνα: ΣΕΑΒ. Ανακτήθηκε στις 29 Ιουνίου 2025 από <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/6346?locale=el>.
- Συμεωνίδης, Χ. Π. (1999). Ελληνικής και τουρκικής αμοιβαίες επιδράσεις. Στο Μ.Ζ. Κοπιδάκης (Επιμ.) *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*. σελ. 176-177. Αθήνα: ΕΛΙΑ. Ανακτήθηκε στις 12 Ιουλίου 2025 από https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_19/49.html.
- Σωτηρίου, Δ. (2021) *Μέσα στις φλόγες*. Αθήνα: Κέδρος.
- Τσοκαλίδου, Ρ. (2015). Διγλωσσία και εκπαίδευση: Από τη θεωρία στην πράξη και στην κοινωνική δράση. Στο Γ. Ανδρουλάκης (Επιμ.), *Γλωσσική Παιδεία*, 35, 387-398. Ανακτήθηκε 7 Ιουνίου 2025 από https://www.researchgate.net/publication/288128388_Diglossia_kai_Ekpaideuse_ap_o_te_theoria_sten_praxe_kai_sten_koinonike_drase.
- Τσολακίδης, Σ., Μελισσαροπούλου, Δ., & Ράλλη, Α. (2016). Συντελικές περιφραστικές και αντιγεγονοτικές δομές: δεδομένα από μικρασιατικές διαλέκτους. *Modern Greek Dialects and Linguistics Theory*, 6(1), 195-208.
- Τσολάκης, Χ. Λ, Αδαλόγλου, Κ., Αυδή, Α., Λόππα, Ε., & Τάνης, Δ. (2019). *Έκφραση – Έκθεση για το Γενικό Λύκειο, Α΄ Τεύχος*. Αθήνα: Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, ΙΕΠ.
- ΥΠ.Ε.Π.Θ (2019). *Τροποποίηση της με αρ. πρωτ. 107268/Δ2/03-07-2019 Υ.Α. (Β΄ 2881) ως προς τον τρόπο εξέτασης του μαθήματος «Νεοελληνική Γλώσσα και Λογοτεχνία» της Γ΄ τάξης Ημερήσιου Γενικού Λυκείου, της Γ΄ και Δ΄ τάξης Εσπερινού Γενικού Λυκείου*, ΦΕΚ 2881, τ. Β, 5 Ιουλίου 2019, Υ.Α αρ. 107268/Δ2, Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου 2025, από https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2019/%CE%95%CE%9E%CE%95_124892_-2019_%CE%A4%CF%81%CE%BF%CF%80%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%AF%CE%B7%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%BC%CE%B5_%CE%B1%CF%81_%CF%80%CF%81%CF%89%CF%84_107268_%CE%942_03_07_2019_%CE%A5%CE%91_%CE%92_2881_%CF%89%CF%82_%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%BF%CE%BD_%CF%84%CF%81%CF%8C%CF%80%CE%BF_%CE%B5%CE%BE%CE%AD%CF%84%CE%B1%CF%8

[3%CE%B7%CF%82_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%BC%CE%B1%CE%B8%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82_%CE%9D%CE%B5%CE%BF%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%93%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CE%B1_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%9B%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5.pdf](#).

ΥΠ.Ε.Π.Θ. (2023). *Πρόγραμμα Σπουδών Λογοτεχνίας στις Α', Β' και Γ' Τάξεις Λυκείου*, ΦΕΚ 2952, τ. Β, 4 Μαΐου 2023, Υ.Α αρ. 48536/Δ2. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. Ανακτήθηκε 11 Μαΐου 2025, από <https://iep.edu.gr/el/nea-ps-provoli>.

ΥΠ.Ε.Π.Θ. (2023). *Πρόγραμμα Σπουδών Νεοελληνικής Γλώσσας στις Α', Β' και Γ' Τάξεις Λυκείου*, ΦΕΚ 1948, τ. Β, 24 Μαρτίου 2023, Υ.Α αρ. 33127/Δ2. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. Ανακτήθηκε 12 Μαΐου 2025, από <https://iep.edu.gr/el/nea-ps-provoli>.

Φλιάτουρας, Α. & Γαβριηλίδου, Ζ. (2020). «Γλωσσική αλλαγή και διδασκαλία. Σχέση μίσους ή αγάπης». Στο Γ.Τσιγάρας, Ε. Ναξίδου & Δ. Στρατηγόπουλος (Επιμ.), *Ανδρικόσμος. Τιμητικός τόμος στον Καθηγητή Κ. Χατζόπουλο*. Θεσσαλονίκη: Σταμούλης, 723-734. Ανακτήθηκε 7 Ιουνίου 2025 από https://www.researchgate.net/publication/340777855_Glossike_allage_kai_didaskalia_a_Schese_misous_e_agapes.

Χατζηδάκη, Α. (2020). *Διδάσκοντας δίγλωσσα παιδιά. Θεωρητικά ζητήματα και εκπαιδευτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Πεδίο.

Χατζηδάκη, Α. (2022). Γλωσσική Επαφή. Στο Δ. Γούτσος & Σπ. Μπέλλα (Επιμ.) *Κοινωνιογλωσσολογία*. (σσ. 396 – 429). Αθήνα: Gutenberg.

Χριστίδης, Α.-Φ. (2010). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας. Ανακτήθηκε 31 Μαρτίου από https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/ag_history/browse.html

Ξενόγλωσσες βιβλιογραφικές αναφορές

Aitchison, J. (2012). *Language change. Progress or Decay?* 4th edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Browning, R. (1972). *Η ελληνική γλώσσα, μεσαιωνική και νέα*. Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα. Ανακτήθηκε 19 Ιουνίου 2025 από https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/studies/dialects/thema_a_1_1/03.html.

- Browning, R. (2014) *Η ελληνική γλώσσα μεσαιωνική και νέα*. Αθήνα: Παπαδήμας.
- Bubenik, V. (2014). Η δημιουργία κοινής. Στο Α.-Φ. Χριστίδης (Επιμ.) *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας: από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα* (σσ. 303-305). Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.
- Campbell, L. (1998). *Historical linguistics*. Edinburgh University Press.
- Dawkins, R. M. (1916). *Modern Greek in Asia Minor: a study of the dialects of Silli, Cappadocia and Phárasa, with grammar, texts, translations and glossary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Filos, P. (2014). Latin loanwords in Greek. In G. K. Giannakis et al. (eds.), *Brill Encyclopedia of Ancient Greek Language and Linguistics II*, Brill: 320-323
- Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2010). *Εισαγωγή στη μελέτη της γλώσσας* (Ε. Κλούρας, Γ.Ι. Ξυδόπουλος, Φ. Παπαδοπούλου, Α. Τσαγγαλίδης, Μετ). Αθήνα: Πατάκης.
- Horrocks, G. (2010). *Greek: a history of the language and its speakers* (2nd ed.). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Kappler, M. (2011). A tale of two languages: tracing the history of Turkish-Greek language contacts. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 21 (1), 95–130.
- Lieber, R. (2009). *Introducing morphology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thomason, S. G. (2001). *Language contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Διαδίκτυο

<https://www.unesco.org/en/languages-education/need-know?hub=84624>

<https://archive.ert.gr/7672>

https://christikolexiko.academyofathens.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=2&catid=2.

https://www.youtube.com/watch?v=O3jw6q_5zHY.

https://www.greek-language.gr/greekLang/files/document/cbt/11.3dan_main.pdf.

https://www.greek-language.gr/greekLang/files/document/cbt/9.1dan_intro.pdf.

Παραρτήματα

Μέσα στις φλόγες – Διδώ Σωτηρίου – απόσπασμα.

Ενώ ήμουν παραδομένη στα οράματα της φαντασίας μου, είδα δύο χανούμισσες αληθινές, με σάρκα και οστά, που έρχονταν να κάνουν το μπάνιο τους. Μόλις μ' αντίκρισαν έβαλαν τις φωνές και υποχώρησαν σαν φοβισμένα ζώα. Σούσουρο ξεσηκώθηκε. Πόρτες ακούστηκαν να κλείνουν βιαστικά με σύρτες και κουβέντες όπου δεν ξεδιάλυνα άλλη λέξη από το «Κιζ! Κιζ!». Τα 'χασα. Τα πόδια μου κόλλησαν στο πάτωμα. Άρχισα να παγώνω ολόκληρη και τότε πίστεψα πως πραγματικά μαρμάρωνα. Έκλεις τα μάτια μου κι έμεινα ακίνητη με τεντωμένα νεύρα, περιμένοντας τη μοιραία τιμωρία.

Στη δραματική εκείνη στιγμή αντήχησε πολύ αστεία ένα:

- Ψιτ, ψιτ, έι, μικρούλα, έλα κατά δω ...

Άνοιξα τα μάτια μου κι έκανα τεράστια προσπάθεια να γυρίσω να δω. Μπρος σε μια πόρτα στεκόταν μια κοπελίτσα δεκαεφτά χρονώ, μελαχρινή, μελένια, με δύο βελούδινα θερμά μάτια.

- Έλα, μου είπε, έλα! Τι στέκεις έτσι φοβισμένη; Δεν τρώμε ανθρώπους!

Η προσταγή της κίνησε τα πόδια μου. Όστε δεν είχα μαρμαρώσει; Με τράβηξε στην κάμαρά της. Ξάπλωσε με νοχέλεια πάνω στο μεταξένιο ντιβάνι της, σαν να 'παιζε θέατρο.

- Πώς σε λένε; με ρώτησε.

Τα καθαρά Ελληνικά της και το παιδικό πρόσωπό της μου απόδιωξαν κάθε φόβο.

-Εμένα, πώς με λένε; ρώτησα για να κερδίσω καιρό και να σκεφτώ. Με λένε Αλίκη Μάγη. Εσένα;

- Εμένα με λένε Μαρίτσα. Τώρα όμως με φωνάζουν Μαριάμ χανούμ.

- Και γιατί άλλαξες όνομα;

- Γιατί τούρκεψα;

- Ααα! έκανα κατάπληκτη. Τούρκεψες;

- Γιατί κάνεις «ααα»! Μήπως δε θα μπορούσε να πάθει το ίδιο και η αδελφή σου, κι η μάνα σου, που αρέσει τόσο στο μπέη μου, όπως μαθαίνω;

- Να τουρκέσουν; εξαγριώθηκα. Ποτέ, ποτέ! Εμείς είμαστε Έλληνες χριστιανοί, κι αν θες να ξέρεις ο πατέρας μου ...

Ήμουν έτοιμη να ξεφουρνίσω όλες τις ιστορίες για τους πατριωτικούς άθλους του πατέρα μου και για ποιο λόγο καλόπιανε τον Ταλάτ, μα, από ένστιχτο, σταμάτησα.

- Κι εγώ είχα πατέρα, μα δεν τα κατέφερε ν' αντισταθεί στη θέληση ενός Ταλάτ μπέη.

Πήρα μια χούφτα σπόρους από το χαμηλό τραπεζάκι πλάι της και άρχισε να τους σπάζει με τα ωραία δόντια της, φτύνοντας τα φλούδια στο πάτωμα. Τα χέρια της ήταν γαλατένια. Δε θα τα είχε δει ποτές ήλιος. Τα νύχια της, μακριά και κυρτωμένα σαν αρπαχτικού ζώου, ήταν βαμμένα με κινά. Με περιεργαζόταν. Ζύγιζε θαρρείς, αν έπρεπε να μου πει όσα είχε στην καρδιά της.

- Κάθισε! Κάθισε, σου λέω. «Οτούρ».

Κάθισα σαν υπνωτισμένη άκρη άκρη στο ντιβάνι της και σταύρωσα τα χέρια μου όπως όταν έβαζε τιμωρία ο δάσκαλος. Ήμουν γεμάτη αόριστους φόβους, μα και περιέργεια ν' ακούσω.

- Πες μου, πώς τούρκεψες; τη ρώτησα με φυσικότητα σαν να απευθυνόμουν στη γιαγιά μου και να της ζητούσα να συνεχίσει το παραμύθι της.

- Τι θα πει πώς τούρκεψα! Ήρθε ο Ταλάτ μπέης στο Εσκή Σεχίρ, πριν από τρία χρόνια, κι εγώ τον υπηρετούσα. Του άρεσα και με πήρε μαζί του. Ο πατέρας μου τι μπορούσε να κάνει, ένας χωριάτης φουκαράς ... Κλειδώθηκε στο κατώι του σπιτιού μας για να μην αντικρίσει τους συχωριανούς του κι εκείδά πέθανε. Θεός σχωρέσ' τον! Και εγώ στην αρχή ντρεπόμουν πολύ κι όλο έκλαιγα κι αναστέναζα. Μα ύστερα συνήθισα. Και τώρα μ' αρέσει καλύτερα εδώ, γιατί ούτε δουλεύω, ούτε πεινάω. Έχω ό,τι πεθυμήσει η καρδιά μου. Κοίταξε!.

Έδωσε έναν πήδο και βρέθηκε μπρος σ' ένα πελώριο σεντούκι. Το άνοιξε και βούτηξε μέσα τα χέρια της κι άρπαζε και σήκωνε, έτσι στην τύχη, χτυπητά μεταξωτά και πλουμιστές ρόμπες και πασουμάκια χρυσοκέντητα και χοντρές μαλαματένιες καδένες με φλουριά κι ασήμια και κουτιά με σεκέρια ...

Λωξάντρα – Μαρία Ιορδανίδου – απόσπασμα.

Η Λωξάντρα, λέει, γεννήθηκε στην Πόλη, την εποχή του αδικιωρισμέ...».

- Σους, μπρε, θα μας κάψεις.

-Του πολυχρονεμένου Παντισάχ Αβδούλ Μετζίτ, που κακόχρονο – νάχει.

- Σους, σε λένε. Τρελάθηκες και ξεφωνίζεις έτσι;

Καλέ δε ξεφώνισε! Ξεφώνισε η Λωξάντρα; Σιγά το είπε. Μα το σιγά της Λωξάντρας είναι καμπάνα της Αγίας Σοφιάς. Μόνο οι πεθαμένοι που δεν την ακούνε. Μεγάλη φωνή έχει η ευλογημένη και δεν μπορεί να την κάνει ζάφτι.

Μα όλα της μεγάλα είναι. Μεγάλη φωνή, μεγάλη καρδιά, μεγάλη κοιλιά, μεγάλη όρεξη. Μεγάλα πόδια με καμάρα και αψηλό αστράγαλο – στερεά βάση πάνω στη γη για τη μεγάλη της κορμοστασιά. Μεγάλα χέρια πατριαρχικά, ορθόδοξα. Χέρια για χεροφίλημα. Δάχτυλα μακριά και торνευτά, καμωμένα για να ευλογούν, να μοσχοβολούν μαχλέπι και λιβάνι. Χέρια πλασμένα για να δίνουνε «λάβετε φάγετε», λεν οι ανοιχτές οι χούφτες της απάνω στο τραπέζι. «Καλέ φάε, σε λένε, φάε. Ποσούτσικο πράμα πήρες».

Μα πάνω απ' όλα, το χέρι της Λωξάντρας είναι καμωμένο για να βαστά μωρό. Θρόνος μοιάζει η χούφτας της και σαν αγκαλιάζει το πισινάκι του μωρού και το σηκώνει αψηλά και ...

Τάχτιρι, τάχτιρι, ταχτιριρί,

Ταχτιριρί που πας μωρή,

στο μπακάλη για τυρί ...

Πόσα παιδιά μεγάλωσαν μέσα σ' αυτά τα χέρια; Πρώτα απ' όλα τα δύο μικρά της αδελφάκια σαν πέθανε η μάνα της. Ύστερα τα τέσσερα προγόνια της μαζί με τα δικά της.

Χηριό τον πήρε η Λωξάντρα το Δημητρό. Χηριό με τέσσερα παιδιά: τον Επαμεινώντα, το Θεόδωρο, το Γιώργο και την Αγαθώ που ήταν ακόμα στα φασκιά.

«Μαμά» τη φώναζε η Αγαθώ μόλις άρχισε να μιλεί. «Μαμά» τη φώναζε κι ο Γιώργος που τότες θάταν δυο χρονών. Ο μεγαλύτερος ο Επαμεινώνδας, που ήτανε δεκατεσσάρων, την έλεγε «νενέκα», όμως ο Θεόδωρος την πίκρανε πολύ στην αρχή. Μπροστά στον πατέρα του δε τη φώναζε τίποτα, και όταν έλειπε ο πατέρας τη φώναζε περιφρονητικά «κυρά Λωξάντρα».

- Εσύ να πας στην κουζίνα σου, κυρά Λωξάντρα.

- Μπρε, εγώ σα θέλω να πάω στη κουζίνα μου, εσένα θα ρωτήσω;

Και σε λίγο χαϊδεύοντας το κεφάλι του:

- Έλα γιόκα μου, έλα πασά μου. Πιες τώρα το σκονάκι σου, πιες το κινίνο σου να γενείς καλά.

-Να φύγεις απ' την κάμαρά μου. Η θέση σου είναι στην κουζίνα.

Α έτσι; Άρπαξε εκείνη την ημέρα η Λωξάντρα το Θεόδωρο απ' τη μύτη, του την έσφιξε δυνατά, και μόλις εκείνος άνοιξε το στόμα του να πάρει μια ανάσα, τούχυσε το κινίνο πάνω στη γλώσσα. Και αμέσως πήρε δρόμο και βρέθηκε έξω απ' την κάμαρα. Τον κλείδωσε μέσα για καλό και για κακό, κι άρχισε να κατεβαίνει βαριά – βαριά τη σκάλα ξεφωνίζοντας:

- Μπασμποζούκης, μωρέ, έγινες μέσα εδώ εσύ; Κάτσε να διεις εγώ τι θα σε κάνω εσένα!

Και μόλις έφτασε στην κουζίνα άρχισε ν' ανάβει φωτιά για να του ψήσει χαλβά.

Απόσπασμα από το Ο Καραγκιόζης χανούμισσα στο σεράι.

Χατζηαβάτης:

Εγώ το ντέρτι τραγουδώ και το παράπονό μου σαν έρμο αηδόνι κελαηδώ κλαίω το βάσανό μου. Αμάν γιαρέμ μεντέτ αμάν.

Ταχήρ:

Ασκολσουν σανά Χατζηαβάτη. Βλέπω ότι τραγουδάς με ντέρτι και μεράκι. Καλημέρα σου, καλημέρα. Άφεριμ.

X.:

Προσκυνώ, άρχοντά μου, ο καημένος. Ναι το έριξα λίγο στο τραγούδι για να ξεχάσω τα βάσανά μου.

T.:

Έ όχι και βάσανα, καημένε Χατζηαβάτη. Τι βάσανα έχεις εσύ;

X.:

Ε, δύσκολη ζωή πάντα για μας μπέη μου.

Τ.:

Δεν λέω ... βέβαια ... αλλ' εσύ είσαι εργατικός άνθρωπος και πάντα τα καταφέρνεις.

Χ.:

Α ναι, δόξα ναχη ο μεγαλοδύναμος ο Γεραμπής, του καθημερινό μου το βγάζω μετά δυσκολίας.

Τ.: Άφεριμ Χατζηαβάτη. Πάντα μιλάς λογικά εσύ, για αυτό και εγώ σ' εκτιμάω και σε σκέφτομαι, κι όποια δουλειά βρεθή εσένα προτιμάω για να βγάλεις μια μεσιτεία να ζήσης τα παιδάκια σου.

Χ.: Σας υπερυπερευχαριστώ μπέη μου, είσθε ο πιο καλός και τίμιος χαρακτήρας που ε γνώρισα μέσα στο σεράι.

Τ.:

Να, πάρε, Χατζηαβάτη, μία λιρίτσα να πης έναν καφέ.

Χ.:

Μα δεν ήταν ανάγκη.

Τ.:

Πάρτηνε, για τον καλό λόγο που είπες.

Χ.:

Ο μεγαλοδύναμος Γεραμπής να σας πολυχρονάη, μπέη μου, είστε, δηλαδή όχι πως θα σας το πω, η αλήθεια είναι ότι είστε κύριος με όλη τη σημασία της λέξεως.

Τ.:

Λοιπόν, τώρα, Χατζηαβάτη, θα σου αναθέσω και μια δουλειά να βγάλεις μία καλή μεσιτεία, να πάρης χρήματα.

Χ.:

Ποιος σας είπε για λεφτά, μπέη μου;. Εγώ για σας θυσία να γίνω.

Τ.:

Όχι, όχι, θα πληρωθής καλά.

X.:

Μην το σκέπτεστε αυτό μπέη μου. Εγώ για σας γης και χώμα να γίνω να με πατήσετε.

T.:

Άφεριμ Χατζηαβάτη. Γι' αυτό σ' εκτιμάω κι εγώ, γιατί είσαι πιστός και πρόθυμος ραγιά.

Λοιπόν, άκου τι συμβαίνει.

Φύλλο Εργασίας: Η Αλίκη και η Άλλη... (απόσπασμα από το έργο της Διδώς Σωτηρίου *Μέσα στις Φλόγες*).

Διδακτικός σκοπός: Εξοικείωση με τα τουρκικά δάνεια στην Ελληνική.

Διδακτικοί στόχοι: Μετά το τέλος αυτού του μαθήματος οι μαθητές αναμένεται να διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις για τον τρόπο με τον οποίο η Ελληνική διαμορφώθηκε μέσω του γλωσσικού δανεισμού, να διαθέτουν την απαραίτητη επίγνωση για τη γλωσσική ποικιλότητα και τη γλωσσική ταυτότητα τόσο τη δική τους όσο και των άλλων και τέλος να αποδέχονται την ύπαρξη και άλλων γλωσσών και πολιτισμών χωρίς προκαταλήψεις και στερεότυπα.

1^η Δραστηριότητα/Εισαγωγή:

- Τι γνωρίζετε για τα δάνεια της ελληνικής γλώσσας; Από ποιες γλώσσες έχει επηρεαστεί περισσότερο κατά τη γνώμη σας;
- Τι γνωρίζετε για τον τρόπο ζωής των Ελλήνων και των Τούρκων στα εδάφη της Μικράς Ασίας; Έχετε στην οικογένειά σας ή στον κοινωνικό σας περίγυρο άτομα με καταγωγή από την Μικρά Ασία; Ποια γλώσσα ή διάλεκτο χρησιμοποιούν στην καθημερινότητά τους;

2^η Δραστηριότητα/Επεξεργασία κειμένου:

Η εργασία πραγματοποιείται σε ομάδες αφού γίνει η διανομή του αποσπάσματος στους μαθητές.

Παρατηρήσεις:

1. Εργαστείτε σε ομάδες προκειμένου να εντοπίσετε όσο το δυνατόν περισσότερες δάνειες λέξεις από την τουρκική γλώσσα.
2. Τοποθετήστε τις λέξεις που εντοπίσατε στον παρακάτω πίνακα ανάλογα με το θέμα στο οποίο ανήκουν σύμφωνα με το παράδειγμα:

Στρατιωτικά/Διοικητικά Ζητήματα.	Επαγγελματικά /Τεχνικά Ζητήματα.	Φαγητό/Ποτό.	Οικιακός Εξοπλισμός/Ρούχα /Ατομικά Είδη.	Ανθρώπινες σχέσεις.
-------------------------------------	--	--------------	--	------------------------

			ντιβάνι ⁸	

3. Με τη βοήθεια των Λεξικών του Τριανταφυλλίδη και του Κριαρά, (https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/advsearch.html, https://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/advsearch.html) προσπαθήστε να ετυμολογήσετε τις λέξεις και να μελετήσετε την προσαρμογή τους στην ελληνική γλώσσα.

⁸ [Λεξικό Τριανταφυλλίδη]
ντιβάνι το [diváni] [O44](https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?lq=%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BD%CE%B9) : είδος χαμηλού κρεβατιού, χωρίς στηρίγματα στο μέρος του κεφαλιού και των ποδιών, που το χρησιμοποιούν και σαν καναπέ. **ντιβανάκι** το ΥΠΟΚΟΡ. [τουρκ. divan -i (αρχικά η κυβέρνηση (από τα περσ.) και ο χώρος συνεδριάσεων με τέτοια έπιπλα και μετά το ίδιο το έπιπλο με επίδρ. του γαλλ. δανείου divan) (πρβ. μsn. διβάνη 'συμβούλιο')] https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?lq=%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BD%CE%B9

[Λεξικό Κριαρά]
ντιβάνι το· διβάνι· τιβάνι· τιβάνιν.

- **1)**
 - **α)** Το συμβούλιο ανώτατων αξιωματούχων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το κεντρικό κυβερνητικό όργανο του κράτους:
 - (Νεκταρ., Ιεροκοσμ. Ιστ. 328)·
 - **β)** (γενικ.) κυβερνητικό συμβούλιο:
 - να κάμει άρχους τοπικούς ... πάντοτε να ευρίσκονται άρχοντες στο ντιβάνι (Ιστ. Βλαχ. 1247).
- **2)**
 - **α)** Συνεδρίαση του συμβουλίου:
 - έγινε ντιβάνι να ψηφίσουσι στρατηγόν, προεστών του φουσσάτου (Νεκταρ., Ιεροκοσμ. Ιστ. 349)·
 - **β)** δημόσια συνεδρίαση Οθωμανού κυβερνήτη, δικαστή:
 - εκάθισεν ο πασιάς εις το διβάνι (Ιστ. πατρ. 156²¹).
- **3)**
 - **α)** (Ειδικ.) προκ. για τουρκικό κυβερνείο:
 - αντίς καμπάνες, χουγιατά, κι αντίς ναούς, ντιβάνια (Τζάνε, Κρ. πόλ. 571¹⁵)·
 - **β)** προκ. για το πραιτώριο του Πιλάτου:
 - Προσκυν. Κουτλ. 390 139²⁰.

[<τουρκ. divan. Ο τ. δι- στο Du Cange (-η). Ο τ. τιβάνιν σήμ. κυπρ. Η λ. στο Somav. και σήμ. ιστορικός όρος, καθώς και κοιν.] https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?lq=%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%B2%CE%AC%CE%BD%CE%B9

4. α. Με τη βοήθεια του καθηγητή σας αλλά και των παραπάνω λεξικών προσπαθήστε να κατατάξετε τα τουρκικά δάνεια που εντοπίζονται στο κείμενο στα αντίστοιχα γλωσσικά πεδία στον παρακάτω πίνακα, σύμφωνα με το παράδειγμα:

Φωνητική	Μορφολογία	Σύνταξη	Λεξιλόγιο
	τουρκ –εύω ⁹		

β. Σε ποιο από όλα τα γλωσσικά πεδία εντοπίζονται τα περισσότερα δάνεια; Κατά τη γνώμη σας ποιος είναι ο λόγος;

3^η Δραστηριότητα/ Συζήτηση:

Παρατηρήσεις:

1. Πως αντιλαμβάνεται την έννοια της λέξεως *τουρκεύω* η Αλίκη; Πώς αντιλαμβάνεται την ίδια έννοια η Μαριάμ Χανούμ; Πώς την αντιλαμβάνεστε εσείς;

2. Ποια είναι η επίδραση των τουρκικών δανείων στην ελληνική γλώσσα; Την πλουτίζουν; τη φτωχαίνουν; ή απλά την εξελίσσουν; Απαντήσετε σύντομα σε μία παράγραφο των 100 λέξεων.

4^η Δραστηριότητα/Παράλληλο κείμενο:

Παρατηρήσεις:

⁹ [Λεξικό Τριανταφυλλίδη]

τουρκεύω [turkéno] P5.2α μππ. *τουρκεμένος* : (λαϊκότρ.) **1.** αλλάζω πίστη και από χριστιανός γίνομαι μωαμεθανός· εξισλαμίζομαι: *Τούρκεψαν για να σώσουν το κεφάλι τους.* (έκφρ.) *κάλλιο σκοτωμένος παρά τουρκεμένος.* || (επέκτ.) για κπ. που δεν είναι συνεπής στις θρησκευτικές του υποχρεώσεις: *Αυτός τούρκεψε, ούτε τη Μεγάλη Παρασκευή δεν πάει στην εκκλησία.* **2.** υποδουλώνομαι στους Τούρκους: *Ήταν θέλημα Θεού η Πόλη να τουρκέψει.* **3.** αγριεύω, θυμώνω πολύ· ΣΥΝ ΦΡ γίνομαι *Τούρκος*. **4.** για πράγμα που έχει χαθεί και που υποψιαζόμαστε ότι το έχει πάρει κάποιος: *Δεν το βρίσκω το βιβλίο· πάει, τούρκεψε.*

[Τούρκ(ος) -εύω]

1. Μελετήστε τώρα το απόσπασμα από το έργο *Ο Καραγκιόζης χανούμισσα στο σεράι*. Προσπαθήστε και εδώ να εντοπίσετε όσα περισσότερα τουρκικά δάνεια μπορείτε, αυτή τη φορά χωρίς τη βοήθεια των λεξικών. Δουλέψτε σε ομάδες, πολύ χρήσιμη θα σας φανεί η βοήθεια των συμμαθητών σας που προέρχονται από την κοινότητα των Μουσουλμάνων της Θράκης που μιλούν εκτός της Ελληνικής και άλλες γλώσσες, για παράδειγμα τούρκικα ή πομάκικα.

5^η Δραστηριότητα/Δημιουργική Γραφή:

Παρατηρήσεις:

1. Αφού χωριστείτε σε δύο ομάδες γράψτε τη συνέχεια της ιστορίας, η πρώτη ομάδα χωρίς να χρησιμοποιήσει καθόλου τουρκικές λέξεις και η δεύτερη κάνοντας ελεύθερη χρήση των δανείων.
2. Παρουσιάστε στην ολομέλεια την εργασία σας. Συζητείστε ποια προβλήματα αντιμετωπίσατε σε κάθε περίπτωση.
3. Συγκρίνετε τα δύο κείμενα μεταξύ τους. Παρατηρείται αλλαγές στο ύφος των κειμένων; Κατά τη γνώμη σας ποιο από τα δύο κείμενα θα ταίριαζε περισσότερο ως συνέχεια της ιστορίας και γιατί;

Φύλλο Εργασίας: Λίγα λόγια για την Λωξάντρα (απόσπασμα από το έργο της Μαρίας Ιορδανίδου *Λωξάντρα*).

Διδακτικός σκοπός: Εξοικείωση με τα τουρκικά δάνεια στην Ελληνική.

Διδακτικοί στόχοι: Μετά το τέλος αυτού του μαθήματος οι μαθητές αναμένεται να διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις για τον τρόπο με τον οποίο η Ελληνική διαμορφώθηκε μέσω του γλωσσικού δανεισμού, να διαθέτουν την απαραίτητη επίγνωση για τη γλωσσική ποικιλότητα και τη γλωσσική ταυτότητα τόσο τη δική τους όσο και των άλλων και τέλος να αποδέχονται την ύπαρξη και άλλων γλωσσών και πολιτισμών χωρίς προκαταλήψεις και στερεότυπα.

1^η Δραστηριότητα/Εισαγωγή:

Παρατηρήσεις:

1. Γνωρίζετε τις λέξεις: *ταχτιρί, νενέκα, μπρε;*

2. Αν τις γνωρίζετε, τις χρησιμοποιείτε εσείς, η οικογένειά σας ή οι φίλοι σας; σε ποιες περιπτώσεις.

3. Τι γνωρίζετε για τη σημασία του δανεισμού για τη διαμόρφωση και την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας;

2^η Δραστηριότητα/Επεξεργασία κειμένου:

Η εργασία πραγματοποιείται σε ομάδες αφού γίνει η διανομή του αποσπάσματος στους μαθητές.

Παρατηρήσεις:

1. Εργαστείτε σε ομάδες προκειμένου να εντοπίσετε όσο το δυνατόν περισσότερες δάνειες λέξεις από την τουρκική γλώσσα.

2. Τοποθετήστε τις λέξεις που εντοπίσατε στον παρακάτω πίνακα ανάλογα με το θέμα στο οποίο ανήκουν σύμφωνα με το παράδειγμα:

Στρατιωτικά/Διοικητικά Ζητήματα.	Επαγγελματικά /Τεχνικά Ζητήματα.	Φαγητό/Ποτό.	Οικιακός Εξοπλισμός/Ρούχα /Ατομικά Είδη.	Ανθρώπινες σχέσεις.
				ζάφτι ¹⁰

¹⁰ [Λεξικό Τριανταφυλλίδη]

ζάφτι το [záfti] Ο (άκλ.) : (προφ.) ΦΡ κάνω κπ. ~, τον υποτάσσω στη θέλησή μου ή στη δύναμή μου: Παλεύουμε να δούμε ποιος κάνει τον άλλον ~, ποιος νικάει. Δεν μπορεί να κάνει ~ τα παιδιά του, δεν μπορεί να τους επιβληθεί, να τα χαλιναγωγήσει.

[μσν. ζάφτι < ζάπτι με ανομ. τρόπου άρθρ. [pt > ft] < αραβ. dabt -i ή τουρκ. zapt -i] https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?lq=%CE%B6%CE%AC%CF%86%CF%84%CE%B9

[Λεξικό Κριαρά]

ζάφτι το· ζάπτι.

- **Περιορισμός, έλεγχος:**
 - Τόσα να πουλιώνται με πολύ ζάπτι (Συναδ. φ. 73^ν).

[<τουρκ. zapt. Η λ. και σήμ. ιδιωμ.] https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?lq=%CE%B6%CE%AC%CF%86%CF%84%CE%B9

3. Με τη βοήθεια των Λεξικών του Τριανταφυλλίδη και του Κριαρά, (https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/advsearch.html, https://www.greek-language.gr/greekLang/medieval_greek/kriaras/advsearch.html) προσπαθήστε να ετυμολογήσετε τις λέξεις και να μελετήσετε την προσαρμογή τους στην ελληνική γλώσσα.

4. α. Με τη βοήθεια του καθηγητή σας αλλά και των παραπάνω λεξικών προσπαθήστε να κατατάξετε τα τουρκικά δάνεια που εντοπίζονται στο κείμενο στα αντίστοιχα γλωσσικά πεδία στον παρακάτω πίνακα, σύμφωνα με το παράδειγμα:

Φωνητική	Μορφολογία	Σύνταξη	Λεξιλόγιο
ζάφτι – ζάπτι ¹¹			

β. Σε ποιο από όλα τα γλωσσικά πεδία εντοπίζονται τα περισσότερα δάνεια; Κατά τη γνώμη σας ποιος είναι ο λόγος;

3^η Δραστηριότητα/ Συζήτηση:

Παρατηρήσεις

1. Συζητείστε σε ποιο βαθμό η χρήση λέξεων της τουρκικής αποτελεί χαρακτηριστικό της ταυτότητας της ηρωίδας ή κατά πόσο την έχει διαμορφώσει.

¹¹ [μσν. ζάφτι < ζάπτι με ανομ. τρόπον άρθρ. [pt > ft] < αραβ. dabt -i ή τουρκ. zapt -i] https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/search.html?lq=%CE%B6%CE%AC%CF%86%CF%84%CE%B9.

2. Κατά τη γνώμη σας, επηρεάζεται η ταυτότητά μας από τη γλωσσική διάλεκτο την οποία χρησιμοποιούμε ή η γλωσσική διάλεκτος αποτελεί, απλά, ένα στοιχείο της ταυτότητάς μας;

3. Πόσες γλώσσες ή γλωσσικές διαλέκτους/ιδιώματα χρησιμοποιείται στην καθημερινότητά σας; Ποιες από αυτές αισθάνεστε ελεύθεροι να χρησιμοποιήσετε μέσα στη σχολική αίθουσα;

4^η Δραστηριότητα/Πολυτροπικό κείμενο.

Παρατηρήσεις:

1. Παρακολουθήστε το επεισόδιο 001 και συγκεκριμένα το απόσπασμα από την κουζίνα, 13:53 – 17:05, <https://archive.ert.gr/7672/>. Προσπαθήστε και εδώ να εντοπίσετε όσα περισσότερα τουρκικά δάνεια μπορείτε, αυτή τη φορά χωρίς τη βοήθεια των λεξικών. Δουλέψτε σε ομάδες, πολύ χρήσιμη θα σας φανεί η βοήθεια των συμμαθητών σας που προέρχονται από την κοινότητα των Μουσουλμάνων της Θράκης που μιλούν εκτός της Ελληνικής και άλλες γλώσσες, για παράδειγμα τούρκικα ή πομάκικα.

2. Παρακολουθείστε τη διαφήμιση https://www.youtube.com/watch?v=O3jw6q_5zHY. Ποια λέξη από όλες που αναφέρονται είναι τούρκικη ενώ δηλώνει ένα ελληνικό προϊόν με ονομασία προέλευσης;¹²

5^η Δραστηριότητα/Δημιουργική Γραφή:

Παρατηρήσεις:

1. Συνεχίστε σύντομα τον διάλογο των που διαδραματίζεται στην κουζίνα του σπιτιού μεταξύ των γυναικών με τουρκικές λέξεις που να σχετίζονται με την κουζίνα, τον οικιακό εξοπλισμό ή/και τη μαγειρική.

¹² Πρόκειται για τη λέξη κατίκι, https://christikolexiko.academyofathens.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=2&catid=2

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δεν που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.